

ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

5

ROČNÍK 12 (XXXIX)
PRAHA,
KVĚTEN 1966
CENA 10 Kčs

ÚSTAV
VĚDECKOTECHNICKÝCH
INFORMACÍ MZLH

ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA

Ridi redakční rada

Doc. Karel Svoboda, CSc. (předseda), Josef Drahovzal, prof. dr. Alois Grolig, CSc., inž. Jaromír Havlíček, CSc., dr. inž. Alois Hrubeš, prof. inž. Felix Hutník, CSc., doc. Dimitrij Choma, CSc., doc. inž. Josef Krilek, CSc., doc. inž. Jaroslav Pič, CSc., doc. inž. Ladislav Sobotka, CSc., Otto Soukup, CSc., doc. inž. Mikuláš Šebesta, CSc., Miroslav Zich

Vedoucí redaktor Bohuslav Vávra

© Ústav vědeckotechnických informací MZLH, Praha 1966

■
Vědecký časopis **ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA** uveřejňuje studie, rozbor a vědecká pojednání o vyřešených úkolech výzkumu v oboru zemědělské ekonomiky. Vydává Ústav vědeckotechnických informací ministerstva zemědělství a lesního hospodářství. Vychází měsíčně. Redakce: Praha 2, Slezská 7, telefon 254551, 254451. Celoroční předplatné Kčs 120,—

■
Научный журнал **ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA** публикует обзоры, анализы и научные статьи о разрешенных заданиях по научному исследованию в области экономики сельского хозяйства. Издает Институт научно-технической информации Министерства сельского и лесного хозяйства. Выход в свет ежемесячно. Редакция Прага 2, Слезска 7

■
The scientific journal **ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA** publishes studies, analyses and scientific treatises about the solved research tasks in the line of the agricultural economics. Published by the Institute of Scientific and Technical Information of the Ministry of Agriculture and Forestry Management. Issued monthly. Editorial office Prague 2, Slezsка 7

■
Die wissenschaftliche Zeitschrift **ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA** veröffentlicht Studien, Analysen und wissenschaftliche Abhandlungen über die gelösten Forschungsaufgaben vom Institut für wissenschaftlich-technische Informationen des Ministeriums für Land- und Forstwirtschaft. Erscheint monatlich. Redaktion Prag 2, Slezsка 7

■
Le journal scientifique **ZEMEĎELSKÁ EKONOMIKA** publie les études, analyses et traités scientifiques concernant les tâches de recherches résous dans le domaine d'économie agricole. Publié par l'Institut des renseignements scientifiques et techniques du Ministère de l'agriculture et des forêts. Paraît une fois par mois. Rédaction Prague 2, Slezsка 7

SYNOPSIS

Zemědělská ekonomika

5

12(XXXIX)

© Ústav vědeckotechnických informací MZLH, Praha 1966

Редакционная коллегия — Editorial board — Redaktionsrat

Председатель — Chairman — Vorsitzender

Doc. Karel Svoboda, CSc.

Josef Drahovzal, prof. dr. Alois Grolig, CSc., inž. Jaromír Havlíček, CSc., dr. inž. Alois Hruběš, z. prof. inž. Felix Hutník, CSc., Doc. Dimitrij Choma, CSc., doc. inž. Josef Krilek, CSc., doc. inž. Jaroslav Pič, CSc., doc. inž. Ladislav Sobotka, CSc., Otto Soukup, CSc., doc. inž. Mikuláš Šebesta, CSc., Miroslav Zich

Главный редактор — Editor-in-chief — Hauptredakteur

Bohuslav Vávra

OBSAH — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENT — INHALT

M. Šebesta, E. Palášthy:

Материальная заинтересованность предприятий и усовершенствованной системе управления сельскохозяйственным производством

The Interest of Enterprises in their Profitableness in the Improved System of Management of Agricultural Production

Materielle Interessiertheit der Betriebe im vervollkommeneten System der Leitung der landwirtschaftlichen Produktion

M. Lipták:

К вопросу перспективных форм организации материально-производственной базы в сельском хозяйстве

On the Problem of the Prospective Forms of the Organization of the Material and Production Base in Agriculture

Zur Frage der perspektivischen Formen der Organisation der materiell-technischen Basis in der Landwirtschaft

T. Gál:

Нахождение допустимых интервалов изменений первоначальных ограничивающих условий при помощи результирующей симплексной таблицы

The Finding of Admissible Intervals of Changes of Original Limiting Conditions by means of the Resultant Simplex Table

Ermittlung zulässiger Intervalle zwischen den Veränderungen der ursprünglichen Nebenbedingungen mit Hilfe der Simplex-Ergebnistabelle

SYNOPSIS

М. Шебеста, Е. Палашты:

Материальная заинтересованность предприятий в усовершенствованной системе управления сельскохозяйственным производством

Сравнение системы хозяйственной и личной материальной заинтересованности в ЕСХК и госхозах показывает, что до сих пор применяемые принципы в ЕСХК являются более прогрессивными и по своей сущности они в значительной мере уже соответствуют требованиям новой системы управления предприятиями. В будущем не представляется обоснованным в этом направлении делать различия между ЕСХК и госхозами.

При распределении валового дохода как основного показателя хозяйственной материальной заинтересованности в современных социально-экономических условиях сельскохозяйственных предприятий, оказывается целесообразным первичным считать отношение между источниками на расширенное воспроизводство рабочей силы и основными производственными фондами. При этом возникает необходимость определенного (временного) предпочтения фонда потребления главным образом в слабых и среднеразвитых кооперативах. Требование, чтобы прирост валового (общего) дохода распределялся таким образом, чтобы сумма отчислений в централизованный чистый доход государству, и чтобы сумма, предназначенная для внутрикооперативной аккумуляции, росла быстрее, чем общественное и личное потребление, вероятно правильно выражают необходимую долговременную тенденцию, которая не должна быть, однако, полностью обоснована при его ежегодном распределении в отдельных предприятиях.

Отчисления из валового дохода и в сельскохозяйственных предприятиях выражают обязанность вносить соответствующую долю в центральные фонды государству и регулируют собственные средства предприятия, однако одновременно они представляют орудие для выравнивания вызванных объективными природными факторами различий в доходах. Такую роль они выполняют особенно тогда, когда рентовые отношения не решаются механизмом цен сельскохозяйственных продуктов, а ее с успехом могут выполнять только два нераздельно применяемых орудия: налог и отчисление из валового дохода.

M. Šebesta, E. Palášthy:

The Interest of Enterprises in their Profitableness in the Improved System of Management of Agricultural Production

A comparison of the system of the interesting of enterprises and of individual workers in the profitableness of their undertaking in unified agricultural co-operatives and state farms shows that the principles applied at present in agricultural co-operatives are more progressive and in their substance to a considerable extent in conformity with the requirements of the new system of farm management. For the future it does not seem justified to make any differences in this direction between unified agricultural co-operatives and state farms.

In the distributing of the gross income, as a basic index of the interest of the enterprise in its profitableness under the present social-economic conditions of agricultural enterprises it has been found appropriate to consider the primary relation between the sources for the extended reproduction of manpower and the basic production funds. Here there appears the need for a certain (temporary) preferring of the fund of consumption particularly in weaker and medium prosperous co-operatives. The requirement that the increase of the gross (total) income should be distributed in a way securing a more rapid growth of the total of sums paid into the centralized net income of the state and of the sum intended for the intraenterprise accumulation

than is that of the social and personal consumption, evidently correctly expresses the required long-term tendency, even if it need not be fully substantiated in its annual distribution in the individual enterprises.

Also in agricultural enterprises sums paid out of the gross income express the duty to contribute an appropriate share to the central funds of the state, they regulate the means of the enterprise, and simultaneously act as an instrument for a balancing of differences of incomes caused by objective natural factors. They have to perform this task especially if the rent relations are not regulated by means of the mechanism of prices of agricultural products, and this task be fulfilled successfully only by means of two instruments applied inseparably: the agricultural tax and payments out of the gross income.

M. Šebesta, E. Palášthy:

Materielle Interessiertheit der Betriebe im vervollkommenen System der Leitung der landwirtschaftlichen Produktion

Ein Vergleich des Systems der betrieblichen und persönlichen materiellen Interessiertheit in den LPG und Staatsgütern weist darauf hin, daß die derzeit in den LPG gültigen Grundsätze progressiver sind und in ihrem Wesen bereits in hohem Maße mit den Anforderungen des neuen Systems der betrieblichen Leitung im Einklang stehen. Für die Zukunft erscheint es unbegründet, in dieser Richtung zwischen den LPG und Staatsgütern Unterschiede zu machen.

Bei der Verteilung des Bruttoeinkommens, des grundlegenden Kennwerts der betrieblichen materiellen Interessiertheit, erweist es sich in den gegenwärtigen sozial-ökonomischen Bedingungen der Landwirtschaftsbetriebe als zweckvoll, die Beziehung zwischen den Ressourcen zur erweiterten Reproduktion der Arbeitskräfte und der Grundfonds als primär anzusehen. Dabei ergibt sich die Notwendigkeit einer bestimmten (vorübergehenden) Bevorzugung des Konsumtionsfonds, insbesondere in wirtschaftsschwachen Genossenschaften und in solchen mit mittleren Ergebnissen der Wirtschaftsführung. Die Forderung, den Zuwachs des Brutto-(Gesamt)Einkommens so zu verteilen, daß die Summe der Abführungen zum zentralisierten Reineinkommen des Staates und des zur innergenossenschaftlichen Akkumulation bestimmten Betrages schneller anwachsen als der gesellschaftliche und persönliche Verbrauch, veranschaulicht offensichtlich richtig die erforderliche langfristige Tendenz, muß jedoch bei der alljährlichen Verteilung des Zuwachses in den einzelnen Betrieben nicht voll begründet sein.

Die Abführungen aus dem Bruttoeinkommen veranschaulichen in den Landwirtschaftsbetrieben auch die Verpflichtung, mit einem angemessenen Anteil zu den Zentralfonds des Staates beizutragen und regeln die Eigenmittel des Betriebes; gleichzeitig stellen sie ein Werkzeug zum Ausgleich der durch die objektiven natürlichen Faktoren hervorgerufenen Unterschiede im Einkommen dar. Diese Funktion fällt ihnen insbesondere dann zu, wenn die Rentenbeziehungen durch den Mechanismus der Preise für landwirtschaftliche Produkte nicht gelöst werden und dies nur mit Hilfe zweier Hebel in untrennbarer Einheit erfüllt werden kann und der Abführungen aus dem Bruttoeinkommen.

SYNOPSIS

М. Липтак:

К вопросу перспективных форм организации материально-производственной базы в сельском хозяйстве

Введение в сельское хозяйство принципов усовершенствования системы управления народным хозяйством создает новые условия для деятельности предприятий и новые возможности для внутрихозяйственной и сверххозяйственной формы организации материально-производственной базы.

Основным исходным пунктом для рассуждений о перспективных формах организации сельскохозяйственной деятельности является общий и все более углубляющийся процесс обобществления производства.

При рассуждениях о перспективных формах организации основной проблемой становится: следует ли открывать воспроизводственный процесс вплоть до узкой хозяйственной специализации, а координационные отношения, вытекающие из разделения труда, решать как можно больше через рынок (обслуживание, закупка и продажа кормов, скота и т. п.), или создавать организационно хозяйственные единицы с более или менее замкнутыми воспроизводственными связями (особенно между растениеводством и животноводством) и только в самой необходимой степени применять межхозяйственное разделение труда. Специализацию и концентрацию производства затем решить в рамках самих предприятий (экономически самостоятельных производственных единиц).

Согласно реальным рассуждениям можно предполагать, что во время полного действия принципов экономического управления, для сельского хозяйства будут типичными (наряду с некоторыми отраслевыми предприятиями) горизонтально концентрированные кооперативные и государственные хозяйства с более узкой или широкой специализацией, организованные преимущественно на производственно территориальном принципе:

1. Относительно мелкие хозяйства (от 500—600 га сельскохозяйственной земли) с узкой специализацией.
2. Крупные и объединенные хозяйства с внутрихозяйственной специализацией.
3. Разные типы объединения сельскохозяйственных предприятий для деятельности, выходящей за экономические пределы хозяйства типа 1 и 2.
4. Комбинаты с разным объемом вертикальной и горизонтальной концентрации.
5. Хозяйства с обширной (например, общерайонной) горизонтальной концентрацией с развитыми внутрикооперативными отношениями и преобладанием собственного обслуживания.

M. Lipták:

On the Problem of the Prospective Forms of the Organization of the Material and Production Base in Agriculture

Application of the principles of a perfected system of management of the national economy in agriculture establishes new conditions for the activity of agricultural enterprises and new possibilities for forms of organization of the material and production base on the level of farms and on a higher level.

The basic starting point for considerations regarding the prospective forms of the organization of agricultural activity is the process of socialization of production, which is being applied with a constantly increasing force.

In considerations regarding the prospective forms of organization the following is becoming the basic problem: whether the reproduction process should be extended

up to narrow specialization of farms and whether the co-operative relations resulting from division of work should be arranged as much as possible by way of the market (services, purchase and sale of feeds, animals, etc.), or whether farming units should be organized with more or less closed reproduction links (particularly between crop and livestock production), and whether inter-enterprise division of work should be applied only to the minimum required extent. Specialization and concentration of production will have to be arranged within the enterprises (economically independent production units).

According to realistic considerations it may be assumed that at the time of a full application of the principle of economic management, typical for agriculture will be (apart from some specialized enterprises) horizontally concentrated co-operative and state farms with a narrower or broader specialization organized predominantly on the principle of production regions:

1. Relatively small farms (from 500 to 600 hectares of agricultural land) with narrow specialization.
2. Large and merged farms with intra-enterprise specialization.
3. Different types of associated agricultural enterprises for an activity exceeding the scope of enterprises of the types 1 and 2.
4. Combines with different extent of vertical and horizontal concentration.
5. Enterprises with extensive (e. g. whole district) horizontal concentration with well developed intra-co-operative relations and with a predominance of own services.

M. Lipták:

Zur Frage der perspektivischen Formen der Organisation der materiell-technischen Basis in der Landwirtschaft

Die Wahrung der Grundsätze des vervollkommenen Leitungssystems der Volkswirtschaft in der Landwirtschaft wird neue Bedingungen für die Tätigkeit der Landwirtschaftsbetriebe und neue Möglichkeiten für die betrieblichen und überbetrieblichen Formen der Organisation der materiell-technischen Basis schaffen.

Der wichtigste Ausgangspunkt für die Anstellung von Erwägungen über die perspektivischen Formen der Organisation der landwirtschaftlichen Tätigkeit ist der sich allgemein und immer stärker geltendmachende Prozeß der Vergesellschaftung der Produktion.

Bei den Erwägungen über die perspektivischen Formen der Organisation ergibt sich folgendes Hauptproblem: ob der Reproduktionsprozeß bis zur engen betrieblichen Spezialisierung geöffnet und die sich aus der Arbeitsteilung ergebenden Kooperationsbeziehungen in möglichst hohem Maße über den Markt (Dienste, Ankauf und Verkauf von Futtermitteln, Vieh usw.) gelöst werden sollen oder ob organisatorisch-wirtschaftliche Einheiten mit mehr oder weniger geschlossenen Reproduktionsverflechtungen (insbesondere zwischen der pflanzlichen und tierischen Produktion) gebildet werden sollen und die zwischenbetriebliche Arbeitsteilung nur im aller-notwendigsten Maße angewandt werden soll. Die Spezialisierung und Konzentration der Produktion wird sodann innerhalb der Betriebe (ökonomisch selbständige Produktionseinheiten) verwirklicht.

Auf Grund realer Erwägungen kann vorausgesetzt werden, daß im Zeitabschnitt der vollen Wirksamkeit der Prinzipien der ökonomischen Leitung, für die Landwirtschaft (neben einigen Ressortbetrieben) horizontal konzentrierte Genossenschafts- und Staatsbetriebe mit engerer oder breiterer Spezialisierung typisch sein werden, die vorwiegend nach dem produktions-territorialen Prinzip organisiert sein werden:

1. Relativ kleine Betriebe (von 500—600 ha LN) mit enger Spezialisierung.
2. Große und zusammengelegte Betriebe mit innerbetrieblicher Spezialisierung.
3. Verschiedene Typen von Vereinigungen der Landwirtschaftsbetriebe zur Ausübung einer den ökonomischen Rahmen der Betriebe des 1. und 2. Types überschreitenden Tätigkeit.
4. Kombinate mit vertikaler und horizontaler Konzentration unterschiedlichen Ausmaßes.
5. Betriebe mit umfangreicher (z. B. im gesamten Kreisausmaß) horizontaler Konzentration mit entwickelten Beziehungen der inneren Kooperation und Vorherrschen der eigenen Dienste.

SYNOPSIS

T. Gal:

Нахождение допустимых интервалов изменений первоначальных ограничивающих условий при помощи результирующей симплексной таблицы

В работе приводятся данные, согласно которым можно менять правую сторону ограничивающих условий (в дальнейшем коротко просто «ограничения») данной задачи линейного программирования (для симплексного метода), а именно или отдельные ограничения, или больше, а при случае все ограничения одновременно так, что новое решение является основным, допустимым (оптимальным) и в том же базисе, как первоначальное решение.

Аналогичные теоремы действительны также и для коэффициентов целевой функции (так наз. цены), так что согласно приведенным теоремам можно менять отдельные цены, или одновременно больше цен (или все) так, чтобы решение осталось основным, допустимым и в том же базисе.

Также приводится теорема, согласно которой можно найти отношение между изменением отдельного ограничения и изменением величины целевой функции, далее можно согласно этой теореме определить объем таких возможных изменений величины целевой функции, что решение останется основным, допустимым и в том же базисе.

Все теоремы в иллюстративном примере приводятся с сельскохозяйственной тематикой. В данном случае помимо этого приводится также возможность перехода на другой базис (при помощи известных литературе приемов), если изменения ограничений (или цен) не входят в раздел выведенные так наз. допустимые интервалы.

T. Gál:

The Finding of Admissible Intervals of Changes of Original Limiting Conditions by means of the Resultant Simplex Table

The author enumerates a system of theorems, according to which it is possible to change the right-hand sides of the limiting conditions (further on briefly limitations) of a given task of linear programming (for the simplex method), and that either single limitations or more, or all limitations simultaneously, in a way so that the new solution is basic, admissible (optimum), and has the same base as has the original solution.

Analogous theorems are valid also for the coefficients of the final function (the so-called prices), so that, according to the mentioned theorems, it is possible to change the different prices, or simultaneously several (or all) prices in a way so that the solution should remain basic, admissible, and in the same base.

The author also mentions the theorem according to which it is possible to find the relation between the change of the different limitations and the change of the value of the final function, according to this theorem it is further possible to determine the extent of such possible changes of the value of the final function, so that the solution will remain basic, admissible, and in the same base.

All theorems have been applied in an illustrative example of an agricultural subject. In this case there is an additional demonstration of the possibility of a transition to a different base (by means of the procedures described in the literature), provided that the changes of limitation (or prices) are not elements in the link of derived, so-called admissible intervals.

Ermittlung zulässiger Intervalle zwischen den Veränderungen der ursprünglichen Nebenbedingungen mit Hilfe der Simplex-Ergebnistabelle

Es wird ein Komplex von Sätzen aufgeführt, denen gemäß die rechte Seite der Nebenbedingungen verändert werden kann, und zwar entweder die einzelnen Begrenzungen oder mehrere, allenfalls alle Begrenzungen gleichzeitig, so daß die neue Lösung grundlegend, zulässig (optimal) ist und dieselbe Basis hat wie die ursprüngliche Lösung.

Analoge Sätze sind auch für die Koeffizienten der Zielfunktion (der sogenannten Preise) gültig, so daß nach den aufgeführten Sätzen die einzelnen Preise, allenfalls gleichzeitig mehrere (oder alle) Preise so verändert werden können, daß die Lösung grundlegend, zulässig und in derselben Basis verbleibt.

Es wird auch ein Satz aufgeführt, dem gemäß die Beziehung zwischen der Veränderung einer einzelnen Begrenzung und der Veränderung des Wertes der Zielfunktion ermittelt werden kann; ferner kann nach diesem Satz der Umfang der möglichen Veränderungen des Wertes der Zielfunktion bestimmt werden, und zwar solcher Veränderungen, daß die Lösung grundlegend, zulässig und in der gleichen Basis verbleibt.

Alle Sätze werden in einem illustrativen Beispiel mit landwirtschaftlicher Thematik angewandt. In diesem Falle wird überdies auch auf die Möglichkeit hingewiesen (mit Hilfe von aus der Literatur bekannten Verfahren), auf eine andere Basis überzugehen, sofern die Veränderungen der Begrenzungen (oder der Preise) nicht Elemente in dem Glied der abgeleiteten, sogenannten zulässigen Intervalle darstellen.

**K ZÁSADÁM NOVEJ
SÚSTAVY ŘÍZENÍ
V ZEMĚDĚLSTVÍ**

Podniková hmotná zainteresovanosť v novej sústave riadenia je zásadne podriadená základným cieľom národohospodárskeho plánu, ktorého plnenie má zabezpečovať. Rieši ju sústava cien, daní, úveru, subvencií a ďalších ekonomických stimulov, ktoré vo svojom súhrne majú umožniť vytvorenie primeraného objemu hrubého dôchodku v každom podniku tak, aby podľa potreby mohol uhradzovať náklady na rozšírenú reprodukciu pracovných síl i výrobných fondov. Hrubý dôchodek, prípadne jeho modifikované formy, stávajú sa základným objektívnym ukazovateľom i nástrojom zainteresovanosti podnikov na plnení plánu výroby a výkonov.

Pri aplikácii všeobecne platných zásad podnikovej a osobnej hmotnej zainteresovanosti v novej sústave riadenia na poľnohospodárske podniky sa v prvom rade žiada vyjasniť, do akej miery je z hľadiska ekonomickej funkcie hrubého dôchodku nutné a možné brať do úvahy existenciu dvoch foriem socialistických poľnohospodárskych podnikov: všeludového a skupinového vlastníctva.

Sústava vzťahov medzi štátom a štátnymi majetkami i metódy ich riadenia sú odvodené od národných podnikov v ostatných odvetviach národného hospodárstva. V existujúcej sústave riadenia štátnych majetkov patrí produkcia spoločnosti a naopak, štátnym majetkom sa uhradia zo štátneho rozpočtu prakticky všetky náklady v nákupných cenách, dotáciách i v úhradách vzniklých strát. Ich investičná činnosť sa hradí zo spoločenských prostriedkov; tiež absolútne prevažujúca časť odmeny pracovníkov je tu stála a nezávisí od hospodárskych výsledkov, ale buď od individuálneho pracovného výkonu, alebo od množstva pracovných hodín. Na štátnych majetkoch sú preto stabilnejšie počty pracovných síl a priaznivejšia veková štruktúra než na družstvách, no v dôsledku nízkej viazanosti dôchodku pracovníkov na hospodárskych výsledkoch sú výrobné výsledky i efektívnosť nákladov často nižšie.

V družstvách, ktoré ako vlastníci realizujú vyrobenú produkciu za podmienok určených štátom, platí chozrasčotná zásada úhrady pracovných i materiálových nákladov z vlastných príjmov. Od začiatku ich existencie sa tu deklarovala plná závislosť odmeny pracovníkov, fondu spoločenskej spotreby i fondu akumulácie na realizovanom hrubom dôchodku, tj. plná hmotná zodpovednosť podniku za tvorbu dostatočných zdrojov prostriedkov na úhradu svojich potrieb. V zásade sa tu vytvorili účinné predpoklady priamej podnikovej i osobnej hmotnej zainteresovanosti na výsledkoch hospodárenia, i keď ekonomicky aktívna úloha skupinového vlastníctva v tomto smere sa v minulosti nepresadzo-

vala vždy úspešne. V praxi, ako je známe, sa najmä rozširovanie výroby uskutočňovalo v mnohých JRD z celospoločenských prostriedkov. Účinnosť sústavy hmotnej zainteresovanosti tu oslabovali predovšetkým nízka úroveň ekonomických nástrojov riadenia, ktoré hlavne v sťažených výrobných podmienkach nestačili kryť potreby reprodukčného procesu a jednak priame zásahy štátnej správy do procesu rozdeľovania dôchodkov i ďalších aktov vnútrodružstevného života bez dostatočného zohľadnenia miestnych podmienok a potrieb. Negatívne pôsobeniu plnej závislosti družstiev na nízkom hrubom dôchodku spoločnosť v týchto prípadoch nevyhnutne čelila subvenciami v rôznych formách.

Napriek tomu je zrejme, že platné zásady podnikovej a osobnej hmotnej zainteresovanosti na družstvách predstavujú progresívny prvok v podnikovej ekonomike oproti iným podnikom materiálnej výroby a sú do značnej miery už v súlade s požiadavkami novej sústavy riadenia podnikov tak, ako sa ekonomicky zdôvodnili na úrovni dnešných teoretických poznatkov i praktických skúseností. Možno predpokladať, že pri dostatočnej úrovni a optimálnom zladení základných a doplňujúcich ekonomických nástrojov sa pri ďalšom uplatňovaní týchto zásad v družstvách účinne podnieti kolektívny i individuálny hmotný záujem na hospodárskych výsledkoch. Z toho súčasne vyplýva, že zásady uplatňovania hmotnej zainteresovanosti na štátnych majetkoch — hoci sa v minulosti uplatňovali v akokoľvek osobitných podmienkach — neodpovedajú už predstavám o jedinej možnej schéme riadenia štátnych socialistických podnikov i niektorým špecifickým úlohám, pre ktoré treba ich hospodárenie posudzovať nie všeobecne platnými kritériami. Keďže pre zblížovanie oboch foriem socialistických podnikov v poľnohospodárstve je potrebné obojstranne zavádzať do ich praxe progresívne prvky, ktoré sa v ich činnosti osvedčili, nezdá sa z hľadiska podnikovej a osobnej hmotnej zainteresovanosti odôvodneným robiť v budúcnosti rozdiely medzi JRD a štátnymi majetkami.



Základom pre využitie funkcie hrubého dôchodku a riešenie proporcií medzi jednotlivými zložkami procesu rozšírenej reprodukcie v poľnohospodárskych podnikoch je komplexné podchytenie novovytvorenej hodnoty vo všetkých jej častiach a potom jej ekonomicky zdôvodnené rozdeľovanie. Usudzujeme, že východiskom úvah môže byť súčasný spôsob jej zisťovania v družstvách, ktorý sa v mnohých princípoch už stotožňuje s navrhovaným postupom v ostatných výrobných podnikoch.

V súčasnom období je predmetom rozdeľovania v družstvách celkový hrubý dôchodok, ktorý je súčtom hrubého dôchodku (rozdiel medzi celkovou hrubou produkciou v bežných cenách a fondom úhrady) a nevýrobného dôchodku (ne-realizačné výnosy).

Ak odhliadneme od niektorých výhrad, ktoré možno mať proti bežne používanému spôsobu výpočtu hodnoty hrubej produkcie v bežných cenách, možno už pri súčasnej úrovni ekonomiky družstiev tento komplexný ukazovateľ pomerne presne zistiť. Veľký počet JRD, ktoré zisťujú vlastné náklady na výrobu, ho už bežne vykazujú za podnik vcelku i podľa odvetví a výrobkov. Rovnako by ho bolo možno zistiť aj na štátnych majetkoch rozpracovaním schémy:

1. Celková produkcia v stálych cenách,
2. — celková tržná produkcia v stálych cenách,
3. = netržná produkcia v stálych cenách,
4. + tržby z realizácie (bez tržieb za výrobky z minulých rokov),

5. = celková produkcia v bežných cenách,
6. — materiálové náklady (fond úhrady),
7. = hrubý dôchodok,
8. + nevýrobný dôchodok (nerealizačné výnosy, dotácie, priama pomoc bez položiek na rozvoj základných prostriedkov),
9. = celkový hrubý dôchodok.

VI. sjazd JRD posilnil právomoc podnikov v rozhodovaní o rozdeľovaní hrubého dôchodku, najmä pokiaľ ide o najvhodnejšie proporcie medzi akumuláciou a spotrebou. Riadiace poľnohospodárske orgány si pritom, pochopiteľne, ponechali možnosť uplatňovať určitý vplyv jednak preto, že ďalší rozsah a tempo reprodukcie v poľnohospodárstve nemôže prebiehať živelne a jednak preto, že spoločnosť má časť zodpovednosti za stabilitu hospodárenia poľnohospodárskych podnikov.

Pre proporcionalitu v rozdeľovaní celkového dôchodku v JRD platí všeobecne zásada, že prírastok celkového dôchodku (proti minulému roku) sa rozdeľuje tak, aby súčet odvodov do centralizovaného čistého dôchodku štátu a sumy určenej na vnútrodružstevnú akumuláciu rástol rýchlejšie ako osobná a spoločenská spotreba. Odpadá konkrétne usmerňovanie prídelov do vnútrodružstevných fondov percentuálnymi zrážkami zo základu pre rozdeľovanie. Nadplánovaný celkový dôchodok sa rozdelí podľa rovnakých zásad ako plánovaný, kým pri znížení celkového dôchodku oproti plánu sa úmerne znížia ako plánovaná vnútrodružstevná akumulácia, tak aj spoločenská a osobná spotreba.

Tento spôsob rozdeľovania dôchodkov v družstvách platí iba krátky čas a nemožno ho preto hodnotiť na základe dôkladnejších skúseností.

Úvaha o základných princípoch platného spôsobu rozdeľovania celkového dôchodku však ukazuje, že ak má v sociálno-ekonomických podmienkach poľnohospodárskych podnikov aj v budúcnosti účinne spätne pôsobiť na plné využívanie ich výrobného potenciálu a prispievať k ich ekonomickému upevňovaniu, žiada sa uvážiť niektoré aspekty jeho ďalšieho zdokonalenia.

Za primárny vzťah, ktorý sa má riešiť pri rozdeľovaní celkového hrubého dôchodku z hľadiska potrieb rozvoja poľnohospodárskej výroby, sa ukazuje potrebným považovať správne proporcie medzi rozšírenou reprodukciou pracovných síl a základných výrobných fondov. Ostatné vzťahy (napr. medzi rozvojom základných a obrátových fondov) možno z tohoto hľadiska nateraz považovať za druhoradé. Akútnosť tohoto vzťahu spočíva v tom, že vo všetkých poľnohospodárskych podnikoch sa má postupne dosiahnuť stabilita základných odmien na jednotku práce na spoločensky primeranej úrovni. Zdôraznenie tejto tendencie je významné predovšetkým preto, že rozdeľovanie celkového dôchodku bez nalievavého, na úrovni súčasných ekonomických potrieb stojaceho ohľadu na stabilizáciu a rozvoj pracovných síl, ako sa nateraz pri platných zásadách môže miestami praktizovať, je schopné tu ďalej prehĺbiť nesúlad medzi rozšírenou reprodukciou základných výrobných fondov a pracovných síl (najmä kvalifikovaných), ktoré sa v krátkom čase môžu stať limitujúcim faktorom zvyšovania poľnohospodárskej výroby. Mimo toho má takáto tendencia priamy spätný vplyv na ďalšie zvyšovanie hrubého dôchodku. Ak sa bude pre najbližšie obdobie za hlavný zmysel tvorby vysokého hrubého dôchodku, najmä v slabších a stredne hospodáriacich družstvách, považovať prednostné vytváranie dostatočných zdrojov (peňažných i naturálnych), môže to byť pre rozšírenú reprodukciu pracovných síl významným podnetom k zvýšeniu pracovného úsilia a aktivizácie výrobných rezerv.

Uplatnenie tohoto princípu, prirodzene, nemôže viesť k zanedbávaniu potrieb investičnej výstavby a modernizácie podniku v nevyhnutnom rozsahu. Nemôžno ani zvyšovať rozpory medzi záujmami družstevníkov na primeranom súčasnom dôchodku a možnosťou dosiahnuť jeho zvýšenie v budúcich rokoch, pre ktorý sa vytvárajú predpoklady práve rozšírenou reprodukciou výrobných fondov. Pokiaľ je ovšem odmena na jednotku práce v mnohých družstvách podstatne nižšia ako v štátne socialistickom sektore, javí sa tu účelnejšie podporovať tendencie k uprednostňovaniu fondu osobnej spotreby.

Uplatňovanie takéhoto hľadiska pri riešení proporcionality medzi fondom spotreby a fondom akumulácie je nakoniec do určitej miery odôvodnené aj niektorými bežnými skúsenosťami z vytvárania vlastných zdrojov akumulácie.

Vnútrodružstevná akumulácia z vlastných zdrojov sa ukladala družstvám vcelku ako povinnosť. Nebola vyvolávaná ekonomickými stimulmi.

Peňažné odvody do nedeliteľného fondu na rozšírenú reprodukciu sa v mnohých prípadoch považovali priamo za ďalšie zdaňovanie preto, že sa pre najbližšie obdobie nejavila potreba ďalšieho rozširovania fondu základných prostriedkov, tj. naakumulované prostriedky sa cestou znovurozdeľovania používali pre potreby iných družstiev. Mimo toho družstvá nemohli s naakumulovanými prostriedkami disponovať, lebo nemali možnosť nákupu výrobných prostriedkov podľa vlastného výberu.

Žiada sa zvážiť aj samotný mechanizmus rozdeľovania prírastkov (úbytku) na celkový dôchodku družstva. Potreba proporcií medzi prostriedkami určenými na rozšírenú reprodukciu základných fondov a pracovných síl môže sa v jednotlivých družstvách podľa stupňa ich ekonomickej stability a tiež v jednotlivých rokoch vytvárať rozdielne. To značí, že zásady platné pre rozdeľovanie plánovaného, prípadne nadplánovaného prírastku celkového dôchodku, ako sa upravili po VI. sjazde JRD, môžu vo všeobecnosti správne vyjadrovať potrebnú dlhodobejšiu tendenciu, no nemusia byť plne zdôvodnené pri každoročnom jeho rozdeľovaní v tom — ktorom družstve.

Striktná viazanosť rastu osobnej a spoločenskej spotreby na ešte rýchlejšom raste prostriedkov na akumuláciu môže v mnohých prípadoch protirečiť konkrétnym potrebám a záujmom ďalšej stabilizácie podnikov.

Rovnako sa z hľadiska rozdielných potrieb jednotlivých podnikov žiada zvážiť zásadu úmerného krátenia fondu odmien a ostatných zložiek celkového dôchodku, najmä ak sa zníži z príčin, ktoré nie sú závislé na činnosti družstevníkov. Ak vychádzame z prvoradého významu reprodukcie pracovných síl v najbližšom období, malo by sa krátenie dotknúť fondu odmien až na poslednom mieste. Úroveň fondu odmien oproti predchádzajúcemu roku by bolo možné udržiavať buď z rezervného fondu, ktorý sa postupne jednoznačne vyvinul v stabilizačný fond, alebo z cenových príplatkov za predpokladu, že pokles hrubého dôchodku, ak by mal vzniknúť pôsobením objektívnych (najmä prírodných) faktorov, bude aspoň zčasti vyvážený vyššími nákupnými cenami v rokoch s nižšou úrodou.

Ak sa prijme aj naďalej zásada, že krátenie má postihnúť rovnakým podielom všetky fondy, vznikne nasledovná situácia:

a) Fond odmeny treba dôsledne poistiť rezervným fondom, z ktorého sa bude dotovať na takú výšku, aby základná odmena neklesla pod úroveň predchádzajúceho roku. S tým vzniká problém doplnenia rezervného fondu v rokoch priemerných a najmä nadpriemerných až po primeranú, stabilnú výšku, ktorá

bude v jednotlivých podnikoch, prirodzene, odlišná. Rovnako bude odlišný spôsob tvorby a dopĺňovania PZF v prechodnom období a v cieľovom riešení.

b) Fond akumulácie v dlhodobom priemere (spravidla na obdobie päťročného plánu) by mohol predstavovať buď pevný percentuálny podiel na hrubom dôchodku, alebo absolútne stanovený podiel. Jeho ročné výkyvy by sa vyrovnávali úverom, čo na druhej strane znamená prijať systém pohyblivých ročných splátok.

c) Odvody z hrubého dôchodku by museli tak isto absolútne kolísať, avšak nie relatívne, ak vzrast alebo zníženie hrubého dôchodku v danom roku má rovnakým podielom postihnúť všetky zložky hrubého dôchodku, teda aj odvody.

Úprava jednotlivých zložiek hrubého dôchodku by sa, prirodzene, regulovala pomocou ekonomických nástrojov riadenia.



V každom systéme podnikovej hmotnej zainteresovanosti, v ktorom miera uspokojovania potrieb podniku je závislá od jeho hospodárskeho výsledku, je kľúčovou otázkou objektivizácia ukazovateľa tohto výsledku, na ktorý sa hmotné zainteresovanie viaže, ako aj objektivizácia podmienok, podľa ktorých vývoj vlastných zdrojov podniku bude v priamej, exaktne stanovenej závislosti na vývoji tohto hospodárskeho výsledku.

V socialistickej ekonomike sa táto regulácia vlastných prostriedkov podniku spája s povinnosťou každého podniku prispievať rovnakým podielom do centrálnych fondov štátu, z ktorých sa uspokojujú určité celospoločenské potreby. Túto dvojedinú úlohu v novej sústave riadenia národného hospodárstva — odvádzanie časti čistého dôchodku podnikov do štátneho rozpočtu a súčasne regulovanie úrovne vlastných zdrojov podnikov — plnia predovšetkým odvody z podnikového hrubého dôchodku. Majú povahu dlhodobých a záväzných pravidiel, vytvárajúcich pre všetky podniky stabilné, objektívne a jednotné ekonomické podmienky ich rozvoja.

Systém odvodov v poľnohospodárstve je mimo toho za určitých makroekonomických podmienok povolaný spoluriešiť špecifický problém objektivizácie pravidiel hmotnej zainteresovanosti poľnohospodárskych podnikov: úplne alebo čiastočne odčerpávať z podnikov diferenčnú rentu a fungovať teda ako nástroj vyrovnávania neodôvodnených, tj. objektívnymi, nereprodukovateľnými prírodnými činiteľmi vyvolaných rozdielov v dôchodkoch týchto podnikov.

Táto úloha pripadá odvodovému systému v tom prípade, že rentové vzťahy sa neriešia mechanizmom cien poľnohospodárskych výrobkov, prípadne, že diferenčné dôchodky sa týmto mechanizmom odčerpávajú do centrálnych fondov len čiastočne. Pri zásadne jednotných nákupných cenách, s ktorými sa definitívne uvažuje aj v budúcej sústave plánovitého riadenia poľnohospodárstva, môžu túto úlohu plniť podľa prírodných podmienok diferencované odvody. Tým sa podstatne odlišujú od typických odvodov z hrubého dôchodku, ktorých objektívnosť a tým aj stimulačná účinnosť je založená na jednotnej odvodovej povinnosti, postihujúcej rovnakou mierou všetky podniky, tj. ich realizovaný hrubý dôchodok.

Pretože odvádzanie diferenčného dôchodku, pochádzajúceho z rôznej prirodzenej úrodnosti pôdy, má plniť inú úlohu ako normálne odvody z hrubého dôchodku, budú sa musieť nevyhnutne uplatniť v systéme odvodov v poľnohospodárstve dva druhy odvodov: pozemková daň, ako nástroj odčerpávania diferenčnej renty, výškou nezávislá na objeme realizovaného hrubého dôchodku, a

vlastný odvod z hrubého dôchodku, ktorý sa môže prípadne diferencovať na viac špecifických druhov. Obe formy odvodov sú nevyhnutné v tom prípade, ak sa v koncepcii ekonomických vzťahov medzi štátom a poľnohospodárskymi podnikmi uplatní hľadisko, že každý podnik je povinný časťou hrubého dôchodku a najmä prírastkom hrubého dôchodku prispievať do celospoločenských fondov. Potom obe formy odvodov tvoria iba v nerozlučnej jednote nástroj, ktorý objektívne a jednotne pôsobí na všetky podniky bez ohľadu na ich individuálne ekonomické podmienky hospodárenia a tým rovnakou mierou ich zainteresováva na raste hrubého dôchodku. Nazdávame sa, že pre dva druhy odvodov hovorí dynamické chápanie úlohy odvodov z hrubého dôchodku v systéme hmotnej zainteresovanosti. Funkcia týchto odvodov sa na prvý pohľad zdá statická — odčerpáť pevne stanovený podiel z akéhokoľvek hrubého dôchodku podniku do štátneho rozpočtu. Stimulačne však pôsobí iba pri takej ich konštrukcii, keď každý prírastok hrubého dôchodku sa v pomere, ktorý stanoví centrálny orgán podľa celospoločenských potrieb, pomocou odvodu rozdelí tak v prospech podniku, ako aj v prospech centrálnych fondov.

V súčasnej dobe je nástrojom odvodových vzťahov medzi štátom a družstvami (nepodliehali im dosiaľ štátne poľnohospodárske podniky) poľnohospodárska daň. Základom pre jej vymeriavanie sú celkové peňažné výnosy družstva, zvýšené o hodnotu naturálií rozdeľovaných na pracovné jednotky členom družstva a znížené o peňažné prídely nedeliteľnému fondu na rozšírenú reprodukciu a na splátky investičných pôžičiek členom i o úspory dosiahnuté na svojpomocné uskutočňovanie stavieb. Tejto konštrukcii dane sa pripisoval aktívny vplyv na proces rozšírenej reprodukcie základných fondov, na znižovanie naturálnej časti fondu odmien a na obmedzovanie dodávateľského spôsobu stavebných investícií. Úlohu odčerpávania diferenčnej renty mala plniť tým, že jej sadzby boli odstupňované podľa výrobných oblastí.

Terajšia konštrukcia poľnohospodárskej dane má celý rad nedostatkov: daň neodôvodnene postihuje družstvá, ktoré do výroby vkladajú viac prostriedkov na intenzifikáciu výroby; výrobné oblasti, podľa ktorých sú sadzby diferencované, predstavujú príliš nesúrodé celky; oprávnenie ONV upraviť sadzbu dane individuálne jednotlivým podnikom je spojené s nebezpečím subjektivismu; celkové peňažné výnosy nie sú vhodným daňovým základom tiež z toho dôvodu, že s rastom koncentrácie, špecializácie a výrobné kooperácie rastú tržby družstva, ktoré nie sú vždy podložené rastom produkcie.

Tieto konštrukčné nedostatky sú však len sprievodným zjavom koncepcnej nedôslednosti, pokiaľ ide o vymedzenie funkcie poľnohospodárskej dane. Nie je dôsledne ani odvodom diferenčnej renty I. ani objektívnym jednotným odvodom z hrubého dôchodku. Nie je vylúčená možnosť, že pri terajších i budúcich nákupných cenách, bazírujúcich na priemerných nákladoch výroby v tzv. rozhodujúcich oblastiach, daň odčerpáva dôchodok aj z družstiev, ktoré vôbec ne-realizujú diferečnú rentu. Na druhej strane upravené peňažné príjmy ako vymeriavací základ nie sú ani adekvátnym výrazom hrubého dôchodku, ani priamej závislosti na jeho pohybe.

Najvhodnejšou odvodovou formou, ktorou možno eliminovať rozdiely v dôchodkoch jednotlivých poľnohospodárskych podnikov vyplývajúcich z rozdielnych prírodných podmienok, je pozemková daň, stanovená pevnou peňažnou sadzbou na hektár pôdy a diferencovaná podľa pôdne klimatických podmienok, v ktorých sa poľnohospodársky podnik nachádza. Dôležitým predpokladom jej objektívnosti je vyriešenie komplexu otázok, ktoré sa konvečne zahrňujú pod pojem „eko-

nomické ocenenie pôdy". Súčasný stav výskumných prác na ekonomickom vyhodnotení tzv. stanovištných jednotiek dáva reálne nádeje, že v dohľadnej budúcnosti bude možné pomerne presne a objektívne kvantifikovať rozdiely medzi prírodnými podmienkami jednotlivých poľnohospodárskych podnikov a na tomto základe stanoviť diferencované sadzby pozemkovej dane.

Pri konštrukcii pozemkovej dane ako nástroja odčerpávania diferenčnej renty musíme si však byť vedomí toho, že jej objektívnosť môže byť len relatívna a približná. Ak si odmyslíme možné chyby v ocenení prírodných stanovišť, vo výpočte diferenčnej renty a v delimitovaní diferenčnej renty I. a diferenčnej renty II., budú tu hrať dôležitú úlohu tieto momenty:

1. Daňové sadzby bude možné odvodiť len z normovanej diferenčnej renty, ktorú v priemere môže podnik realizovať (v prepočte na jednotku poľnohospodárskej plochy) pri priemernej štruktúre výroby, jej intenzite a nákladovosti. Individuálne realizovaná výška diferenčnej renty, aj keď ju chápeme ako priemernú veličinu za obdobie niekoľkých rokov, môže však presahovať alebo nedosahovať úroveň normovaného základu, z ktorého je sadzba dane konštruovaná. Toto plus alebo mínus skutočne realizovanej diferenčnej renty v pomere k odvodovej pozemkovej dani nie je možné odstrániť žiadnou konštrukciou sadzieb a treba sa s ním zmieriť. Je však snaha prisúdiť týmto odchýlkám funkciu prémie alebo sankcie za nadpriemerné alebo podpriemerné využívanie pôdneho fondu. Inými slovami, pozemková daň má vytvárať aj ekonomický tlak na racionálne využívanie pôdy. Táto sekundárna funkcia je pochybná najmä vtedy, keď ju posudzujeme komplexne s pôsobením odvodu z hrubého dôchodku. Závisí na konštrukcii tohto odvodu, či postih za úroveň využívania pôdneho fondu, ktorý na prvý pohľad plní pozemková daň, sa v konečnom dôsledku naozaj realizuje. Sankčný a prémiový účinok pozemkovej dane môže sa buď úplne alebo čiastočne nivelizovať alebo zase zosilniť odvodom z hrubého dôchodku. Ak hrubý dôchodok je hlavným ekonomickým zmyslom činnosti podniku, potom má byť aj hlavným kritériom využívania pôdneho fondu a odvod z hrubého dôchodku má byť hlavnou „sankciou“ alebo „prémiou“ za racionálne hospodárenie s pôdou.

2. V budúcom cenovom systéme nebude sa dôsledne uplatňovať zásada jednotných cien, lebo jeho integrálnou zložkou budú diferencované cenové príplatky, ktorými sa majú uhradzovať objektívne vyššie náklady produkcie podnikom hospodáriacim v horších prírodných podmienkach než sú tie, z ktorých sa vychádzalo pri tvorbe jednotných cien. Ak úroveň týchto príplatkov bude tak vysoká, že aspoň v podstate vyrovná týmto podnikom ekonomické dôsledky nevýhodných pôdneklmatických podmienok výroby, zanikajú podmienky pre realizáciu diferenčnej renty I., lebo jednotné ceny a diferenčné príplatky budú fakticky tvoriť diferencované realizačné ceny a v tejto integrácii jednotný zdroj tržieb a tvorby hrubého dôchodku. Stráca sa aj dôvod pre existenciu pozemkovej dane. Záleží teda na úrovni diferenčných príplatkov a na výške sadzieb pozemkovej dane, či pozemková daň bude dôsledne alebo aspoň v prevažujúcej miere nástrojom odčerpávania diferenčnej renty I. a či v jej funkcii nebude prevažovať odčerpávanie diferenčnej renty II. alebo vôbec odvádzanie časti hrubého dôchodku, diferencovanej podľa prírodných stanovišť resp. podľa intenzity výroby.

Tieto a ďalšie možné nedostatky v konštrukcii pozemkovej dane je treba včas predvídať a usilovať sa ich odstrániť pokiaľ možno vnútri vlastného mechanizmu tejto dane. Tendencie, ktoré chcú tieto nedostatky reparovať v konštrukcii odvodu z hrubého dôchodku (alebo naopak), nepovažujeme za správne. Presné vymedzenie špecifickej funkcie dane i odvodu tak, aby sa navzájom neprekrý-

vali, je podmienkou aj ich aktívneho pôsobenia v systéme hmotnej zainteresovanosti. Najmä v ich vzájomnom vzťahu platí, že využitie funkcie pozemkovej dane je dôležitým predpokladom aktívneho pôsobenia odvodu z hrubého dôchodku.

Žiada sa posúdiť aj účelnosť odvodu zo základných prostriedkov v poľnohospodárskych podnikoch. Jeho úlohou v štátnych podnikoch je zabezpečiť pre spoločnosť minimálnu hranicu ekonomickej efektívnosti investícií a stimulovať čo najracionálnejšie využitie základných fondov. Spolu s odvodom z hrubého dôchodku zabezpečuje návratnosť hlavne rozvojových investícií. Táto odvodová povinnosť štátnych podnikov je odôvodnená skúsenosťou, že veľká časť investícií v priemysle bude financovaná zo štátneho rozpočtu a z prídelov oborových riaditeľstiev.

V družstvách v súčasnosti ostávajú a zrejme aj v budúcnosti budú rozhodujúcim zdrojom úhrady nákladov investícií vlastné zdroje. Preto odvod zo základného fondu do štátneho rozpočtu by v týchto podmienkach neplnil svoju funkciu. Bolo by však možné uvážiť, aby pre družstvá bol stanovený ako minimálny ročný príspevok do fondu vnútrodružstevnej akumulácie percentický podiel zo zostávajúcej hodnoty základných fondov, uhrádzaný z hrubého dôchodku. Tým by sa doterajší spôsob dotovania fondu akumulácie nahradil záväzným, pre všetky družstvá jednotným ekonomickým pravidlom, ovplyvňujúcim rozdeľovanie hrubého dôchodku v záujme minimálnej rozšírenej reprodukcie.

Inak zavedenie odvodov zo základných prostriedkov prichádza do úvahy u investícií financovaných zo štátneho rozpočtu.



Uplatňovanie ekonomických nástrojov pri stimulovaní podnikovej hmotnej zainteresovanosti predstavuje riešenie zložitých ekonomických vzťahov. Účinnosť zásad zahrnutých do novej sústavy riadenia bude preto vo veľkej miere závisieť od rozpracovania konkrétneho postupu pri využívaní hrubého dôchodku v poľnohospodárskych podnikoch. Pôjde najmä o to, aby sa v súlade so zvýšenou ekonomickou samostatnosťou i zodpovednosťou podnikov v najvyššej miere zladovali aktuálne záujmy ich ďalšieho rozvoja so zásadne rovnakými potrebami spoločnosti.

SÚHRN

Porovnávanie sústavy podnikovej a osobnej hmotnej zainteresovanosti na JRD a ŠM ukazuje, že nateraz platné zásady na JRD sú progresívnejšie a vo svojej podstate sú už do značnej miery v súlade s požiadavkami novej sústavy riadenia podnikov. V perspektíve sa nezdá odôvodneným robiť v tomto smere rozdiely medzi JRD a ŠM.

Pri rozdeľovaní hrubého dôchodku ako základného ukazovateľa podnikovej hmotnej zainteresovanosti sa v súčasných sociálno-ekonomických podmienkach poľnohospodárskych podnikov ukazuje účelným považovať za primárny vzťah medzi zdrojmi na rozšírenu reprodukciu pracovných síl a základných výrobných fondov. Pritom sa vynára nutnosť určitého (dočasného) preferovania fondu spotreby najmä v slabších a stredne hospodáriacich družstvách. Požiadavka, aby prírastok hrubého (celkového) dôchodku sa rozdeľoval tak, aby súčet odvodov do centralizovaného čistého dôchodku štátu a sumy určenej na vnútrodružstevnú akumuláciu rástol rýchlejšie ako spoločenská a osobná spotreba, vyjadruje zrejme

správne potrebnú dlhodobejšiu tendenciu, no nemusí byť plne zdôvodnená pri jeho každoročnom rozdeľovaní v jednotlivých podnikoch.

Odvody z hrubého dôchodku vyjadrujú aj v poľnohospodárskych podnikoch povinnosť prispievať primeraným podielom do centrálnych fondov štátu a regulujú vlastné prostriedky podniku. Súčasne vystupujú ako nástroj vyrovnávania objektívnymi prírodnými činiteľmi vyvolaných rozdielov v dôchodkoch. Táto úloha im pripadá najmä vtedy, ak rentové vzťahy sa neriešia mechanizmom cien poľnohospodárskych výrobkov a úspešne ju môžu plniť iba dva v nerozlučnej jednotne využívané nástroje: pozemková daň a odvod z hrubého dôchodku.

Adresa autorů:

Doc. inž. Mikuláš Šebesta, CSc., dr. Eugen Palášthy, CSc., Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky, Bratislava, Vajanského nábr. 13 a

**K ZÁSADÁM NOVÉ
SOUSTAVY ŘÍZENÍ
V ZEMĚDĚLSTVÍ**

Vedle několika oborových, centrálně řízených podniků (velkovýkrmny prasat a drůbeže, začínající krmi-
vářský průmysl, šlechtitelské a semenářské podniky
apod.) převládají dosud v našem zemědělství samo-
statné, relativně malé, zemědělské podniky se všeobecným zaměřením výroby,
jak se historicky vyvinuly v období socialistické přestavby našeho zemědělství.
Jejich činnost představuje víceméně uzavřený reprodukční proces, hlavně ve vaz-
bách mezi rostlinnou a živočišnou výrobou. Proces společenské dělby práce (ať
již vyčleňováním dalších činností ze zemědělství, nebo výraznější specializací sa-
motných zemědělských podniků) postupuje velmi pomalu. Ani slučování druž-
stev nepřineslo v tomto směru dosud výraznější změny. Je to nevyhnutelný dů-
sledek dosavadní soustavy řízení, která nedávala dostatečný prostor pro rozvoj
těchto procesů a naopak brzdila živelně vznikající tendence k vydělování ně-
kterých činností a koncentraci výroby na bázi mezidružstevních podniků nebo
sdružení. Naše zemědělství v tomto směru zaostalo za světovým vývojem a
zvláště za potencionálními možnostmi socialistické ekonomiky.

Tak můžeme v nejobecnějších rysech a ve stručnosti charakterizovat současný
stav organizace materiálně výrobní základny v zemědělství na rozdíl od prů-
myslu, kde se zavedením zdokonalené soustavy řízení byla uskutečněna organi-
zační přestavba, jejímž důsledkem jsou velké výrobně hospodářské jednotky orga-
nizované na principech vertikální a horizontální koncentrace.

Uplatnění principů zdokonalené soustavy řízení národního hospodářství v ze-
mědělství vytvoří nové podmínky pro činnost zemědělských podniků. V rámci
těchto nových podmínek se jinak jeví i možnosti forem perspektivní organizace
materiálně výrobní základny v zemědělství.

* * *

Základním východiskem pro úvahy o perspektivních formách organizace ma-
teriálně výrobní základny musí být všeobecně a objektivně se prosazující proces
zespolečenšťování výroby a jeho konkrétní projevy, jako jsou společenská dělba
práce, koncentrace a specializace výroby a kooperační vztahy.

S rozvojem průmyslu se bude urychlovat proces vydělování činností ze země-
dělství. Současně s tím bude postupovat i proces industrializace zemědělství, který
se projeví v rychlejší koncentraci a specializaci výroby v další dělbě práce uvnitř
zemědělství. Druhou stránkou projevu postupující společenské dělby práce bude
narůstání kooperačních vazeb mezi specializovanými výrobci.

Objasnění těchto ekonomických vztahů, nejen z hlediska současného stavu, ale i z hlediska předpokladů a podmínek, které se vytvoří při realizaci určité technicko-ekonomické koncepce rozvoje zemědělství, se musí stát východiskem k pojetí celé soustavy řízení a zvláště organizace materiálně výrobní základny.

Bude nutné vytvářet takové články a stupně společenského organismu (podnik, nadpodniková organizace), které pod vlivem ekonomických nástrojů plánovitého řízení budou mít podmínky a předpoklady organizovat vnitropodnikovou činnost v souladu s potřebami společnosti a všeobecně působícími ekonomickými procesy.

Organizační vazby mají v soustavě řízení své přesně vymezené místo a funkce. Z jedné strany mají zabezpečit výrobně ekonomickou stabilitu základních výrobních jednotek, aby změny v organizačních formách a vazbách nepůsobily negativně na využití materiálních a pracovních zdrojů a na intenzifikační proces ve výrobě. Z druhé strany však musí také zabezpečit dostatečný prostor (volnost) pro rozvoj výrobních sil a jim odpovídajících ekonomických vztahů, tj. nesmí bránit procesům koncentrace a specializace výroby, ale naopak mají je podporovat.

Tento dvojedinný požadavek „stability a volnosti“ v soustavě řízení je zvláště důležitý na nejnižších stupních řízení zemědělské výroby — podnikovém a nadpodnikovém, kde rychlý rozvoj výrobních sil a celý proces zprůměrnění zemědělské výroby přináší stále nové požadavky nejen v technické oblasti, ale i ve společenské dělbě práce a v oblasti rozdělování.

Bude nutno postupně analyzovat a teoreticky zdůvodnit, jak působí proces zespolečňování výroby na přeměnu jedné organizační formy v druhou, které jsou nižší formy organizace a které vyšší na ně navazují a za jakých předpokladů, které organizační podnikové formy se účelně doplňují či snášejí vedle sebe, a které naopak stojí proti sobě a vedou k poruchám ekonomických vazeb, vyvolávají tendence ke stagnaci, disproporcionálnosti apod.

Volba metod a organizačních forem v soustavě plánovitého řízení musí tedy vycházet z hluboké analýzy dosaženého stupně rozvoje výrobních sil a ze společenské formy jejich pohybu — výrobních vztahů, jejich jednotlivých stránek, vnitřních rozporů i předpokladů pro jejich překonání.

* * *

Perspektivní formy organizace zemědělských podniků mohou vycházet v podstatě ze dvou základních modelů:

1. Z otevřeného reprodukčního procesu se široce rozvinutými tržními vztahy, kde budou převládat menší specializované samostatné podniky spojené s odběratelem a dodavatelem přes trh buď přímo nebo přes různé formy sdružení a nadpodnikové formy organizace.

2. Z převážně uzavřeného reprodukčního procesu v rámci velkých podniků (kombináty, velké horizontálně koncentrované podniky), ve kterých specializované výrobní hospodářské jednotky ztrácejí ekonomickou samostatnost (příklad Státní statek Tachov).

Jde o dva extrémy — polarizované modely společenské dělby práce promítnuté do oblasti organizace výrobně ekonomické činnosti. Tyto dva modely vlastně představují krajní alternativy, zda otevřít reprodukční proces mezi jednotlivými výrobními jednotkami běžného typu (tj. družstvy a státními statky) a jejich kooperační vztahy a nejrůznější ekonomické, kapacitní, časové i technologické vazby řešit přes trh, nebo vytvořit takové výrobní hospodářské jednotky,

pro které budou více typické vnitrokooperační vazby a jednotlivé stránky vyplývající z koncentrace výroby budou převážně vnitropodnikovými vztahy mezi úzce specializovanými, ekonomicky samostatnými výrobními jednotkami.

OBJEKTIVNÍ EKONOMICKÉ PODMÍNKY VYMEZUJÍCÍ MOŽNOSTI PERSPEKTIVNÍ ORGANIZACE VÝROBNĚ EKONOMICKÉ ČINNOSTI V ZEMĚDĚLSTVÍ

Nejobecnější rámec forem podnikové organizace vymezují ekonomické vztahy ve společnosti. Základním rysem koncentrace a specializace výroby v některých vyspělých kapitalistických státech je široce otevřený reprodukční proces na základě vysokého stupně společenské dělby práce mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství i uvnitř samotného zemědělství, při úzké specializaci relativně malých samostatných podniků, doplněný vysokou úrovní výrobních i ostatních služeb a rozvinutými tržními vztahy.

V této soustavě můžeme nalézt i pro nás řadu pozitivních stránek, kterých je nutno využít zvláště v oblasti výrobních služeb, a koncentraci takových výrobních odvětví, kde limitujícím faktorem není monopol hospodaření na půdě. Perspektivní organizaci materiálně výrobní základny u nás ovšem nelze hledat v malých, jednostranně specializovaných, ekonomicky samostatných podnicích. Vždyť proces zespolečenšťování výroby v kapitalistických zemích si rovněž vynucuje nové vyšší formy koncentrace, směřující od úzké specializace ke kombinaci.

Do popředí v něm stále více vystupují procesy integračního charakteru, zvláště na principu vertikální koncentrace, kde integrátorem se stává převážně krmivářský nebo zpracovatelský průmysl. Ekonomická samostatnost soukromých farmářů je podlamována. Tyto integrační procesy nejlépe ukazují, že rozvoj výrobních sil a z nich vyplývající proces zespolečenšťování výroby překonává i překážky dané soukromým vlastnictvím půdy a vyvolává nové ekonomické vazby mezi výrobci. Základem není jednostranná specializace, vyvolaná potřebou koncentrace (nejvýhodnějšího výrobního odvětví), ale nové ekonomické vztahy uvnitř kombinátu — uvnitř integračního seskupení. V určitém směru dochází k uzavírání reprodukčního procesu uvnitř podnikové formy organizace.

Rámec socialistických výrobních vztahů umožňuje všeobecně daleko vyšší stupeň zespolečenšťování výroby, vytváří široký prostor pro koncentraci výroby a prohloubení společenské dělby práce. Formy organizace v plánovité soustavě řízení národního hospodářství nenarážejí na překážky typu soukromého vlastnictví, ale jen na historicky vytvořenou úroveň výrobních sil a společenské dělby práce.

Proto nelze přejímat bez kritického zhodnocení formy organizace, odpovídající kapitalistickým podmínkám, přestože někdy reprezentují vyšší stupeň koncentrace a společenské dělby práce, než jakého bylo dosud dosaženo u nás. Analýza našich podmínek, technických i ekonomických, je jediné správnou cestou pro vypracování návrhu perspektivní organizace materiálně výrobní základny, a jejich rozboru by se měla věnovat větší pozornost.

* * *

Na prvním místě je nutno zvážit specifické stránky zemědělské výroby v ČSSR, které vyplývají nejen z relativního nedostatku obdělátné půdy a z re-

lativně vysokého stupně intenzity zemědělské výroby, ale i z velké variability výrobních podmínek zemědělské výroby, rozmístění zpracovatelského průmyslu a obyvatelstva.

Relativně nízká výměra obdělátné půdy připadající na jednoho obyvatele vyžaduje řešit výrobu jedinečně na základě intenzifikace výroby. Každá užší specializace výroby uvnitř výrobně hospodářské jednotky je v souladu se společenskou potřebou, pokud přispívá k celkovému růstu výroby v zemědělství i v přepočtu na hektar zemědělské půdy. To ovšem nevylučuje nižší produkci na jednotku plochy v jednotlivém podniku, pokud tato produkce je zdrojem dalšího růstu výroby (hlavně živočišné) v navazujících výrobních jiných zemědělských podnicích nebo v podnicích živočišné výroby hospodařících bez půdy.

Specifické přírodní podmínky vyžadují, aby výrobně hospodářská jednotka měla maximum možností orientovat vklady výrobních prostředků v souladu s celkovou efektivností výroby. Pokud cenový mechanismus nevytvoří v tomto směru příznivé podmínky, bude pro podniky výhodnější zaměřit se na vnitropodnikové vazby a kombinátové formy organizace materiálně výrobní základny, které jim umožní efektivněji využít všech výrobních zdrojů při dělbě práce mezi jednotlivými podniky výrobně hospodářské jednotky.

Plošný charakter výroby spolu s plošným rozmístěním převážné části zpracovatelského průmyslu o spotřebitelů vyžadují správně analyzovat vazby mezi oborovou a územní organizací výrobních jednotek, analyzovat, ve kterých případech dát přednost oborové organizaci a kdy organizaci územně výrobní.

Volba organizačních výrobních forem jednotlivých článků a buněk společenského organismu s ohledem na biologický charakter zemědělské výroby, spotřebitelské zaměření užitných hodnot i zbožních vazeb mezi výrobou a spotřebou musí nezbytně vycházet z požadavku maximálně sladit zájem zemědělských výrobců s potřebami společnosti na jedné straně a zájmy zemědělství se zájmy výrobců výrobních prostředků na straně druhé.

Z toho vyplývá požadavek velké operativní pohotovosti ve styčné oblasti mezi výrobou (zemědělstvím či průmyslem) a výrobní nebo finální spotřebou (průmyslu či zemědělství). To vyžaduje vhodné ekonomické nástroje a formy organizace ekonomické činnosti v oblasti oběhu a kooperačních vazeb mezi výrobci oddělenými společenskou dělbou práce.

* * *

V našem zemědělství převládá družstevní skupinová forma výrobních vztahů. Vývoj společnosti však směřuje k jednotné všelidové ekonomice, a soustava řízení, včetně perspektivních forem organizace by měla pomáhat rozvoji těch stránek výrobních sil a výrobních vztahů, které napomáhají rozvíjet proces zespolenštění výroby a působí tak na vyrovnávání rozdílů mezi oběma formami socialistických výrobních vztahů.

V odborném tisku se objevily názory uplatnit ve zdokonalené soustavě řízení zemědělství zvláštní formy organizace výroby u státních statků a zemědělských družstev. Většinou vzniká požadavek oborového řízení státních statků na principu trustů či generálních ředitelství. V těchto požadavcích nejvýrazněji vystupuje do popředí formální přístup k uplatnění zásad zdokonalené soustavy řízení.

Státní statky, přestože v zemědělství reprezentují všelidové vlastnictví, se od družstev výrazně neliší ani vybaveností materiálně výrobní základny, ani stupněm koncentrace a specializace výroby. Vyšší stupeň zespolečenštění (pokud o něm vůbec lze reálně hovořit) není dán úrovní výrobních sil, ale tím, že státní statky, jako jiné státní podniky přímo jsou spojeny s rozdělováním národního důchodu. Až na některé specializované státní podniky (semenářské, výkrmny apod.) v naprosté většině státních statků dosud převládá všeobecný charakter výroby, který je daleko více výrobně, technicky i ekonomicky spojuje s výrobně územním způsobem organizace, než se způsobem oborového řízení.

Domnívám se, že s uplatněním zásad zdokonaleného plánovitého řízení v zemědělství bude nutno uplatnit jak u státních statků, tak u zemědělských družstev v podstatě stejné principy organizace. Samotný fakt existence státního a družstevního vlastnictví není rozhodující pro výběr forem organizace. Rozhodující je dosažený stupeň dělby práce, koncentrace a specializace výroby, faktický stupeň zespolečenštění výroby. Naopak nutno hledat společné stránky v postavení státních a družstevních výrobních jednotek a jejich rozvíjením řešit postupně jejich faktické (ne formální) splývání.

* * *

Výběr organizačních forem a výstavba organizační struktury v zemědělství musí plně odpovídat objektivně se rozvíjejícím ekonomickým procesům, směřujícím k intenzifikaci zemědělské výroby. Mezi tyto procesy patří především společenská dělba práce a z ní vyplývající specializace výroby a kooperační vazby.

Proces společenské dělby práce se bude prosazovat stále s větší silou, bude postupovat uvnitř zemědělských odvětví, uvnitř podniků, mezi zemědělskými podniky navzájem, ale i mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství především formou odštěpování — vydělování některých činností z oblasti zájmů bezprostředního zemědělského výrobce. Při rychlé industrializaci zemědělství a stále vyšších nárocích spotřebitelů na kvalitu finálního produktu tomu jinak ani být nemůže.

Společenská dělba práce se projevuje dvojím směrem: jednak specializací mezi výrobci, ale zároveň vznikem nových kooperačních vazeb mezi výrobci. A tyto otázky spolu s materiálně výrobními předpoklady koncentrace výroby patří mezi rozhodující vztahy, které podmiňují formy současné i perspektivní organizace výrobní činnosti v zemědělství.

Soustava řízení a formy organizace musí vytvářet dostatečný prostor pro rozvoj procesů společenské dělby práce, koncentrace a specializace výroby a zároveň jejich výsledky v hospodářské praxi zafixovat — stabilizovat.

Tím se ovšem nevyčerpávají objektivní podmínky, které je nutno při realizaci perspektivních forem organizace respektovat. Je jich celá řada a některé z nich se mohou stát v určitých podmínkách rozhodujícími. Sem patří například i příprava kvalifikovaných pracovníků do vyšších hospodářských útvarů, úroveň materiálně technických předpokladů, ale i politické předpoklady (například pro slučování družstev), možnosti finančně právního vypořádání mezi státním a družstevním sektorem, zdroje společnosti pro přerozdělování národního důchodu, ale i některé dílčí stránky výrobního, ekonomického i sociálně politického charakteru.

POKUS O ZHODNOCENÍ NĚKTERÝCH NÁMĚTŮ NA FORMY ORGANIZACE MATERIÁLNĚ VÝROBNÍ ZÁKLADNY

Dosti často a příznivě přijímaným námětem perspektivní formy podnikové organizace je vytvořit velké zemědělské podniky celookresního charakteru, v nichž by dosavadní okresní výrobní zemědělská správa byla nahrazena podnikovým orgánem s plnou rozhodností a ekonomickou pravomocí vůči podřízeným zemědělským podnikům a vůči společnostem¹⁾.

Tento návrh vychází z předpokladu, že okresní podniková organizace by umožnila lépe využít kvalifikovaných pracovníků, finančních i materiálových prostředků k rozvoji intenzity výroby i k jejímu zprůmyslnění na základě koncentrace a specializace výroby v jednotlivých podnicích i v podnikových zařízeních (z vlastních prostředků budované velkoodchovy a velkovýkrmny, velkoka-pacitní teletniky, výroby kompostů, siláže, skladování i částečné zpracování výrobků atd.).

Tato podniková organizace by dále měla vlastními prostředky řešit rozvoj výrobních i ostatních služeb (dnešní STS a OPZT, plemenářskou, veterinární, šlechtitelskou, poradenskou službu atd.). Dále by měla zabezpečit nákupní a odbytovou činnost, finanční a kontrolní službu zemědělským podnikům a přes přidruženou výrobu, dopravu apod. řešit i sezónnost a směnnost práce. Důležitou ekonomickou funkcí této podnikové organizace by mělo být i postupné řešení ekonomických rozdílů v jednotlivých zemědělských podnicích a pozvednutí podprůměrně hospodařících podniků na úroveň okresu. Neuvádím zde další podrobnosti (v tom odkazuji čtenáře na uvedený článek) o jednotlivých stránkách činnosti předpokládaného okresního podniku a o jeho organizační struktuře a orgánech. Pro náš rozbor postačí uvedená stručná charakteristika.

Autorům návrhu nelze upřít velmi pozitivní snahu odstranit některé brzdicí vlivy v zemědělství a vytvořit předpoklady (prostor) pro rychlejší a efektivnější průběh procesu koncentrace a specializace výroby, prakticky řešit účinnost a kvalitu nadpodnikových služeb, zlepšit podmínky v oblasti odběratelsko-dodavatel-ských vztahů i v řešení závažných společenskoekonomických problémů, jako je například ekonomická (důchodová) nerovnoměrnost mezi podniky, sezónnost práce atd.

Nesporně jedním z nejdůležitějších kladů tohoto návrhu organizace je možnost rozmístit výrobu na principu uzavřeného reprodukčního procesu důsledně podle výrobně ekonomických podmínek jednotlivých zemědělských podniků, vyčlenit část výroby do specializovaných podnikových zařízení (velkovýkrm prasat a skotu, chov slepic a brojlerů, odchov telat atd), řízených odborně z podnikového centra, na těchto základech dosáhnout celookresně optimální koncentrace a specializace jednotlivých výrobních odvětví, a tím i vyšší intenzity výroby a společenské produktivity práce.

Tempo specializace výroby dosud nepříznivě ovlivňují i nevhodné cenové relace, které (spolu s dalšími vlivy) nutí zemědělské podniky k všeobecnému zaměření výroby. Ekonomické vlivy, které se dnes dotýkají každého zemědělského podniku, by se při podnikové organizaci vztahovaly na celý podnik, a mezi zemědělský podnik a společnost by se postavila hráz, převodový článek, který

¹⁾ Nejkomplexněji tento námět uvedli pracovníci SPK M. Parkán, M. Pejša a R. Ruffer v článku „Nově také v zemědělství“ v 8. čísle Plánovaného hospodářství, ročník 1964.

by měl možnost negativní působení některých ekonomických vlivů vyrovnávat s vlivy pozitivními. Zemědělské podniky by mohly rozvíjet svou výrobní činnost za ekonomicky poměrně stálých podmínek. Tím by se dosáhlo nejen technické, technologické a organizační, ale i ekonomické stability základních výrobních jednotek. Byl by tak splněn jeden ze základních předpokladů účinnosti zdokonalené soustavy řízení. Zároveň by vnitropodnikové kooperační vazby vytvořily dostatek prostoru pro rozvoj výrobních sil i ekonomických vztahů.

Proti těmto kladům stojí však i řada negativních stránek, které zavádění tohoto organizačního modelu znesnadňují nebo přímo znemožňují.

Především si musíme uvědomit, že jde o podnik využívající půdní základnu o výměře v průměru asi 50—60 tisíc hektarů zemědělské půdy. Že jde o podnik s komplexním vybavením v oblasti všech činností (mimo průmyslem vyráběné výrobní prostředky a zpracování výrobků) souvisejících s reprodukčním procesem zemědělské výroby, tj. podnik s vysokou horizontální koncentrací a tedy se širokou paletou odborných činností a vnitropodnikových vazeb.

Zvládnout a důsledně funkčně sladit tento široký komplex činností jediným podnikovým orgánem vyžaduje velmi vysokou úroveň řídicí práce a vysokou kvalifikaci všech pracovníků.

Materiálně technická základna svou úrovní a koncentrací dosud ani zdaleka neodpovídá tomuto stupni zespolečenštění výroby. Vnitropodnikové kooperační vazby by nebyly dány objektivně existujícími vztahy dělby práce mezi dílčími výrobními jednotkami, ale musely by být utvářeny na základě subjektivní činnosti podnikového orgánu. Výhoda, vyplývající z progresivnosti podnikové organizační formy, by se mohla při nedostatecích v řídicí činnosti a hmotné zainteresovanosti bezprostředních výrobců projevit v poruchách tohoto složitého a poměrně labilního organismu. Velmi složitou stránkou vnitroekonomických vztahů podnikové organizace by se staly vztahy hmotné zainteresovanosti. Jestliže je dnes družstevník velmi úzce svázán s ekonomickými úspěchy nebo neúspěchy družstva a v podstatě existuje jednota zájmů družstevníka se zájmy družstva, pak podniková organizace vyvolává složitější vazby hmotné zainteresovanosti a komplikuje utváření souladu mezi zájmy jednotlivce zemědělského podniku a celookresního podniku.

Vytváření celookresního podniku předpokládá i určitou připravenost zainteresovaných pracovníků — družstevníků a pracovníků státních statků, a je proto významnou politickou otázkou. Jen velmi málo okresů u nás má předpoklady pro zavedení této organizace (byť i jen experimentálně). Podnikový orgán nemůže být jen přejmenovanou okresní výrobní zemědělskou správou, ale skutečným podnikovým ředitelstvím, které by vzniklo jako organická součást potřeb výrobců. To ovšem předpokládá poměrně vyrovnanou ekonomickou úroveň zainteresovaných podniků, zkušenosti z mezidružstevních podniků a slučování družstev, důvěru v účinnost a potřebnost podnikové organizace. V případě experimentální realizace tohoto návrhu by se mimořádná pozornost měla věnovat výběru okresu (intenzivní výroba, kádry, větší výrobní jednotky, první výsledky v koncentraci a specializaci výroby atd.). První zkušenosti v tomto směru lze získat na okrese Tachov. Při úvahách o případných dalších experimentech nutno přednostně a všestranně zhodnotit několikaleté zkušenosti tohoto okresu.

Jak ukazují zkušenosti ze Sdružení státních statků v okrese Tachov, postupující koncentrace a specializace zemědělské výroby (je-li výrobně hospodářská jednotka organizována v rozsahu celého okresu) přináší i některé nové problémy, zvláště v odbytu výrobků a v oblasti ekonomických vztahů se zpracovatelským průmyslem. Právě na tomto okrese vznikl návrh na doplnění horizontální koncentrace koncentrací vertikální, tj. vytvořit zemědělsko-průmyslový kombinát.

Organizační forma kombinátu se pro mnohé pracovníky, kteří ji všestranně podporují, stala poněkud módní záležitostí. Proto je třeba říci k problematice kombinátu několik slov.

Podstatou kombinátu je spojení několika na sebe navazujících výrobních procesů, které spolu úzce souvisí ekonomicky, kapacitně, časově, technicky, popř. i technologicky. V kapitalistických podmínkách je rozhodující ekonomická výhodnost vertikálního spojení výrobců. Proto také integrátorem se stává především krmivářský průmysl, který si tak zabezpečuje stabilní odbyt krmných směsí v integrovaných velkovýkrmnách, při produkci vajec atd. Nebo zpracovatelský průmysl, který si zase zabezpečuje suroviny v potřebném množství a kvalitě.

Rozhodující pro volbu organizační formy kombinátu je účelnost přeměny mezipodnikových kooperačních vztahů ve vztahy vnitropodnikové. Pokusím se to ukázat na zjednodušeném příkladě. Například v případě velkokapacitního podniku na výrobu drůbežího masa — přichází tento do kooperačních vztahů:

- a) s výrobcem kuřat,
- b) s výrobcem krmných směsí,
- c) se zpracovatelem drůbeže.

Je tedy nutno posoudit, které mezipodnikové vazby z hlediska celospolečenské efektivity výroby mají zůstat jako mezipodnikové, a které by se měly změnit ve vazby vnitropodnikové. Zdůrazňuji, že u nás jde o celospolečenskou efektivnost v souladu se zájmy podnikovými. A právě z tohoto hlediska vazba mezi velkovýrobce krmných směsí a výrobcem drůbeže se nemusí měnit ve vazbu vnitropodnikovou, pokud velkovýrobce krmných směsí produkuje více a širší sortiment, než činí spotřeba velkodrůbežárny. Tento mezipodnikový vztah má zcela jasnou kvantitativní a kvalitativní náplň a může být realizován bez poruch na základě hospodářské smlouvy mezi oběma partnery. Obdobně i vztahy mezi výrobcem kuřat (líhni) a velkoproducentem masa mohou být řešeny na základě hospodářské smlouvy bez nebezpečí poruch v její realizaci. Poněkud jinak se však jeví vazba mezi producentem drůbeže a zpracovatelským průmyslem. Celospolečenským zájmem je vyprodukovanou drůbež (která je v určitém smyslu již finálním výrobkem) co nejrychleji dostat ke spotřebiteli; jde o přímou kapacitní a časovou návaznost po sobě následujících výrobních procesů a činností, které rozhodují o kvalitě drůbežího masa na trhu. Proto organickou součástí jednoho podniku by měla být velkovýkrmná — zpracování (včetně odpadu), mražení, konzervárna, popř. podle konkrétních podmínek i odbytová síť. V tomto případě by se měly spojit na sebe navazující výrobní činnosti, popř. i oblast oběhu. Uvedl jsem jednoduchý a přitom ještě zjednodušený příklad kombinátové formy, sdružující vertikálně po sobě následující činnosti.

Kombinátová organizace je oprávněna jen tam, kde jednotlivé vazby (ekonomické, výrobně technologické, kapacitní, časové) mezi jednotlivými výrobními jednotkami nebo mezi výrobou a oběhem přinášejí v rámci podnikové orga-

nizace zjednodušení a z hlediska celospolečenského i vyšší efektivnost. Dokud tomu tak není, nutno hledat nižší stupně volnějšího sdružení, než je kombinát.

Dostáváme se tak ke třetí skupině námětů, která spočívá ve vytvoření volnějších forem sdružení. Tato organizační forma ponechává ekonomickou samostatnost jednotlivých zemědělských podniků, ale zbavuje je některých činností, které by je zbytečně zatěžovaly. Především jde o oblast odběratelsko-dodavatelských vztahů a o služby zemědělským podnikům. Přednost této organizace je v tom, že nepředbíhá příliš dopředu dosaženou úroveň materiálně výrobní základy a ekonomických vztahů v podnicích.

Sdružení se soustřeďuje na ty činnosti, které přerůstají možnosti závodů a které může pro ně efektivněji zabezpečit. V podstatě jde o dvě skupiny činností:

1. v oblasti oběhu a odborné činnosti,
2. u těch výrob, kde společenský charakter výrobních sil překračuje rámec možností zemědělského podniku.

Jde v podstatě o obdobný proces, ovšem na vyšší úrovni, jaký se odehrával při vzniku družstevnictví na sklonku minulého století a v pozdějších letech. Nejříve vznikala družstva v oblasti oběhu (úvěrová družstva, odbytová nákupní družstva), pak také družstva zaměřená na využití výrobních sil přesahujících ekonomické a výrobní možnosti zemědělce (družstva elektrifikační, vodovodní, meliorační, strojová) a nakonec družstva výrobní.

Sdružení by mohla mít velký význam nejen v oblasti oběhu, ale i při organizaci výrobních služeb i při výstavbě a organizaci velkokapacitních podniků pro vyčleněnou živočišnou výrobu apod. a postupně by připravovala podmínky pro zavedení vyšší podnikové organizační formy, aniž by se podnikový orgán „odcizil“ výrobcům.

Poslední z námětů perspektivní organizace je založen na předpokladu vytvořit slučováním větší samostatné zemědělské podniky (2000—3000 ha) s vnitropodnikovou specializací, a činnosti překračující rámec ekonomických možností těchto podniků řešit formou sdružení a nadpodnikových služeb.

Tento námět má reálnou podobu ve výhledovém plánu rozvoje zemědělství v okrese Kutná Hora. Podle tohoto návrhu má na výměře zhruba 60 000 ha zemědělské půdy hospodařit 21 zemědělských podniků, z toho 14 družstev. Návrh počítá s podnikovou specializací jednotlivých podniků. Propočty ukazují, že v období nejbližších 10—15 let tato organizace umožňuje uplatňovat optimální koncentraci a specializaci výroby. Ovšem za předpokladu, že u těch činností, kde rozvoj techniky a technologie výroby, popř. specifičnost a společenský charakter výrobních sil překročí rámec možností jednotlivých podniků, budou tyto činnosti organizovány v nadpodnikové úrovni — především formou sdružení. Nespornou předností tohoto návrhu je, že zaručuje výrobně organizační stabilitu specializovaných výrobních jednotek uvnitř ekonomicky samostatných podniků na řadu let, umožňuje většinu reprodukčních vazeb mezi rostlinnou a živočišnou výrobou řešit uvnitř jednotlivých podniků a reprodukční proces otevírá mimo podnik jen postupně, jak vznikají podmínky. Otevřené — mezipodnikové kooperační vazby — mají při této koncepci vymezenou především oblast výrobních služeb a v pozdější etapě i oblast reprodukce skotu na bázi otevřeného obratu stáda mezi výrobními oblastmi uvnitř okresu.

Tento návrh se zároveň neuzavírá možností využít vyšších podnikových forem organizace, ale naopak v potřebné míře s nimi počítá. Nutno ovšem poznamenat, že návrh výhledové organizace v okrese Kutná Hora se opírá o místní podmínky a o získané zkušenosti. Velká sloučená družstva v okrese patří mezi nejlépe hospodařící podniky, v těchto družstvech úspěšně probíhá koncentrace rostlinné a živočišné výroby a jsou připraveny kádrové rezervy. Například v každém ze dvou velkovýrobních celků, které mají vzniknout jako první, jsou již dnes 3—4 vysokoškolské odborníci a 20—26 středně technických pracovníků s plným odborným středoškolským vzděláním.

* * *

Jednotlivé formy perspektivní organizace výrobně ekonomické činnosti v našem zemědělství, jímž jsme věnovali pozornost, mají své přednosti i nedostatky. Každá z nich předpokládá poněkud odlišný komplex podmínek a předpokladů. V našem zemědělství je velká variabilita výrobně ekonomických podmínek, proto by bylo správné nehledat šablonu organizace pro všechny, ale uplatnit ty návrhy, které určitému komplexu podmínek a předpokladů nejlépe odpovídají, experimentálně je vyzkoušet a postupně zavádět do praxe.

Na základě dosavadních poznatků lze v období, ve kterém se plně rozvine zdokonalená soustava řízení zemědělství, reálně uvažovat s těmito typy zemědělských podniků:

A. Horizontálně koncentrované družstevní a státní podniky s užší nebo širší specializací, organizované převážně na výrobně územním principu:

1. Základní výrobní jednotky s postavením podniku s užší specializací (v podstatě nynější zemědělské podniky od výměry 500—600 ha).

2. Velká a sloučená družstva a státní statky s vnitropodnikovou specializací a některými vnitropodnikovými službami.

3. Různé typy sdružení zemědělských podniků pro činnosti přesahující ekonomický rámec podniků typu 1 a 2.

4. Kombináty s různým rozsahem vertikální a horizontální koncentrace.

5. Podniky s rozsáhlou (např. celookresní) horizontální koncentrací (typ Tachov) s rozvinutými vnitrokooperačními vztahy a převahou vlastních služeb.

B. Podniky oborově řízené, zpravidla úzce specializované, jako například:

1. podniky plemenářské služby,
2. šlechtitelské a semenářské podniky,
3. úzce specializované státní výkrmny prasat,
4. úzce specializované státní podniky na výrobu vajec a drůbeže,
5. podniky státního rybářství.

Základem organizace materiálně výrobní základny v oblasti působnosti okresních výrobních zemědělských správ budou po delší dobu nesporně podniky skupiny A prvního a druhého typu doplňované efektivními službami a podle podmínek a potřeb i zájmovými sdruženími. Tomu by měla odpovídat i organizace a obsah řízení zemědělských podniků výrobně územními orgány, tj. okresními výrobními zemědělskými správami.

Tato nadpodniková organizace by měla napomáhat procesu zespolenšťování výroby, aktivně jej podporovat a rozvíjet. Nesmíme zapomínat, že efektivní rozvoj zemědělství je úzce spjat s tím, jak budou ekonomicky a organizačně na sebe navazovat činnosti výrobně hospodářských jednotek, jak se budou ve své činnosti navzájem doplňovat, nebo zda se budou jejich zájmy navzájem křížit. Jde vlastně o hledání společensko-ekonomické soustavy a jí odpovídajících organizačních forem, které by plně odpovídaly potřebám vývoje technicko - ekonomické soustavy rozvoje zemědělství, jak ji přináší rozvoj výrobních sil a uspokojování potřeb naší společnosti.

SOUHRN

Uplatnění principů zdokonalené soustavy řízení národního hospodářství v zemědělství vytvoří nové podmínky pro činnost zemědělských podniků i nové možnosti pro podnikové a nadpodnikové formy organizace materiálně výrobní základny.

Základním východiskem pro úvahy o perspektivních formách organizace zemědělské činnosti je všeobecně a stále s větší silou se uplatňující proces zespolenšťování výroby.

Při úvahách o perspektivních formách organizace se stává základním problémem: zda otevírat reprodukční proces až k úzké podnikové specializaci a kooperační vztahy vyplývající z dělby práce řešit co nejvíce přes trh (služby, nákup a prodej krmiv, dobytka atd.), nebo budovat organizačně hospodářské jednotky s víceméně uzavřenými reprodukčními vazbami (zvláště mezi rostlinnou a živočišnou výrobou) a jen v nejnútnejší míře uplatňovat mezipodnikovou dělbu práce. Specializaci a koncentraci výroby pak řešit uvnitř podniků (ekonomicky samostatných výrobních jednotek).

Podle reálných úvah lze předpokládat, že v době plného působení principů ekonomického řízení, budou pro zemědělství typické (vedle některých oborových podniků) horizontálně koncentrované družstevní a státní podniky s užší nebo širší specializací, organizované převážně na výrobně územním principu:

1. Relativně malé podniky (od 500—600 ha z. p.) s úzkou specializací.
2. Velké a sloučené podniky s vnitropodnikovou specializací.
3. Různé typy sdružení zemědělských podniků pro činnost přesahující ekonomický rámec podniků typu 1 a 2.
4. Kombináty s různým rozsahem vertikální a horizontální koncentrace.
5. Podniky s rozsáhlou (např. celookresní) horizontální koncentrací s rozvinutými vnitrokooperačními vztahy a převahou vlastních služeb.

Adresa autora:

Inž. Miroslav Lipták, CSc., odborný asistent provozně ekonomické fakulty Vysoké školy zemědělské, Praha-Suchbát

■ V časopise Zemědělská ekonomika č. 5/1965 na str. 263 [2] jsme se zabývali rozborem výsledné simplexové tabulky v souvislosti s vlivem nezákladních proměnných na optimální variantu. Příklad, který jsme tam uvedli, zněl:

Na ploše nejvýše 10 ha chceme pěstovat plodiny A, B a C tak, abychom dosáhli maximální hrubé produkce. Jako disponibilní množství jsme v tomto ilustrativním příkladě uvažovali jen mzdové fondy. Podklady jsou v tabulce I.

I. Podklady

Plán na 1 ha	Plodina			Disponibilní množství
	A	B	C	
Hrubá produkce v 10 ³ Kčs	6	8	4	—
Potřeba mzdových fondů v Kčs na				
květen	100	200	100	1400
srpen	200	50	100	1800
září	150	100	50	1500

Úlohu jsme formulovali matematicky a řešili ji simplexovou metodou (tab. II.)

Považujeme nalezený sortiment za nejlépe vyhovující praxi, tj. pěstovat jen plodiny A a B a mít úspory právě jen v srpnu a v září. Vlivem vnitřních nebo vnějších příčin se však mohou změnit disponibilní množství, např. takto: v květnu o 300 Kčs méně a v srpnu o 200 Kčs méně. Nyní bychom si mohli říci, že z výsledné varianty je známo, že $u_3 = 4$, tj. úspora činí v srpnu 400 Kčs, takže požadovaných 200 Kčs je k dispozici a navíc zbývá volných 200 Kčs, které bychom tedy mohli převést na květen; v květnu pak stačí snížit disponibilní mzdové fondy o 100 Kčs. Situace by tedy vypadala takto: v srpnu snížit o 400 Kčs a v květnu o 100 Kčs, takže celkově požadovaných 500 Kčs se ušetří.

Nyní se ale naskytá otázka: Je možno uvedené převody učinit, aniž by se změnila báze? V dostupné literatuře je popsáno několik způsobů postupu při změně požadavků (viz např. [1], [5], [6], [7], [10]), přitom však není popsáno, zda učiněná změna požadavků ponechá či změní sortiment (bázi). Podle toho je někdy třeba zpracovat výpočty zkusmo pomocí matice transformace nebo jiným způsobem. V tomto jednoduchém případě by to jistě nečinilo obtíže, ale ve složitějších případech, a zejména při zkoumání více různých současných změn požadavků, by to už obtíže činit mohlo.

II. Simplexová tabulka

Výchozí tabulka								
	6 x_1	8 x_2	4 x_3	0 u_1	0 u_2	0 u_3	0 u_4	b
0 u_1	1	1	1	1	0	0	0	10
0 u_2	1	2	1	0	1	0	0	14
0 u_3	2	0,5	1	0	0	1	0	18
0 u_4	1,5	1	0,5	0	0	0	1	15
$z = c_j' - c_j$	-6	-8	-4	0	0	0	0	0
Výsledná tabulka								
	6 x_1	8 x_2	4 x_3	0 u_1	0 u_2	0 u_3	0 u_4	x_B
6 x_1	1	0	1	2	-1	0	0	6
8 x_2	0	1	0	-1	1	0	0	4
0 u_3	0	0	-1	-3,5	1,5	1	0	4
0 u_4	0	0	-1	-2	0,5	0	1	2
$z = c_j' - c_j$	0	0	2	4	2	0	0	68

Podobný problém by nastal v souvislosti se změnou koeficientů účelové funkce (tzv. ceny, popř. sazby), kdyby šlo o změnu více, popř. všech cen současně.

Zcela obecně lze snadno určit podmínky pro takovou současnou změnu požadavků, aby řešení zůstalo základní, přípustné a v téže bázi (viz vztah [8]); z těchto obecně určených podmínek je však při větším počtu nerovností (rovníc) a proměnných pracné a časově neúnosné volit určité přípustné hodnoty tzv. parametrů, popř. zjišťovat, zda potřebné změny požadavků těmto obecně zadaným podmínkám vyhovují.

Množinu všech těch hodnot parametrů, pro něž zůstává řešení přípustné, základní a v téže bázi (viz vztah [8]), nazveme oblastí přípustných hodnot parametrů.

Z geometrického hlediska tvoří oblast přípustných hodnot parametrů konvexní množinu. Z praktického hlediska, totiž z hlediska zjednodušení výpočtů při určování vhodných hodnot parametrů, se jeví zcela postačujícím nalézt jistou podmnožinu oblasti přípustných hodnot parametrů.

V této práci jsme si kladli za úkol nalézt právě takovou množinu pro změnu požadavků, která je podmnožinou oblasti přípustných hodnot parametrů, ale která z praktického hlediska umožňuje určit potřebné hodnoty parametrů rychle a snadno.

I když v textu této práce uvedené vzorce pro určení hodnot parametrů nevyčerpávají všechny možnosti pro změnu požadavků, přesto je dána možnost rychlé orientace ve změnách požadavků, popř. cen, což umožňuje ekonomický rozbor výsledné varianty v mnohem širší míře než dosud. Úlohy tohoto typu lze zařadit pod pojem „obecné parametrické lineární programování“.

Nejdříve uvedeme přehled vět, jimiž jsou určeny přípustné intervaly změn požadavků, popř. cen v uvedeném smyslu. Důkazy těchto vět jsou uvedeny v [4]. Pro srozumitelnost dalšího textu připomeneme některé nejnezbytnější základní pojmy a zavedeme některá označení.

I. ÚVOD

Je dána úloha nalézt optimum (maximum, popř. minimum) účelové funkce

$$z = c x \quad (1)$$

za podmínek

$$Ax = b \quad (2)$$

$$x \geq 0. \quad (3)$$

Matice A je typu (m, n) , $m < n$, její hodnost $h_A = m$. Matice báze $B = (a_1, \dots, a_m)$ se skládá ze sloupcových vektorů báze, je regulární a její hodnost $h_B = m$. Proměnné $x_1, \dots, x_m$, jejichž koeficienty tvoří vektory báze $a_1, \dots, a_m$, jsou základní proměnné, ostatní proměnné $x_{m+1}, \dots, x_n$ jsou nezásadní (viz také [2] a [3]).

Nechť se složky vektoru b změní o složky vektoru $\lambda = (\lambda_1, \dots, \lambda_m)^T$, který nazveme vektorem parametrů. Soustava podmínek (2) pak bude mít tvar

$$Ax = b + \lambda \quad (4)$$

a pro $\lambda = 0$ zřejmě přejde v soustavu (2). V rozepsaném tvaru máme

$$\begin{aligned} & a_{11}x_1 + \dots + a_{1n}x_n = b_1 + \lambda_1 \\ & \\ & a_{m1}x_1 + \dots + a_{mn}x_n = b_m + \lambda_m. \end{aligned} \tag{5}$$

V (2) jsme vztahem (9) zavedli vektor základního řešení $x^{(0)} = (\beta_1, \dots, \beta_m, \underbrace{0, \dots, 0}_{n-m})$.

Zavedme nyní vektor základního řešení $x_B^{(0)}$, jehož složky $\beta_i, i = 1, \dots, m$, jsou v pořadí základních proměnných v optimální bázi, a dále vektor x_B , v němž jsou vynechány nulové složky příslušné nezákladním proměnným. V našem příkladě pak je

$$x^{(0)} = (9; 5; 0; 0; 0; 2; 0,5)^T$$

$$x_1 \quad x_2 \quad x_3 \quad u_1 \quad u_2 \quad u_3 \quad u_4 ;$$

$$x_B^{(0)} = (9; 5; 2; 0,5; 0; 0; 0)^T$$

$$x_1 \quad x_2 \quad u_3 \quad u_4 \quad x_3 \quad u_1 \quad u_2$$

$$x_B = (9, 5, 2, 0,5)^T$$

V optimální bázi B je pak zřejmě řešení úlohy (1) až (3) dáno takto:

$$x_R = B^{-1}b \quad (6)$$

(podrobnosti viz např. v [3]). V optimální bázi pak pro úlohu s parametry podle (4)) zřejmě platí

$$x_B = \mathbf{B}^{-1} (b + \lambda) . \quad (7)$$

Řešení musí zůstat přípustné, tj. složky vektoru (7) musí být kladné (předpokládáme, že nenastane degenerace), a proto musí platit základní podmínka

$$B^{-1}(b + \lambda) > 0. \quad (8)$$

Zavedeme ještě označení:

$$B^{-1} = \begin{pmatrix} A_{11}, \dots, A_{1m} \\ \dots\dots\dots \\ A_{m1}, \dots, A_{mm} \end{pmatrix}, \quad (9)$$

kde A_{ij} ($i, j = 1, \dots, m$) jsou prvky matice transformace B^{-1} , kterou, jak známo, lze najít ve výsledné simplexové tabulce ve sloupcích výchozí báze.

Rozepíšme ještě (6) pomocí (9):

$$x_B = B^{-1} b = \begin{pmatrix} A_{11}, \dots, A_{1m} \\ \dots\dots\dots \\ A_{m1}, \dots, A_{mm} \end{pmatrix} \begin{pmatrix} b_1 \\ \vdots \\ b_m \end{pmatrix} = \begin{pmatrix} A_{11}b_1 + \dots + A_{1m}b_m \\ \dots\dots\dots \\ A_{m1}b_1 + \dots + A_{mm}b_m \end{pmatrix}, \quad (10)$$

a protože jsme složky vektoru x_B označili $\beta_i, i = 1, \dots, m$, je

$$\begin{aligned} A_{11}b_1 + \dots + A_{1m}b_m &= \beta_1, \\ \dots\dots\dots, \\ A_{m1}b_1 + \dots + A_{mm}b_m &= \beta_m. \end{aligned} \quad (11)$$

II. VĚTY O PŘÍPUSTNÝCH INTERVALECH

Věta 1. *Nutnou a postačující podmínkou pro to, aby při změně b_k o λ_k zůstalo řešení základní a přípustné, je, aby číslo λ_k bylo prvkem přípustného intervalu určeného nerovnostmi*

$$\Theta_{\max}^{(k)} < \lambda_k < \Theta_{\min}^{(k)}, \quad k = 1, \dots, m, \quad (12a)$$

kde

$$\Theta_{\max}^{(k)} = \max_{A_{ik} > 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right); \quad \Theta_{\min}^{(k)} = \min_{A_{ik} < 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right) \quad (12b)$$

neexistuje-li $A_{ik} > 0$, pak je λ_k určeno nerovnostmi

$$-b_k < \lambda_k < \Theta_{\min}^{(k)}, \quad (12c)$$

a neexistuje-li $A_{ik} < 0$, klademe $\Theta_{\min}^{(k)} = +\infty$.

Věta 2. *Aby při změně více, popř. všech b_k o $\lambda_k > 0$ zůstalo řešení základní, přípustné a v téže bázi, stačí, aby $\lambda_k > 0$ splňovaly nerovnost*

$$\sum_{k=1}^m \lambda_k < \Theta_{\min}, \quad (13a)$$

kde

$$\Theta_{\min} = \min_k \Theta_{\min}^{(k)}. \quad (13b)$$

Věta 3. *Aby při změně více, popř. všech b_k o $\lambda_k < 0$ zůstalo řešení základní, přípustné a v téže bázi, stačí aby $\lambda_k < 0$ splňovaly nerovnost*

$$\sum_{k=1}^m |\lambda_k| < -\Theta_{\max}, \quad (14a)$$

kde

$$\Theta_{\max} = \max_k \Theta_{\max}^{(k)}. \quad (14b)$$

Věta 4. Aby při změně více, popř. všech b_k o λ_k , přičemž pro některá k je $\lambda_k \geq 0$, pro zbylá k pak $\lambda_k < 0$, zůstalo řešení základní, přípustné a v téže bázi, stačí, aby λ_k patřily do sjednocení množin (13a) a (14a), popř. aby splňovaly nerovnost

$$\sum_{k=1}^m |\lambda_k| < \min (\Theta_{\min}, -\Theta_{\max}) \quad (15)$$

Věta 5. Chceme-li změnit zároveň všechny podmínky b_k o konstantní číslo $\lambda_0 = \lambda_1 = \dots = \lambda_m$, stačí pro zachování báze, aby λ_0 splňovalo nerovnosti

$$\max_{S_i > 0} \left(-\frac{\beta_i}{S_i} \right) < \lambda_0 < \min_{S_i < 0} \left(-\frac{\beta_i}{S_i} \right), \quad (16a)$$

kde

$$S_i = \sum_{k=1}^m A_{ik} = A_{i1} + \dots + A_{im}, i = 1, \dots, m; \quad (16b)$$

neexistuje-li $S_i > 0$, platí pro λ_0 nerovnosti

$$\max_i (-b_i) < \lambda_0 < \min_{S_i < 0} \left(-\frac{\beta_i}{S_i} \right), \quad (16c)$$

a neexistuje-li $S_i < 0$, klademe $\min_{S_i < 0} \left(-\frac{\beta_i}{S_i} \right) = +\infty$.

Intervaly (12a), popř. (12c), resp. (13a), resp. (14a), resp. (15), resp. (16a), popř. (16c), nazveme přípustnými intervaly pro změnu jednotlivých podmínek, resp. pro současnou kladnou změnu podmínek, resp. pro současnou zápornou změnu podmínek, resp. pro současnou změnu podmínek, resp. pro konstantní změnu všech podmínek.

Věta 6. Rozsah možných změn Δz hodnoty z_{opt} účelové funkce při změně b_k o λ_k je pro určité λ_k , patřící do přípustného intervalu pro změnu jednotlivých podmínek, určen při maximalizaci nerovnostmi

$$A_{m+1,k} \max_{A_{ik} > 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right) < \Delta z < A_{m+1,k} \max_{A_{ik} > 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right), A_{m+1,k} \neq 0, \quad (17a)$$

a při minimalizaci nerovnostmi

$$A_{m+1,k} \min_{A_{ik} < 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right) < \Delta z < A_{m+1,k} \max_{A_{ik} > 0} \left(-\frac{\beta_i}{A_{ik}} \right), A_{m+1,k} \neq 0 \quad (17b),$$

kde čísla $A_{m+1,k}$, $k = 1, \dots, m$, jsou ty prvky indexního řádku $c'_j - c_j$ simplexové tabulky, které se nacházejí ve sloupcích matice transformace.

Interval (17a), popř. (17b) nazveme přípustným intervalem pro změnu hodnoty účelové funkce.

Matematické důkazy těchto vět jsou, jak jsme se již zmínili, v [4]. Pro použití uvedených vět není jistě podstatné znát postup jejich důkazů; protože však z důkazů těchto vět vyplývají některé pokyny pro jejich praktické použití, shrneme zde nejdůležitější z nich. Z důvodů výhradně praktických však není možno vypustit důkaz věty 6, v němž jsou rovněž obsaženy jednak praktické pokyny pro užití této věty a jednak zavedeny pojmy a označení, jichž je pro použití této věty nezbytně třeba.

všech proměnných koeficientech podali Moeseke a Tintner (1964). Dokázali také, že i za těchto okolností je $z_{\max} = \bar{z}_{\min}$, kde pruhem je označena hodnota duální účelové funkce.

Poznámka:

1. Je-li ve větách 2 a 4 pro některá k $\Theta_{\min}^{(k)} = +\infty$, lze za příslušná λ_k dosadit libovolné kladné číslo (r -tá podmínka se pro dostatečně velké $\lambda_r > 0$ stává redundantní). Jestliže tedy pro $k = r$ je $\Theta_{\min}^{(r)} = +\infty$, nemusí $\lambda_r > 0$ splňovat podmínky (13b), resp. (15). Je-li ovšem třeba změnit podmínku b_r o $\lambda_r < 0$, pak uvedené podmínky platí i pro λ_r .

2. Při použití věty 5 nebereme v úvahu ty řádky matice transformace B^{-1} , v nichž $S_i = 0$.

3. Při použití věty 1 nebereme v úvahu ty podíly β_i/A_{ik} , v nichž $A_{ik} = 0$.

4. Při použití vět 2, 3, 4 a 5 je třeba si uvědomit, že není nutné, aby se zároveň měnily všechny složky b_k vektoru b . V praxi nás právě tak může zajímat změna několika a nikoli všech složek b_k o λ_k . Pak platí uvedené pro ty k , pro něž $\lambda_k \neq 0$.

III. POUŽITÍ

Se zavedeným označením máme v našem příkladě:

$$B = \begin{pmatrix} 1, & 1, & 0, & 0 \\ 1, & 2, & 0, & 0 \\ 2, & 0,5; & 1, & 0 \\ 1,5; & 1, & 0, & 1 \end{pmatrix}; B^{-1} = \begin{pmatrix} 2, & -1, & 0, & 0 \\ -1, & 1, & 0, & 0 \\ -3,5; & 1,5; & 1, & 0 \\ -2, & 0,5; & 0, & 1 \end{pmatrix}; B_z^{-1} = \begin{pmatrix} 2, & -1, & 0, & 0 \\ -1, & 1, & 0, & 0 \\ -3,5; & 1,5; & 1, & 0 \\ -2, & 0,5; & 0, & 1 \\ 4, & 2, & 0, & 0 \end{pmatrix}$$

takže např. $A_{32} = 1,5$; $A_{41} = -2$; $A_{m+1,2} = A_{52} = 2$; $\beta_1 = 6$; $\beta_3 = 4$ atd.

Použijme nyní věty 1. Pro λ_1 je $A_{11} = 2$, $A_{21} = -1$, $A_{31} = -3,5$, $A_{41} = -2$, takže podle (12a) s označením (12b) máme

$$\Theta_{\min}^{(1)} = \min \left(-\frac{4}{-1}, -\frac{4}{-3,5}, -\frac{2}{-2} \right) = 1,$$

$$\Theta_{\max}^{(1)} = \max \left(-\frac{6}{2} \right) = -3,$$

takže

$$-3 < \lambda_1 < 1.$$

Obdobným způsobem najdeme:

$$-\frac{8}{3} < \lambda_2 < 6, \quad -4 < \lambda_3 < +\infty, \quad -2 < \lambda_4 < +\infty.$$

Vraťme se nyní k problému ze začátku tohoto článku. Ptali jsme se, zda je možno položit zároveň $\lambda_2 = -1$ a $\lambda_3 = -4$. Podle věty 3 je

$$\Theta_{\max} = -\max(-6, -4) = 4,$$

takže

$$|\lambda_2| + |\lambda_3| < 4,$$

ale této podmínce čísla $\lambda_2 = -1$, $\lambda_3 = -4$ nevyhovují. Z toho plyne, že naši původní úvahu o využití rezervy ze srpna pro květen nelze realizovat při podmínce, že má zůstat zachována báze.

Ukážeme si ještě, že intervaly nalezené podle věty 2, 3 a 4 vskutku tvoří podmnožinu všech přípustných hodnot parametrů určených podmínkou (8). Jinými slovy lze najít

takové hodnoty λ_i , které třeba nepatří do intervalů (12) – (15), přesto je nové řešení přípustné. Podle podmínky (8) totiž platí

$$\begin{pmatrix} 6 \\ 4 \\ 4 \\ 2 \end{pmatrix} + \begin{pmatrix} 2\lambda_1 - \lambda_2 \\ -\lambda_1 + \lambda_2 \\ -3,5\lambda_1 + 1,5\lambda_2 + \lambda_3 \\ -2\lambda_1 + 0,5\lambda_2 + \lambda_4 \end{pmatrix} > 0,$$

$$\begin{aligned} \text{tj.} \quad & 2\lambda_1 - \lambda_2 > -6, \\ & -\lambda_1 + \lambda_2 > -4, \\ & -3,5\lambda_1 + 1,5\lambda_2 + \lambda_3 > -4, \\ & -2\lambda_1 + 0,5\lambda_2 + \lambda_4 > -2. \end{aligned}$$

Zvolme třeba $\lambda_1 = -2 \in (-3, 1)$; z prvních dvou nerovností dostaneme $-6 < \lambda_2 < 2$; položíme třeba $\lambda_2 = -2$. Z třetí nerovnosti dostáváme pro zvolené hodnoty: $\lambda_3 > -8$, a položíme třeba $\lambda_3 = -3$. Pak ze čtvrté nerovnosti dostaneme $\lambda_4 > -5$ a zvolme třeba $\lambda_4 = +4$. Pak

$$b' = (8, 12, 15, 19)^T, \text{ takže } B^{-1}b' = (4, 4, 5, 9)^T.$$

Jak je vidět, nevyhovují zvolené hodnoty parametrů podmínkám věty 3, vyhovují však obecné podmínce (8). Na začátku článku položená otázka o možnosti současné změny o $\lambda_2 = -1$ a $\lambda_3 = -4$ dostává negativní odpověď i s ohledem na obecné podmínky (8), neboť uvedená čísla nespĺňují třetí z uvedených nerovností.

Uvažujme ještě o zvolených hodnotách λ_k , $k = 1, 2, 3, 4$. Položili jsme $\lambda_1 = -2$, což znamená s ohledem na text našeho příkladu, že se změnila výměra osevní plochy (z 10 ha na 8 ha). Taková změna by však z hlediska zemědělské praxe neměla smysl, kdybychom uvažovali určitý zemědělský podnik, který má k dispozici celkem 10 ha půdy. Zde je třeba uvažovat v příkladech uvedenou výrobu jako jistý podsystém takového systému, který je tvořen buď zemědělským podnikem jako celkem, nebo územní oblastí apod. Podsystémem lze pak rozumět např. určitou specializovanou výrobu, farmu státního statku nebo podobně. V rámci celého systému je pak možno přidělovat různé výměry půdy jednotlivým výrobám, a to v závislosti na potřebách jiných podsystémů (výrob) daného systému.

Mlčky jsme tedy předpokládali, že náš příklad popisuje jistý podsystém, a proto je možno v rámci celého systému (který zde konkrétně neuvádíme) měnit i výměru disponibilní půdy.

Uvedené změny můžeme pak popsat takto: zmenší-li se výměra půdy o 2 ha (tj. je k dispozici 8 ha), mzdové fondy v květnu o 200 Kčs (tj. je k dispozici 1200 Kčs), v srpnu o 300 Kčs (tj. je k dispozici 1500 Kčs) a zvýší-li se mzdové fondy v září o 400 Kčs (tj. je k dispozici 1900 Kčs), bude nová varianta pěstování plodin A, B, C takováto: plodina A se má pěstovat na 4 ha, plodina B rovněž na 4 ha (osevní plocha je zcela využita, neboť $4 + 4 = 8$ a také $u_1 = 0$), plodina C se nemá pěstovat, mzdové fondy v květnu jsou zcela spotřebovány ($u_2 = 0$), v srpnu se ušetří 500 Kčs (protože $u_3 = 5$), v září se ušetří 900 Kčs ($u_4 = 9$). Hodnotu účelové funkce pro tuto variantu můžeme vypočítat např. ze vztahu $z = c_B x_B$, kde c_B je (řádkový) vektor cen příslušných základním proměnným a psaných v pořadí složek vektoru x_B . Tedy

$$(6, 8, 0, 0)(4, 4, 5, 9)^T = 56,$$

tj. $z = 56\,000$ Kčs.

Můžeme uvažovat také takto: Z nalezené optimální varianty jsme zjistili, že $\lambda_3 \in (-4, +\infty)$, $\lambda_4 \in (-2, +\infty)$. Protože se změny příslušných omezení týkají v optimální variantě fiktivních proměnných, můžeme dovolit, aby se fiktivní proměnné rovnaly

v optimální variantě nule. V našem podsystemu lze totiž v srpnu ušetřit 400 Kčs a v září 200 Kčs, aniž by se tím změnila báze, takže celému systému lze poskytnout 600 Kčs. Uskutečníme-li tyto změny, dostaneme

$$b + \lambda = (10, 14, 14, 13)^T$$

a

$$B_z^{-1} b' = (6, 4, 0, 0; 68)^T.$$

To znamená, že rozdělení osevní plochy mezi jednotlivé plodiny se nezmění (plodina A se má pěstovat na 6 ha, plodina B na 4 ha, plodina C se nemá pěstovat), nezmění se ani maximální hodnota účelové funkce, tj. zůstane 68 000 Kčs, ale nemáme nyní zbytečné rezervy mzdových fondů, neboli víme, kolik právě spotřebujeme mzdových fondů na naši výrobu v optimálním případě. Je totiž nyní $u_1 = u_2 = u_3 = u_4 = 0$. Řešení je sice z obecného hlediska degenerované, degenerace se však týká fiktivních proměnných, což je ze zvoleného ekonomického hlediska jen výhodné. Jakmile však budeme pracovat s takto „napjatým“ systémem, zasáhne nám každá možná změna v nevyslovených podmínkách (např. zvýšení počtu pracovních sil třeba ve formě brigád, změna počtu hodin ruční nebo strojové práce apod.) již do varianty zásadně a je nutno bázi změnit.

Z dříve uvedeného výpočtu je také vidět, že při zachování stejného sortimentu lze např. mzdové fondy v květnu snížit až o 600 Kčs a zvýšit je až o 100 Kčs, aniž by se změnila báze. Kdybychom ovšem chtěli ušetřit celých 600 Kčs v květnu, nezůstaly by hodnoty základních proměnných stejné, mimo hodnoty fiktivních proměnných, jako v předchozím případě, protože změna druhého omezení (mzdové fondy v květnu) se v optimální variantě netýká fiktivní proměnné, ale proměnné reálné (strukturní). Pro názornost položíme $\lambda_2 = -6$; přitom ovšem máme k dispozici jen 8 ha půdy, jak vyplývá z předchozího propočtu. Tedy

$$b + \lambda = (8, 8, 18, 15)^T,$$

takže

$$B_z^{-1} b' = (8, 0, 2, 3; 48)^T.$$

Jak je vidět, změnila se struktura výroby takto: Plodinu A máme pěstovat na 8 ha (plocha je zcela využita), plodinu B a plodinu C nemáme pěstovat, v srpnu se přitom ušetří 200 Kčs, v září 300 Kčs, ale hodnota účelové funkce podstatně poklesla a činí $z = 48 000$ Kčs.

Spočítejme nyní možný rozsah změn hodnoty z_{opt} příslušný změně jednotlivých podmínek; postupujeme podle věty 6. Jde o maximalizaci, takže platí (17a). Pro λ_1 je

$$4. (-3) < \Delta z < 4.1, \text{ tj. } -12 < \Delta z < 4.$$

To znamená, že při změně b_1 o λ_1 se může hodnota z pohybovat v intervalu

$$68 - 12 < z < 68 + 4, \text{ tj. } 56 < z < 72$$

(ve skutečnosti od 56 000 do 72 000).

Pro λ_2 je

$$-\frac{16}{3} < \Delta z < 12.$$

Pro λ_3 a λ_4 nemá význam počítat rozsah změny, neboť $A_{m+1,3} = A_{m+1,4} = 0$. Snadno se o tom přesvědčíme např. volbou $\lambda_3 = 20$ a $\lambda_4 = 10$, což je podle poznámek na str. 295 přípustné; dostaneme

$$B_z^{-1} \cdot (10, 14, 38, 25)^T = (6, 4, 24, 12; 68)^T.$$

I když věta 5 nemá valný praktický význam, můžeme si ji konkrétně ověřit. Podle (16b) je

$$S_1 = 1, S_2 = 0, S_3 = -1, S_4 = -0,5.$$

Podle (16a) máme:

$$\max \left(-\frac{6}{1} \right) < \lambda_0 < \min \left(-\frac{4}{-1}, \frac{-2}{-0,5} \right), \text{ tj. } -6 < \lambda_0 < 4.$$

Položme pro zajímavost $\lambda_0 = -6$, tj. volíme dolní hranici přípustného intervalu. Dostaneme

$$B_z^{-1} \cdot (4, 8, 12, 9)^T = (0, 4, 10, 5; 32)^T.$$

Jak je vidět, dochází při volbě krajní hodnoty k degeneraci ($x_1 = 0$).

Vraťme se nyní znovu k našemu úvodnímu problému. Z nalezených přípustných intervalů pro změny jednotlivých podmínek nyní už víme, že dokonce původní požadavek snížit v květnu disponibilní mzdové fondy o 300 Kčs, tj. $\lambda_2 = -3$, je z hlediska zachování sortimentu nepřipustný.

Dejme tomu, že snížení disponibilních mzdových fondů v květnu a srpnu je s ohledem na změny v celém systému naprosto nevyhnutelné. Pak již není možno udržet nalezený sortiment, ale je nutno změnit bázi, což je možno učinit např. postupem popsaným Headleyem (1962); jeden praktický příklad pro výpočet uvádí Hýbl (1965).

Nejdříve vypočítáme $B^{-1}(b + \lambda)$, kde $\lambda = (0, -3, -2, 0)^T$, $b = (10, 14, 18, 15)^T$, takže $b + \lambda = (10, 11, 12, 15)^T$. Dostaneme

$$B^{-1}(b + \lambda) = (9, 1, -6,5; 0,5)^T,$$

což je (podle očekávání) řešení nepřipustné.

Tímto sloupcem nahradíme sloupec x_B v původní úloze. Pak postupujeme podle duálního algoritmu, tj. s ohledem na $-6,5$ je řetě řádek klíčový, najdeme v absolutní hodnotě nejmenší z podílů indexního řádku a záporných koeficientů 3. řádku. Tím bude určen klíčový sloupec a klíčový prvek. Další postup je již obvyklý a je patrný z dalších tabulek.

III. Změna báze při změně vektoru omezení

	6 x_1	8 x_2	4 x_3	0 u_1	0 u_2	0 u_3	0 u_4	
6 x_1	1	0	1	2	-1	0	0	9
8 x_2	0	1	0	-1	1	0	0	1
0 u_3	0	0	-1	-3,5	1,5	1	0	-6,5
0 u_4	0	0	-1	-2	0,5	0	1	0,5
	0	0	2	4	2	0	0	
Podíly	-	-	2	8/7	-	-	-	
6 x_1	1	0	3/7	0	-1/7	4/7	0	x_B' 37/7
8 x_2	0	1	2/7	0	4/7	-2/7	0	20/7
0 u_1	0	0	2/7	1	-3/7	-2/7	0	13/7
0 u_4	0	0	-3/7	0	-5/14	-4/7	1	59/14
$z = c_j' - c_j$	0	0	6/7	0	26/7	8/7	0	382/7 = 54,6

Podle této varianty se má pěstovat plodina A na přibližně 5 ha, plodina B na přibližně 3 ha, ostatní osevní plocha by nebyla využita (zbývají přibližně 2 ha), v srpnu se nic neušetří, v září se ušetří přibližně 400 Kčs, hrubá produkce bude podstatně nižší: přibližně 54 600 Kčs.

Poznamenáváme, že s touto variantou lze opět učinit všechna potřebná vyšetření obdobně, jako jsme to uskutečnili s variantou původní. Mimoto lze samozřejmě i zde zkoumat vliv nezákladních proměnných podle [2] aj.

Jak bylo řečeno na str. 294, lze převedením dané úlohy na úlohu duální učinit obdobný rozbor s tzv. cenami. Uvedeme výchozí a výslednou tabulku duální úlohy.

IV. Duální simplexová tabulka

Výchozí tabulka												
	10 u_1	14 u_2	18 u_3	15 u_4	0 x_1	0 x_2	0 x_3	M w_1	M w_2	M w_3	b	M = 100
M w_1	1	1	2	3/2	-1	0	0	1	0	0	6	
M w_2	1	2	1/2	1	0	-1	0	0	1	0	8	
M w_3	1	1	1	1/2	0	0	-1	0	0	1	4	
z_c	-10	-14	-18	-15	0	0	0	0	0	0	0	
z_M	300	400	350	300	-100	-100	-100	0	0	0	1800	
Výsledná tabulka												
	10 u_1	14 u_2	18 u_3	15 u_4	0 x_1	0 x_2	0 x_3	M w_1	M w_2	M w_3	c_B	
14 u_2	0	1	-1,5	-0,5	1	-1	0	-1	1	0	2	
10 u_1	1	0	3,5	2	-2	1	0	2	-1	0	4	
0 x_3	0	0	1	1	-1	0	1	1	0	-1	2	
z	0	0	-4	-2	-6	-4	0	6	4	0	68	

Podle výsledné tabulky je

$$\bar{B} = \begin{vmatrix} 1, & 1, & 0 \\ 2, & 1, & 0 \\ 1, & 1, & -1 \end{vmatrix}, \quad \bar{B}^{-1} = \begin{vmatrix} -1, & 1, & 0 \\ 2, & -1, & 0 \\ 1, & 0, & -1 \end{vmatrix},$$

$$\bar{B}_z^{-1} = \begin{vmatrix} -1, & 1, & 0 \\ 2, & -1, & 0 \\ 1, & 0, & -1 \\ 6, & 4, & 0 \end{vmatrix}.$$

Podle věty 1 platí

$$-2 < \bar{\lambda}_1 < 2, \quad -2 < \bar{\lambda}_2 < 4, \quad -4 < \bar{\lambda}_3 < 2.$$

U $\bar{\lambda}_3$ jsme použili vztahu (12c), protože množina těch i , pro něž $A_{ik} > 0$, je zde prázdná.

Podle vět 2, 3 a 4 platí

pro $\bar{\lambda}_k > 0$:

$$\bar{\lambda}_1 + \bar{\lambda}_2 + \bar{\lambda}_3 < 2;$$

pro $\bar{\lambda}_k < 0$:

$$|\bar{\lambda}_1| + |\bar{\lambda}_2| + |\bar{\lambda}_3| < 2.$$

pro $\bar{\lambda}_k$:

$$|\bar{\lambda}_1| + |\bar{\lambda}_2| + |\bar{\lambda}_3| < 2.$$

Řekněme, že se při pěstování plodin A a B v důsledku vnitřních nebo vnějších příčin změni hrubá produkce na hektar třeba takto: $\bar{\lambda}_1 = 1$, $\bar{\lambda}_2 = 0,8$. Každá z těchto hodnot je z příslušného intervalu a mimoto splňuje i podmínky věty 4. Ze vztahu $c_B \bar{B}_z^{-1}$, $(7; 7,2; 4) \bar{B}_z^{-1}$ tj. dostaneme vektor $(0,2; 6,8; 3; 70,8)$.

To znamená: Při dané optimální variantě ($x_1 = 6$, $x_2 = 4$, $u_3 = 4$, $u_4 = 2$, $u_1 = u_2 = 0$) bude produkce vyšší o $70,8 - 68 = 2,8$, tj. 2800 Kčs, jestliže hrubá produkce na hektar při pěstování plodiny A činí 7000 Kčs (namísto původních 6000 Kčs) a při pěstování plodiny B 7200 Kčs (namísto původních 8000 Kčs).

Složky uvedeného vektoru udávají, jak známo, tzv. ocenění nezákladních proměnných (tj. určují $c'_j - c_j$). Udávají tedy, o kolik se změni (zhorší) hodnota účelové funkce, zvolíme-li za některou z nezákladních proměnných jednotku (uskutečněním této volby dostáváme suboptimální variantu). V původním řešení (viz tabulku na začátku tohoto článku) udává např. ocenění 2 nezákladní proměnné x_3 , že dosadíme-li $x_3 = 1$ (do vektoru obecného řešení při $u_1 = u_2 = 0$), zhorší se hodnota účelové funkce o 2 jednotky (v našem případě o 2000 Kčs), a to podle známého vztahu

$$z = z_{\text{opt}} - x_k (c'_k - c_k),$$

kde x_k je nezákladní proměnná.

V novém řešení při změnách cen se měni také ocenění jednotlivých nezákladních proměnných. První složka uvedeného vektoru, tj. číslo 0,2, udává ocenění proměnné u_2 , číslo 6,8 oceňuje proměnnou u_1 a číslo 3 oceňuje proměnnou x_3 . Při původních cenách je tedy ocenění proměnné x_3 příznivější ($c'_3 - c_3 = 2$) než při změnách cenách ($c'_3 - c_3 = 3$).

Obdobně jako u změny omezení může se i v tomto případě stát, že změny hrubé produkce na hektar budou v důsledku vnitřních nebo vnějších příčin takové, že nesplní příslušné přípustné intervaly. Pak je nutno změnit bázi a opět lze postupovat podle Hadleye (1962):

Nechť např. $\bar{\lambda}_1 = -5$, $\bar{\lambda}_2 = 3$, tj. $c_1 = 1$, $c_2 = 11$. Podle Hadleye nahradíme ceny v původní tabulce čísly c_1 , c_2 , pak obvyklým postupem určíme $c'_j - c_j$ a opět obvyklým simplexovým postupem řešíme úlohu. V našem případě tedy bude úloha vypadat takto (viz tab. V na str. 300).

Jak je z této tabulky vidět, způsobila uvedená změna „cen“ také změnu varianty (změnu báze), a to: plodiny A a C se pěstovat nemají vůbec, má se pěstovat jen plodina B na 7 ha, takže z celkové výměry osevní plochy 10 ha se ušetří 3 ha ($u_1 = 3$), dále se zcela spotřebují mzdové fondy v květnu ($u_2 = 0$), v srpnu se ušetří 1450 Kčs ($u_3 = 14,5$), což je zcela pochopitelné, podíváme-li se na tabulku podkladů (tab. I); konečně v září se ušetří 800 Kčs ($u_4 = 8$). Hrubá produkce při této variantě činí 77 000 Kčs, je tedy v této variantě příznivější než ve variantě předchozí při původních cenách.

V. Změna báze při změně vektoru cen

	1 x_1	11 x_2	4 x_3	0 u_1	0 u_2	0 u_3	0 u_4	x'
1 x_1	1	0	1	2	-1	0	0	6
11 x_2	0	1	0	-1	1	0	0	4
0 u_3	0	0	-1	-3,5	1,5	1	0	4
0 u_4	0	0	-1	-2	0,5	0	1	2
$c'_j - c_j$	0	0	-3	-9	10	0	0	-
0 u_1	0,5	0	0,5	1	-0,5	0	0	3
11 x_2	0,5	1	0,5	0	0,5	0	0	7
0 u_3	1,75	0	0,75	0	-0,25	1	0	14,5
0 u_4	1	0	0	0	-0,5	0	1	8
$c'_j - c_j$	4,5	0	1,5	0	5,5	0	0	77

SOUHRN

Je uveden soubor vět, podle nichž lze měnit pravé strany omezujících podmínek (v dalším stručně omezení) dané úlohy lineárního programování (pro simplexovou metodu), a to buď jednotlivá omezení nebo více, popř. všechna omezení současně tak, že nové řešení je základní, přípustné (optimální) a má stejnou bázi jako řešení původní.

Obdobné věty platí také pro koeficienty účelové funkce (tzv. ceny), takže podle uvedených vět lze měnit jednotlivé ceny, popř. současně více (nebo všechny) ceny tak, aby řešení zůstalo základní, přípustné a v téže bázi.

Je uvedena také věta, podle níž lze nalézt vztah mezi změnou jednotlivého omezení a změnou hodnoty účelové funkce; dále lze podle této věty určit rozsah možných změn hodnoty účelové funkce takových, že řešení zůstane základní, přípustné a v téže bázi.

Všech vět je použito v ilustrativním příkladě se zemědělskou tematikou. V tomto případě je také navíc ukázána možnost přechodu k jiné bázi (pomocí postupů známých z literatury), nejsou-li změny omezení (popř. cen) prvky v článku odvozených tzv. přípustných intervalů.

Literatura

1. FOJTL, J.: Lineární programování. SNP Praha, 1965. — 2. GÁL, T.: K použití teorie soustav lineárních rovnic při rozboru optimální varianty získané simplexovou metodou. = „Zemědělská ekonomika“, 1965, 5:263-276. — 3. GÁL, T.: Obecné parametrické programování a jeho použití v zemědělství. I. Základní pojmy. = „Sborník Vysoké školy zemědělské“, 1966 (v tisku). — 4. GÁL, T.: Obecné parametrické programování a jeho použití v zemědělství. II. = „Sborník VŠZ, 1966 (v tisku). — 5. GASS, S. I.: Linear programming methods and applications. Mac Graw

Hill Book Comp., Inc., New York, Toronto, London, 1958. — 6. HARTLEY, H. O. - LOFTSGARD, L. D.: Linear programming with variable restraints. Iowa State Coll. J. of Sci., 33, 1958, 2 : 161-172. — 7. HADLEY, G.: Linear programming. Adison Wesley Publ. Comp., Inc. Reading, Mass., Palo Alto, London 1962. — 8. HÝBL, J.: Změny v požadavcích omezujících podmínek u simplexových úloh lineárního programování. Podn. Org. 19, 1965, 1 : 20-22. — 9. JUDIN, D. B. - GOL'STEJN, E. G.: Zadači i metody linejnogo programmirovanija. 2. vyd., Izd. Sovětskoje radio, Moskva 1964. — 10. KORDA, B.: Učebnice lineárního programování, 2. vyd. SNTL Praha, 1962. — 11. MOESEKE, P. van - TINTNER, G.: Base duality theorem for stochastic and parametric programming. Unternehmungsforschung 8, 1964, 2 : 75-79.

Adresa autora:

Dr. Tomáš Gál, Vysoká škola zemědělská, Suchbát u Prahy

k některým otázkám cen zemědělských výrobků

K SOUSTAVĚ NÁKUPNÍCH CEN ZEMĚDĚLSKÝCH VÝROBKŮ A ZEMĚDĚLSKÉ DANĚ

K ZÁSADÁM NOVÉ SOUSTAVY ŘÍZENÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Příspěvkem autorů doc. CSc. Jána Bači a CSc. inž. Jiřího Šilara, jakož i článkem CSc. inž. A. Tarky pokračujeme v tomto čísle v diskusi k otázkám funkce a úlohy cen zemědělských výrobků, k níž úvodní slovo napsal ve druhém čísle Zemědělské ekonomiky loňského roku doc. inž. Ladislav Sobotka CSc. z VÚZE v Praze. Prvním navazujícím diskusním článkem byl v minulém čísle příspěvek dr. Jána Tomčá-niho z Ekonomického ústavu SAV v Bratislavě.

Autoři tohoto článku se chtějí vyslovit jen k určitým nástrojům ekonomického řízení zemědělství, především pak k soustavě nákupních cen zemědělských výrobků a zemědělské daně (odvody z nadvýrobku). Tím však nechť nikterak podceňovat význam plánovitého řízení aj. nástrojů (úvěr, účelové subvence apod.). Mají za to, že propracování cenové, daňové, úvěrové a subvenční soustavy v zemědělství vyžaduje mimořádnou pozornost.

Jednou z variant nákupních cen zemědělských výrobků je soustava diferencovaných cen podle různých přírodních a ekonomických stanovišť (pásmové ceny).

Snaha po konstrukci pásmových cen je motivována funkcí ceny jako nástroje rozdělování nově vytvořené hodnoty. Má se za to, že je třeba odčerpávat diferenciální rentu cenou.

Pro řešení tohoto problému (tak je postaven), je lhostejné, zda se má odčerpávat jen diferenciální renta I nebo jen část diferenciální renty I, popříp. celá nebo část diferenciální renty II. Tyto otázky přicházejí v úvahu až poté, když se stanovuje konkrétní výše pásmové ceny a rozpětí mezi cenami různých pásem, čili rozdílů v diferenciaci.

Soustava pásmových cen, vycházející z funkce ceny jako nástroje rozdělování, nemá reálný ekonomický podklad. Je-li cena totožná s hodnotou, nepůsobí jako nástroj rozdělování, nýbrž dochází v ní k realizaci hodnoty. Jako nástroj znovu-rozdělení nově vytvořené hodnoty může cena působit jen tehdy, je-li pod nebo nad hodnotou zboží.

Výzkum diferenciální renty má nejen teoretický, ale i velký praktický význam, nikoliv jen pro použití nástrojů odčerpávání určité odůvodněné výše nadvýrobku z lepších výrobních podmínek (zejména daní nebo jinými odvody), ale hlavně pro orientaci dodatečných vkladů výrobních prostředků a práce do půdy, pro otázky specializace a koncentrace zemědělské výroby, optimální rozmístění výroby apod.

Syntéza přírodních a ekonomických podmínek v novém rozdělení tzv. přírodních stanovišť nemůže sloužit účelům tvorby pásmových cen, i když by vytyčila mnohem reálněji než dosud skutečný, objektivní stav. Těchto přírodních stanovišť by bylo nepoměrně více, než počet dnešních výrobních oblastí (má jich být předběžně 74 v českých krajích a 63 na Slovensku), což vyvolává nutnost globalizace, agregace do větších celků. Vede to znovu ke stírání rozdílů a novým obtížím, které se chtěly právě odstranit. Konstruovat však 137 druhů pásmových cen na jeden produkt je nemožné pro těžkopádnost a složitost věci.¹⁾

¹⁾ Výzkum přírodních stanovišť ve Výzkumném ústavu zemědělské ekonomiky má mimořádný význam pro praktické využití, především pro konstrukci účelné daňové soustavy a řešení dalších problémů (specializace, rozmístění atd.). Pro daňovou soustavu není vůbec složitou otázkou konstrukce např. 137 daňových sazeb již proto, že tato sazba není konstruována na produkt, ale např. na jeden hektar z. p., nebo na hrubý důchod, popříp. na čistý důchod apod.

Cena působí především horizontálně. Snaha přinutit ji, aby působila ve vertikálním směru, vytvořením pásmových cen s příslušnou stupnicí diferenciace, neodstraňuje její působnost horizontální, i když ji zužuje na určitou oblast. Pásmová cena (kombinovaná i s příplatky) nemůže ve větším rozsahu vystihnout rozdílnost různých výrobních podmínek zemědělských závodů.

Myšlenka pásmových cen je odvozena hlavně z dosud nedostatečně zhodnocené praxe sovětského zemědělství. Zapomíná se dále, že pásmové ceny v sovětském zemědělství mají větší rozsah působnosti (jako jednotné v rámci celého pásma) než naše dosavadní jednotné nákupní ceny, a že uvnitř jednotlivých pásem v SSSR jsou obrovské rozdíly v podmínkách zemědělské výroby.

Má se za to, že pásmové ceny budou lépe podněcovat celkový růst zemědělské výroby. V kapitalistických zemích s vyspělým zemědělstvím se nikde neseťkáváme s pásmovými cenami (mimo různých příplateků, garancí, subvencí apod., které mají zcela jiný charakter než u nás). Přesto růst zemědělské výroby v těchto zemích je pozoruhodný.

Zavedení soustavy pásmových cen by mělo řadu vážných negativních ekonomických důsledků. Nelze jí vyčítat jen to, že by byla značně komplikovaná a že by se řada zemědělských závodů snažila získat zařazení do výhodnějších pásem s poukazem na špatné podmínky výroby. To by nebyl dostatečný důvod.

1. Mechanismus pásmových cen postihuje odčerpáváním jen diferenciální rentu v tržní produkci. Vznikne snaha po realizaci nadvýrobku odčerpávaného pásmovou cenou naturalizací hospodářství nebo orientací na jiný druh realizace (státem nekontrolovaný prodej). To by vyžadovalo další opatření, pravděpodobně i administrativního charakteru (monopol výkupce).

2. Uhrazování nákladů zemědělských závodů mechanismem pásmových cen předpokládá hrazení nákladů průměrných zemědělských podniků v daném pásmu (použití středně progresivního průměru by již vyvolávalo nutnost jistých dodatečných úhrad nebo subvencí apod.), což musí působit konzervativně na danou strukturu. Nutně to musí brzdit snahu po specializaci, zvláště z hlediska celého zemědělství, a bude ji podporovat v daném pásmu úzce podle podmínek cen tohoto pásma.

3. Použití kritéria hrubého důchodu na jednoho přepočteného pracovníka pro zařazení družstev do různých cenových pásem pro přechodné období podlomí ve svém důsledku snahu po technickém pokroku.²⁾ Jaká bude snaha zemědělských závodů po technickém pokroku a po změnách v dosavadní výrobní struktuře s cílem jejího zlepšení, budou-li zařazovány do výhodnějších cenových pásem právě proto, že mají nižší hrubý důchod na přepočteného pracovníka? Zařazením do výhodnějšího cenového pásma se jim užijí hrubý důchod na přepočteného pracovníka zvýší, čili dosáhnou téhož výsledku (závisí to ovšem na kvantitě tohoto vyrovnání) jako jiné zemědělské závody, které mají vyšší hrubý důchod na přepočteného pracovníka a budou proto zařazeny do méně výhodného cenového pásma.

4. Důsledné uplatnění soustavy pásmových cen vylučuje použití limitních a volných cen na některé druhy zemědělských produktů. Kdyby se tyto další kategorie cen zavedly v určitém rozsahu, vznikne řada rozporů uvnitř cenové soustavy, s některými možnými negativními důsledky, které budou podobné důsledkům systému dvojích cen, platných do roku 1960.

5. Uplatnění soustavy pásmových cen by vytvořilo značné obtíže z hlediska výkupních organizací. Nejde jen o tyto výkupní organizace samé, ale o jejich vztah k zemědělským závodům. Delimitace pásma pro výkup určité organizaci skrývá nebezpečí dalšího upevnění jejího monopolu vůči zemědělským závodům. Nebude-li určité pásmo vymezeno, vzniká nebezpečí zvýšení „tržnosti“ v nejvýhodnějších cenových pásmech, neefektivnosti v dopravních nákladech apod.

Dalšími navrhovanými variantami soustavy nákupních cen jsou: 1. varianta jednotných nákupních cen, doplněná diferencovanými příplatky k jednotným cenám podle pásma; 2. varianta pásmových cen, doplněná diferencovanými příplatky k dané pásmové ceně podle těchto cenových pásem (zesílení pásmové ceny) nebo pevnými příplatky podle produktů k dané pásmové ceně (zeslabení pásmové ceny). Obě tyto varianty mají v podstatě stejné negativní ekonomické důsledky jako soustava pásmových cen, i když v první variantě jsou tyto důsledky poněkud zaslabeny.

Velmi zajímavou variantou soustavy nákupních cen zemědělských výrobků se

²⁾ Tento návrh byl podán VÚZE. I když bylo od něho upuštěno, přesto se tento princip „důchodového řešení“, který pokládáme za nesprávný, objevuje znovu nikoliv sice u cen, ale v návrzích na konstrukci důchodové daně se sazbami odstupňovanými podle upraveného hrubého důchodu na pracovníka.

jeví soustava limitovaných cen a volných cen jakožto jediná forma realizace. U limitních cen se rozumí určení minima a maxima této ceny. Zdůrazňuje se hlavně minimum ceny, protože horní hranice této ceny je dána úrovní maloobchodní ceny z daného produktu (minus zisk a náklady maloobchodu). Kategorie pevných jednotných nákupních cen se v této variantě nepředpokládá. V této variantě nákupních cen jsou zastoupeny sezónní ceny a dobové příplatky k nákupním cenám.

I když tato varianta nákupních cen vystihuje reálné ekonomické podmínky v zemědělské výrobě a představuje účelnou soustavu, již lze využít jako jednoho z rozhodujících ekonomických nástrojů řízení, přesto vznikají námitky ve třech směrech:

1. Je sice správné, že musí být stanoveno minimum limitní ceny, avšak nelze ponechat horní hranici této ceny jen ve výši maloobchodní ceny (minus zisk a náklady maloobchodu), protože tato část nezávisí jen na zemědělské výrobě, ale u celé řady zemědělských produktů (maso, mléko, cukr apod.) i na dalším jejich průmyslovém zpracování, což je jasné i autorům této varianty. Vyžaduje to ovšem regulovat množství prostředků na daný produkt (od minima do horní hranice) mezi zemědělskými závody a zpracovatelským průmyslem. To znamená, že musí být určena horní hranice u těchto zemědělských produktů pro výkupní organizace nebo pro přímého výkupce (zpracovatelský podnik v průmyslu), což tuto soustavu cen značně komplikuje.

2. Soustava nákupních cen zemědělských výrobků patří k rozhodujícím nástrojům řízení zemědělství, hlavně usměrňováním proporcí ve výrobě. Toto usměrňování proporcí nelze ponechat zcela jen na vztazích mezi výkupcem a výrobcem, ale předpokládá cílevědomé prosazování určité koncepce rozvoje zemědělství (nikoliv administrativní cestou, ale prostřednictvím ekonomických nástrojů) tak, aby byly podporovány progresivní směry v rozvoji zemědělství. Tohoto nástroje využívají ve všech kapitalistických zemích s vyspělým zemědělstvím.

3. Současné s touto variantou byla navrhována tzv. decentralizovaná diferenciace, kdy výkupce zemědělských produktů by měl centrálně stanovená pravidla cenového pohybu při pořizování tržní zemědělské produkce a při jednání se zemědělskými výrobci by dohodl odpovídá-

jící výši realizační ceny. Tato decentralizovaná diferenciace je nereálná jak z praktického, tak i z teoretického hlediska:

Realizační cena se nutně ustálí na úrovni ceny v relativně nejhorších podmínkách, protože ani zemědělský podnik v lepších výrobních podmínkách nebude mít zájem prodávat své produkty levněji. Na druhé straně, předpokládáme-li jednotlivé výkupce, nebudou mít zájem platit týž produkt draze v horších výrobních podmínkách, nakoupí-li ho levněji v podmínkách lepších. V rámci působení těchto sil se cena ustálí na určité společenské úrovni (tedy jako nediferencovaná). Bude-li snaha tuto diferenciaci uplatnit prostřednictvím rajonování výkupu, pak nutným důsledkem je monopol výkupce a tzv. decentralizovaná diferenciace se změní v centralizovanou se všemi negativními důsledky.

Z hlediska funkce zboží peněžních vztahů odporuje tato decentralizovaná diferenciace³⁾ podstatě zboží peněžních vztahů. V ceně se realizuje společenská hodnota zboží, čímž vzniká stejná míra úhrady hodnoty zboží pro všechny zemědělské závody. Přinutit cenu, aby byla nestejnou mírou úhrady hodnoty zboží s ohledem na různé podmínky výroby tohoto zboží, vyžaduje administrativní nebo ekonomický zásah (monopol) do funkce těchto zboží peněžních vztahů. To ovšem zčásti podlamuje ekonomickou účinnost těchto nástrojů.

Máme za to, že některé uvedené nedostatky soustavy limitních a volných cen zemědělských výrobků lze překonat uplatněním soustavy jednotných nákupních cen základních druhů zemědělských výrobků (pšenice, ječmen, hovězí a vepřové maso, mléko apod.), doplněné vertikálním příplatkem na daný produkt nediferencovaně, bez ohledu na různost výrobních podmínek. Dále uplatněním v této soustavě limitních cen (hlavně u technických plodin, drůbežního masa, brambor apod.) a volných cen (některé druhy zeleniny, luštěniny apod.), doplněných sezónními cenami (raná zelenina, vejce apod.) a dobovými příplatky k cenám některých zemědělských produktů. Protože k této variantě očekáváme řadu námitek, které mohou být motivovány nedostatky dosavadní soustavy jednotných nákupních cen, platných od roku 1960, chceme ji podrobněji zdůvodnit a ukázat na podstatné rozdíly mezi nimi.

Nedostatky dnešní soustavy jednotných nákupních cen zemědělských výrobků

³⁾ Tím nepopíráme účelnou decentralizovanou diferenciaci ostatních ekonomických nástrojů, zejména zemědělské daně, úvěru apod.

nepramení ani tak z principu těchto jednotných nákupních cen jako z nevyváženosti této soustavy, protože jsou v ní uplatněny toliko jednotné (pevné) ceny pro všechny zemědělské produkty, a protože jsou rozpory mezi touto soustavou cen a ostatními ekonomickými nástroji řízené zemědělství. Tyto nedostatky lze spatřovat: 1. v modelu (typu) ceny; 2. v jednostrannosti kategorií cen, tj. že nejsou zastoupeny v dostatečně šíři limitní a volné ceny (spolu se sezónními a dobovými příplatky k cenám některých produktů), které by mohly sehrát velmi pozitivní úlohu; 3. v nesprávném použití ostatních ekonomických nástrojů, zejména plánování a výkupu, ale i subvencí a úvěrů.

ad 1. Model (typ) jednotné nákupní ceny by měl být určen tak, aby výše této ceny poskytovala dostatečné prostředky na úhradu nákladů zvěčnělé práce, společensky odůvodněné výši odměny za práci a prostředky na rozšířenou reprodukci v žádoucím tempu v tzv. rozhodujících oblastech výroby daného produktu v průměru u většiny zemědělských výrobců.⁴⁾ Tyto jednotné nákupní ceny by se vztahovaly jen na základní zemědělské produkty, přičemž by byly doplněny tzv. vertikálním příplatkem, které by nebyly diferencovány podle různých výrobních podmínek, ale na daný produkt, bez ohledu na to, kde se tento produkt vyrábí.

Vertikální příplatky k jednotné nákupní ceně základních produktů by nebyly ani trvalé, ani pevné ve své výši (platily by převážně na rok) a nemusely by být poskytovány k cenám všech základních produktů, nebude-li toho třeba pro podněcování výroby určitého druhu produktu a postačí-li k tomu jednotná nákupní cena. Musely by být vyhlašovány předem podle podmínek výroby určitého produktu (na podzim a na jaře), aby mohly ovlivnit osevní plochy, nebo na určitou potřebnou dobu (u živočišných výrobků) pro zkvalitnění stavů hospodářských zvířat a rozvoj živočišné výroby.

Vertikální příplatky by ve vztahu k jednotné nákupní ceně daného produktu měly tuto funkci:

a) Spolu s jednotnou nákupní cenou by vertikální příplatky pomohly pružně orientovat výrobu určitého produktu podle jeho společenské potřeby. Regulování výše tohoto vertikálního příplatku

by rozšiřovalo výrobu určitého produktu i do horších výrobních podmínek, přičemž by zároveň dávalo limit, tj. hranici v rozšiřování výroby daného produktu v těchto horších výrobních podmínkách.

b) Vertikální příplatky by lépe umožňovaly rozdělit prostředky na základní cenu mezi zemědělskými závody a dalšími podniky zpracovatelského průmyslu, než je tomu u soustavy limitních nákupních cen, kde se předpokládá minimální limitní cena a horní hranice maloobchodní ceny (minus zisk a náklady maloobchodu). Použití maloobchodní ceny jako horní meze limitované ceny nelze, protože u většiny zemědělských výrobků maloobchodní cena neexistuje (výrobky jsou surovinou) a může být odvozena toliko nepřímou. Mimoto pro určování úrovně maloobchodních cen se dosud vychází i z jiných faktorů než je hodnota zboží (sociální momenty). Poskytováním vertikálních příplatků k jednotné nákupní ceně u těchto základních produktů by byly prostředky na základní cenu přesně určeny pro zemědělské výrobce a pro zpracovatelské průmyslové podniky podle míry jejich zásluh, ale nikoliv dohadováním, přičemž se může prosadit monopolní postavení těch či oněch podniků (v našich podmínkách pravděpodobně výkupu).

c) Každoroční regulování výše tohoto vertikálního příplatku by dovolovalo společnosti tvořit cílevědomě naturální rezervy daného produktu a volit také alternativy v možnostech výhodného nákupu tohoto produktu na zahraničních trzích, kde by nákupy nemusely být uskutečňovány pod bezprostředním tlakem vzniklé situace.

d) Poskytováním vertikálního příplatku je zároveň možné pružně měnit cenové relace nejen mezi základními produkty, ale i ve vztahu k limitním a volným cenám jiných produktů, a tím usměrňovat proporce výroby a podporovat progresivní směry rozvoje v zemědělství.

ad 2. Další částí této soustavy jednotných nákupních cen by byly limitní a volné ceny, které by se vztahovaly k technickým plodinám (limitní) a některým druhům zeleniny, luštěnin, vajec apod. (volné ceny) spolu s tzv. sezónními cenami a dobovými příplatky k některým druhům produktů. U limitních cen by bylo třeba uvážit, zda by nebylo účelné stanovit, kromě minima ceny, i její maximum, alespoň u některých limitních

⁴⁾ Jak uvádíme dále, není konstrukce jednotných cen na tzv. rozhodující podmínky v rozporu s konstrukcí ceny na základě relativně nejhorších podmínek, protože společenské uznání relativně nejhorších podmínek je zajišťováno pružně vertikálními příplatky k jednotným nákupním cenám.

cen. Zdá se, že u některých limitních cen, např. drůbežího masa,⁵⁾ by bylo možné ponechat jako maximum maloobchodní cenu (minus zisk a náklady maloobchodu). U jiných výrobků, např. lnu, řepky, apod. je vztah mezi maloobchodní cenou finálních produktů (lněných látek, semena nebo oleje apod.) a zemědělských surovin složitější.

Obava, že uplatněním volných cen u některých zemědělských produktů se ceny poněkud zvýší, není opodstatněná, protože u všech těchto produktů je rychlý obrát, takže při dostatečné výrobě ceny klesnou, a to nejen na původní hladinu dosavadní jednotné nákupní ceny, ale u některých produktů i pod ní. Dále by tím došlo k značnému zpružení zásobování těmito produkty a ke snížení ztrát, např. u ovoce, zeleniny apod.

ad 3. V současné době jsou nedostatky jednotlivých nákupních cen zesilovány nesprávným využitím ostatních ekonomických nástrojů, zejména daně, úvěru a subvence, директивním plánováním a organizací výkupu. Protože se ve zdokonalené soustavě řízení zemědělství předpokládá zrušení direktivního plánování a výkupu (v souladu s uplatněním všeobecných zásad řízení v národním hospodářství), roste význam účelného využití ekonomických nástrojů, jež jsou spojeny s funkcí zbožné peněžních vztahů pro plánovitý vývoj zemědělství.

Soustava jednotných nákupních cen s vertikálními příplatky spolu s existencí limitních a volných cen nemůže při svém rozhodujícím významu v řízení řešit některé otázky spojené s rozdělováním nově vytvořené hodnoty v zemědělství. Je nutno řešit redistribuce části nově vytvořené hodnoty v zemědělství k vyrovnání důsledků rozdílných výrobních podmínek v důchodech jednotlivých zemědělských podniků, dále pro společenskou nevyrobní spotřebu, popř. pro výrobní spotřebu v jiných odvětvích národního hospodářství (pro současnou etapu to může platit opačně). Nejvhodnějším ekonomickým nástrojem (za existence výše uvedené soustavy cen) pro tuto redistribuci je zemědělská daň.

Z hlediska účelu redistribuce by měla být daň konstruována dvojím způsobem: jednak jako pozemková daň a za druhé jako dodatečná důchodová daň.

1. **Pozemková daň** pokládáme za nejvhodnější nástroj pro řešení problémů spojených s existencí diferenciální renty. Společnost má zájem na neinten-

zivnějším využití nejlepších výrobních podmínek, a proto nelze k tomu účelu konstruovat daň jako důchodovou. Pro určité výrobní podmínky (přírodní stanoviště) je možno stanovit normativní výsledné ukazatele (zejména normativní čistý důchod při stabilizované výši odměny) a tyto normativní ukazatele pokládat za základ zdanění. Pozemkovou daň by tak byl odčerpán celý přírůstek normativního čistého důchodu v podnicích v přírodním stanovišti s relativně výhodnějšími podmínkami nad normativní čistý důchod v relativně nejhorších výrobních podmínkách.

Touto konstrukcí nabývá daň ještě další funkce: je činitelem, který stimuluje efektivní využívání nejdůležitějšího základního výrobního prostředku — půdy, a má obdobný charakter jako zdanění (zúročení) základních fondů v průmyslu.

Konstrukce této daně odpovídá duchu nové soustavy řízení národního hospodářství: zaručuje, že vyšší úsilí výrobců v daném podniku se promítne do důchodu podniků, nebude z nich odčerpáno a bude se moci rozdělit.

V pozemkové daňi by se mělo rovněž přihlídnout k vložení investicím do půdy státem, které jsou s ní spojené (meliorace, závlahy) tak, aby se zvýšil zájem na jejich využití.

Danou funkcí daně — odčerpávání diferenciální renty a zároveň stimulace nejefektivnějšího využívání daných přírodních podmínek nemůže plnit v zemědělských závodech daň ze skutečného čistého, popř. hrubého důchodu, byt jsou zdrojem odvodu. Použitím skutečného čistého nebo hrubého důchodu pro základ zdanění by došlo k nesprávnému slučování dvou funkcí daně, které nelze uspokojivě řešit současně jedním nástrojem (funkce odčerpávání diferenciální renty a funkce odčerpávání části normálního, popř. mimořádného čistého důchodu, nemajícího základ v objektivních výrobních podmínkách).

Proti použití diferencované ceny jako nástroje odčerpávání diferenciální renty má pozemková daň několik výhod:

a) Zdaňuje se celá hodnota mimořádného nadvýrobku, plynoucího z práce v objektivních přírodních podmínkách, nikoliv jen ta část, jež je realizována za diferencovanou cenu. Tím se nevytváří stimul k hledání jiných kanálů realizace diferenciální renty.

b) Daň má větší možnosti diferenciací, což je důležité s ohledem na členitost přírodních podmínek.

⁵⁾ Konkrétně u drůbežího masa se pravděpodobně setkáme s obtížemi, protože již v současné době není velké rozpětí mezi jednotnou nákupní cenou a maloobchodní cenou a u některých druhů je maloobchodní cena intervenována.

c) Daň je možno využít formou slev na dani jako diferencované formy podpory zaostávajících podniků a odvětví, popříp. přenášet formou slevy sezónní nepřízeň počasí na celou společnost i v rámci určitých pásem, která jsou postižena. Pro řešení těchto cílů nemá cena dostatečnou pružnost.

d) Řešení diferenciální renty daní vytváří možnost většího využívání volných, popříp. limitovaných cen, což diferencovaná cena vylučuje.

e) Řešením diferenciální renty daní se toto řešení nepřenáší ze zemědělství do důchodů výkupců, jako by tomu bylo u diferencované ceny.

f) Řešení diferenciální renty daní, jež je spojeno s jednotnou, popříp. volnou cenou, umožňuje větší volnost obchodního spojení zemědělských podniků, a to jak mimo odvětví zemědělství, tak uvnitř tohoto odvětví (kooperací zemědělských podniků).

g) Vzniká jasnost ve vztazích mezi státem a zemědělskými podniky.

h) Pozemková daň umožňuje počítat s určitou pevnou částkou do státního rozpočtu s ohledem na to, že míra slev se může předem vyčíslit.

2. Odčerpávání části nově vytvořené hodnoty v zemědělství pro potřeby národního hospodářství je možno řešit buď daní nebo cenou.⁶⁾

Daní se tato rozdělovací funkce dá řešit v podstatě dvěma způsoby:

a) První řešení spočívá v tom, že by se o příslušnou částku, již je nutno odčerpávat do centralizovaného čistého důchodu státu pro potřeby národního hospodářství, zvýšila částka pozemkové daně. I pak by konstrukce daně mohla být dvojitá: byla by konstruována jako určitá pevná dávka z každého hektaru zemědělské půdy (podle kultur) a připočtena k diferencovaným sazbám z hektaru zemědělské půdy v pozemkové dani. Tím by se ještě více zesílil charakter pozemkové daně jako daně ze základního prostředku (ovšem zde bez ohledu nebo vcelku bez ohledu na jeho kvalitu — odlišnost jen podle kultur).

b) Druhé řešení spočívá v tom, že by daň byla konstruována jako důchodová daň a měla by i funkci částečného vyrovnání důchodu podniku, bez ohledu na činitele, které nerovnost důchodu způsobují. Základem této daně by mohl být hrubý důchod podniku, popříp. čistý důchod podniku (zisk), v závislosti na použitém nástroji podnikové hmotné za-

interesovanosti.⁷⁾ Zvolený základ by byl zdaňován proporcionálně. Tato funkce daně, totiž odčerpávání části nově vytvořené hodnoty pro potřeby celé společnosti, by se dala spojit s event. další funkcí daně, tj. s funkcí odčerpávat část nově vytvořené hodnoty, resp. mimořádného zisku v podnicích lépe pracujících pro subvencování zaostávajících odvětví zemědělství a zaostávajících zemědělských podniků. Protože při této konstrukci daně jako důchodové daně by bylo stanoveno nezdanitelné minimum základu daně (hrubý, popříp. čistý důchod [zisk] nejlépe na hektar z. p.), mělo by toto řešení tu výhodu, že by současně působilo jako podpora zaostávajících podniků a že by se riziko výkyvů počasí v jednotlivých letech nepřeneslo zcela do užítých důchodů podniků (přeneslo by se jen do meze stanovené nezdanitelným minimem).

Rozhodující daní by měla být pozemková daň. Odčerpávala by největší část čistého důchodu průměrně hospodařících podniků v relativně nejlepších podmínkách. V relativně nejhorších podmínkách by se neplatila, popříp. platila by se jen v tom případě, že by v pozemkové dani byla zahrnuta i daň k získání prostředků do centralizovaného čistého důchodu státu k celospolečenským účelům, tj. kdyby pro tuto funkci nebyla konstruována zvláštní daň jako důchodová daň.

Kombinováním pozemkové a důchodové daně se minimalizují nepříznivé důsledky použití jednoho druhu daně (při pozemkové dani právě tak jako při pásmové ceně se plně promítají sezónní vlivy výkyvů počasí do užítých důchodů podniku, zatímco při důchodové dani nikoliv; naproti tomu však pozemková daň zaručuje proti důchodové dani i pásmové ceně interes na lepším využívání daných objektivních podmínek apod.).

Nevhodnost řešení jmenovaných funkcí daně jedním nástrojem (jednou daní) ukazuje příklad Bulharska, kde byla zavedena u TKZS důchodová daň z hrubého důchodu k rozdělení (fondu osobní spotřeby). Zejména se zde kritizuje neodlišení rozdílných vlivů na výsledky hospodaření, a to vlivu objektivních přírodních podmínek a vlivu subjektivního využití všech výrobních podmínek, včetně přírodních. Zavedení důchodové daně vedle daně pozemkové by mělo tu výhodu, že by se zároveň zdaňovaly i důchody, plynoucí z nezemědělské činnosti ze-

⁶⁾ O nevýhodách rozdělování funkce ceny viz výše.

⁷⁾ Kdybychom k této funkci daně (regulace důchodů) chtěli ještě připojit další možnou funkci daně, tj. regulace proporcí mezi fondem spotřeby (osobní a společenské) a akumulace, mohla by být důchodová daň využita též jako dodatečná daň z fondu spotřeby podniku.

mědělských podniků, a to ve vztahu k zemědělské činnosti, zvláště při zavedení progresivního důchodového zdanění daňového základu na hektar z. p. Přestože se předpokládá spojení zemědělské a nezemědělské výroby v zemědělském podniku, zejména pro mimosezónní využití pracovních sil, vzniká otázka zvláštního zdanění nezemědělské činnosti zemědělského podniku odděleně. Zde je nutno uvážit, zda by bylo účelné takovéto zvláštní zdanění, či by bylo účelnější jednotné zdanění zemědělského podniku, čímž by se vytvářel event. stimul k nezemědělské činnosti. Nemuslo by to mít vedlejší nepříznivé účinky, zejména v tom případě, že by byly vytvořeny stejné

podmínky pro rentabilitu zemědělské i průmyslové činnosti, což by cílové řešení modelu řízení s využitím zbožně peněžních vztahů mělo předpokládat.

Zdanění zemědělských podniků bez půdy by se mohlo řešit obdobně jako zdanění průmyslových podniků. Obtíž bude činit objektivní základ pro zdanění (pravě tak jako u průmyslových podniků). Zásadou by mělo být, že by zdanění téhož výrobku, vyráběného v zemědělském podniku s půdou a bez půdy, mělo být ve vzájemném vztahu. Tím by se vytvářely pro oba druhy podniků stejné podmínky (měly by být stejné i v jiném ohledu), a došlo by tak ke společenské účelné kooperaci.

ZÁVĚR

Soustava nákupních cen zemědělských výrobků tvoří jeden z rozhodujících článků systému řízení zemědělství. Na jedné straně musí vytvářet předpoklady pro stabilizaci podmínek, aby se výrobci mohli orientovat dlouhodobě a na druhé straně musí zároveň poskytovat možnost pružného zásahu do rozvoje výroby (aniž je třeba měnit tuto soustavu), aby se posilovaly progresivní směry, usměrňovaly proporce výroby apod. Jakákoliv soustava pevných cen nebo diferencovaných cen podle výrobních podmínek (která je rovněž soustavou pevných cen), nedává tyto možnosti, aniž by byla po určitém období celá měněna nebo učiněny změny v cenových relacích atd. Současně s tím musí být měněna konstrukce i ostatních ekonomických nástrojů. Vytvořením takové soustavy nákupních cen, která by měla některé své články pevné a jiné pohyblivé, umožňuje spojit v ní některé výhody pevných a volných cen při minimalizaci negativních stránek každé soustavy cen.

K této soustavě nákupních cen musí být shodně voleny i ostatní ekonomické nástroje, zejména daň, která při své konstrukci dává možnost mnohem hlouběji

vystihnout specifičnost výrobních podmínek v různých oblastech země.

Řešením vztahu určitého cenového a daňového systému se nevyčerpává otázka využití nástrojů zbožně peněžních vztahů v novém systému řízení. I když subvence jsou v zásadě cizorodým prvkem v systému řízení národního hospodářství s využíváním zbožně peněžních vztahů a je možno v budoucnosti předpokládat pokles jejich váhy, je účelné využít výhod přímého působení subvencí na výrobu nejen pro přechodná řešení. Subvence mohou vhodně doplnit ostatní nástroje řízení, pokud by nebyla dostatečná záruka jejich rychlého působení v žádaném směru.

Proti poklesu úlohy subvencí se dá předpokládat zvýšení úlohy úvěru. Úvěr však již nemá tak úzkou souvislost s konstrukcí jednotlivých hlavních ekonomických nástrojů (cena, daň). Jeho souvislost se subvencí, zejména v současnosti, je dána deformací jeho funkce.

Došlo v březnu 1965

Doc. Ján Bača, CSc.,

Vysoká škola ekonomická, Praha

Inž. Jiří Šilar, CSc.,

Výzkumný ústav financí, Praha

SYSTÉM JEDNOTNÝCH NÁKUPNÝCH CIEN S POUŽITÍM MECHANIZMU PRÍPLATKOV A DANE

K ZÁSADÁM NOVE SOUSTAVY ŘÍZENÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

Polnohospodárska výroba má na rozdiel od ostatných odvetví materiálnej výroby určité špecifické rysy. Jej špecifičnosť spočíva predovšetkým v tom, že ide o výrobu biologického charakteru, značne závislú na prírodných podmienkach, a že túto výrobu zabezpečuje

veľký počet poľnohospodárskych podnikov hospodáriacich vo veľmi pestrých výrobných podmienkach. To má za následok, že na výrobu poľnohospodárskych výrobkov sa vynakladá v jednotlivých podnikoch rozdielne množstvo nutnej práce a tým sa samozrejme dosahuje aj rozdielna produktivnosť vynaloženej práce. V dôsledku toho vzniká v poľnohospodárstve skupina poľnohospodárskych podnikov, ktoré vyrábajú za vyššie vlastné náklady než je spoločenský priemer, a na druhej strane skupina podnikov, vyrábajúca za nižšie vlastné náklady než je spoločenský priemer.

Keď spoločnosť pre uspokojovanie svojich potrieb nutne potrebuje aj tú poľnohospodársku produkciu, ktorá sa produkuje v horších výrobných podmienkach, s väčším výdajom práce, uznáva toto množstvo práce ako spoločensky nutné. U poľnohospodárskej produkcie, na ktorú bolo vynaložené menšie množstvo práce, uznáva sa spoločensky nutné iba skutočne menšie výdaje práce, ktoré boli v týchto výrobných podmienkach vynaložené. Väčšie množstvo nutnej práce vynaložené na jednotku produkcie v horších výrobných podmienkach dostalo svoje spoločenské uznanie aj tým, že je zahrnuté do celkového množstva skutočne vynaloženej práce, potrebného na výrobu celkového objemu poľnohospodárskej produkcie.

Tak vznikajú rozdielne vlastné náklady na jednotku poľnohospodárskej produkcie v každom jednotlivom poľnohospodárskom podniku, ktoré spoločnosť objektívne uznáva. Ich spoločenské uznanie znamená, plne ich uhradzovať pri realizácii poľnohospodárskych výrobkov.

Uhradzovanie rozdielných vlastných nákladov na poľnohospodársku produkciu jednotlivým poľnohospodárskym podnikom môže socialistický štát zabezpečo-

vať cez rôzne cenové sústavy (modely), hlavne však:

a) pevnými diferencovanými nákupnými cenami poľnohospodárskych výrobkov (pásmové, oblasťné, nazývané tiež skupinovú cenu);

b) jednotnými nákupnými cenami poľnohospodárskych výrobkov s použitím ďalších nástrojov, ako sú cenové príplatky pre podmienky horšie a odvody (daň) pre podmienky lepšie než sú tie, ktoré sú základom hladiny nákupných cien.

Ako z uvedeného vysvitá, nestojí pri voľbe optimálnej varianty cenového mechanizmu otázka, či uhradzovať alebo neuhradzovať objektívne nutné vlastné náklady na poľnohospodársku produkciu aj v najhorších výrobných podmienkach, ak spoločnosť túto produkciu potrebuje. Požiadavka plnej úhrady vynaložených nákladov sa zabezpečuje, ovšem stojí otázka, či len cenou alebo cenou i ostatnými nástrojmi. V tom je podstata, ako a na akej báze konštruovať hodnotové nástroje v poľnohospodárstve, aby cenový model bol čo najobjektívnejší a najjednoduchší, pritom aby pôsobil stimulačne pre rozvíjanie výroby vo všetkých poľnohospodárskych podnikoch a bol i v súlade s celospoločenskou hospodárskou, meno-

vite s cenovou politikou (s veľkoobchodnými a hlavné maloobchodnými cenami). Z tohoto pohľadu je nutno skúmať a hodnotiť i jednotlivé cenové modely v poľnohospodárstve a navrhovať najvhodnejšiu variantu použitia.

O prípadnom uplatnení systému pevných diferencovaných nákupných cien v našich podmienkach sa veľa diskutuje. Nepriaznivý vývoj v poľnohospodárstve za posledné roky — od zavedenia systému jednotných nákupných cien, prehľbovanie oblastných rozdielov v úrovni odmien atď. — tieto diskusie vyvoláva. Nutno je konštatovať, že model diferencovaných nákupných cien má v sebe určité racionálne hľadiská, má aj určité prednosti oproti ostatným cenovým systémom, ale i veľké zápory. Je však na škodu veci, že nemáme tento cenový model prepracovaný fundovane vedecko-teoreticky, s možnosťou praktickej aplikácie, aby bolo možné čo najobjektívnejšie posúdiť vhodnosť jeho realizácie, prípadne vytvoriť z neho pre naše podmienky kombinovaný model.

Praktické uplatnenie systému pevných diferencovaných nákupných cien je mimoriadne náročné a zložitá. Je to napr. otázka objektívneho ohodnotenia rozhodujúcich prírodných i ekonomických podmienok pre zaradenie družstiev do určitej cenovej skupiny, nutnosť presne stanoviť a klasifikovať rozhodujúce ukazovatele pre zaradenie, otázka, aký má byť počet cenových skupín, aký počet výrobkov by mal byť cenovo diferencovaný tak, aby tieto v plnom rozsahu uhradzovali spoločensky nutné náklady pre výrobu v daných výrobných podmienkach a zabezpečovali i rovnakú odmenu za rovnakú prácu na žiadúcej úrovni, problematika v oceňovaní naturálií v osobnej i spoločenskej spotrebe, ako zabezpečovať pruž-

nú cenovú politiku a jej odraz na zameranie výroby apod. Stávať pevné diferencované nákupné ceny na báze tzv. výrobných oblastí ukazuje sa nesprávne.

Z uvedených hľadísk ukazuje sa v tejto etape a najbližšom období v našich podmienkach považovať za najracionálnejší trhový mechanizmus so systémom jednotných nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov konštruovaných na báze priemerných odvetvových nákladov na jednotlivé výrobky a sústavu cenových príplatkov na úhradu objektívne nutných vyšších nákladov na výrobu v horších výrobných podmienkach, s použitím diferencovaného odvodu (dane) pre odčerpávanie mimoriadneho dôchodku v lepších výrobných podmienkach než sú tie, z ktorých vychádza cena.

Dodnes nie je ujednotený názor, čo má byť objektívnym základom pre priznanie a veľkosť cenového príplatku a poľnohospodárskej dane, ani ich samotná konštrukcia a ekonomická funkcia.

Návrhy, čo považovať za objektívne kritérium pre mechanizmus cenových príplatkov a poľnohospodárskej dane, možno rozdeliť do troch skupín:

1. podľa prírodných podmienok;
2. podľa tzv. intenzitných skupín, kde za základ by sa považovala výška trhovej produkcie na 1 ha poľnohospodárskej pôdy alebo trhová produkcia určitého výrobku (napr. mlieka);

3. podľa výšky realizovaného hrubého dôchodku na jednotku živej práce (normatívneho pracovníka).

Úvodom je treba zdôrazniť, že tieto návrhy je nutno posudzovať ako z hľadiska cieľového — výhľadového použitia, tak i pre terajšie a najbližšie obdobie, keďže súčasný platný mechanizmus zďaleka neplní svoje funkcie, ba dokonca často je jeho účinnosť protichodná.

I. variant — opierajúci sa o prírodné podmienky

I keď riešenie rentových vzťahov na báze prírodných podmienok nemožno z hľadiska cieľového použitia vylučovať, ukazuje sa pre terajšie a najbližšie obdobie ako nerealizovateľné. Doposiaľ nie sú prírodné podmienky v poľnohospodárstve exaktne klasifikované tak, aby mohli byť objektívnym kritériom pre veľkosť rentových vzťahov v poľnohospodárstve.

Považovať terajšie tzv. výrobné oblasti za objektívne kritérium prírodných podmienok by bolo vonkoncom nesprávne. Výrobné oblasti predstavujú príliš nesúrodé celky, s veľkými vnútornými rozdielmi v objektívnych prírodných podmienkach; zďaleka nemôžu byť objektív-

ným kritériom pre posúdenie horších alebo lepších prírodných podmienok. Výrobné oblasti, tak ako ich dnes poznáme, nezohľadňujú kvalitu základného výrobného prostriedku — pôdy, v dôsledku čoho i vo vnútri výrobných oblastí a podoblastí sa prejavujú značné rozdiely v intenzite výroby a v realizácii dôchodku. Vo svojom celku to vytvára väčšie rozdielnosti ako v intenzite poľnohospodárskej výroby, tak aj v dôchodkovosti družstiev a družstevníkov medzi družstvami v jednej výrobnej oblasti, ako rozdiely medzi výrobnými oblasťami navzájom.

Ďalej výrobné oblasti nezohľadňujú,

mimo nedostatočného ohodnotenia prírodných podmienok, vôbec vplyv ekonomických podmienok. I keď ekonomické podmienky, na rozdiel od prírodných, majú spravidla kratšiu pôsobnosť, majú častokrát na zvýšených nákladoch vyššiu váhu než podmienky prírodné (vybavenosť základnými a obežnými fondmi, počty a kvalifikácia pracovných síl apod.). Nebolo by preto správne, aby tvorba nákupných cien a od nich odvodené finančné vzťahy tieto objektívne faktory nebrali do úvahy.

I doterajšia skutočnosť ukazuje, že nástroje na riešenie rentových vzťahov v súčasnom nákupnom systéme — tzv. priama pomoc a poľnohospodárska daň podľa výrobných oblastí — nielenže neriešia rozdielnú dôchodkovosť medzi jed-

notlivými poľnohospodárskymi podnikmi v rôznych výrobných podmienkach, ale mnohokrát ju ešte zväčšujú.

Dôkazom toho sú napr. údaje zo sumarizácie družstiev za rok 1963 (celá ČSSR), kde poľnohospodárska daň a tzv. priama pomoc do prevádzky u skupiny družstiev s úrovňou odmeny do 5 Kčs na jednu pracovnú jednotku dosahovala na hektár poľnohospodárskej pôdy v každej výrobnej oblasti inú absolútnu hodnotu (v Kčs), (tabuľka I).

Pritom nielenže v každom kraji a okrese dosahujú tieto nástroje inú absolútnu úroveň, ale i v rámci jednej výrobnej oblasti sú tieto hodnoty absolútne protikladné u skupín s rozdielnou ekonomickou úrovňou.

Tento rozbor jednoznačne potvrdzuje, že stavať rentové vzťahy na báze tzv. výrobných oblastí je vonkoncom nesprávne. Prípadne uplatnenie tohto ukazovateľa vo výhľadovom období postráda i teoretické rozpracovanie objektívnych kritérií ako synteticky exaktne klasifikovať rozdielnosti v prírodných podmienkach (kvalita pôdy, vlhové pomery, tepelné pomery, poloha a ostatné) tak, aby boli použiteľné pre cenovú tvorbu v poľnohospodárstve, a tiež vyjasniť celý algoritmus spracovania nevyhnutného podkladového materiálu. Súčasne s tým je nutno vyjasniť, aké objektívne meradlo, vedľa prírodných podmienok, je treba brať za základ pre posúdenie rozdielných ekonomických podmienok, ktoré nemožno nechať pre riešenie rentových vzťahov stranou ako nepovšimnuté.

I. Údaje o poľnohospodárskej dani a priamej pomoci do prevádzky v roku 1963 (ČSSR) v Kčs

Výrobná oblasť	Pol'nohospodárska daň	Priama pomoc do prevádzky
Kukuričná	152	113
Repárska	204	71
Zemiakárska	55	94
Zemiakársko-ovosná	31	250
Horská	12	279

II. variant — opierajúci sa o tzv. intenzitného ukazovateľa — výšku trhovej produkcie celkom alebo určitého výrobku na 1 ha poľnohospodárskej pôdy

Ukazovateľ celková trhovú produkcia ako triediaci znak síce vykazuje za celý družstevný sektor určitú závislosť medzi úrovňou odmeny na jedného pracovníka a úrovňou trhovej produkcie na jeden hektár poľnohospodárskej pôdy (čím je nižšia trhovú produkcia, tým je nižšia i úroveň odmeny), avšak v jednotlivých skupinách pri rovnakej úrovni trhovej produkcie sú značné rozdiely v úrovni odmeny.

Dokazuje to napr. súbor družstiev sledovaných Ministerstvom poľnohospodárstva. V kukuričnej oblasti Slovenska pri úrovni trhovej produkcie celkom na hektár poľnohospodárskej pôdy do 4100 Kčs sa dosahuje úroveň odmeny na jednu pracovnú jednotku od 2,14 Kčs do 26,40 Kčs. V repárskej oblasti českých

krajev s úrovňou trhovej produkcie celkom na hektár poľnohospodárskej pôdy do 5700 Kčs sa pohybuje úroveň odmeny od 10,45 Kčs do 26,91 Kčs. Veľké rozdiely sa prejavujú i v horskej oblasti, kde v skupine s úrovňou trhovej produkcie do 2900 Kčs na hektár poľnohospodárskej pôdy sa pohybuje úroveň odmeny od 8,30 Kčs do 26,74 Kčs na jednu pracovnú jednotku.

V ukazovateli trhovej produkcie nie sú zohľadnené také faktory, ako je podiel peňažno-materiálových nákladov z celkovej realizácie poľnohospodárskych podnikov a ich výrobné zameranie, ktoré majú veľký vplyv na úroveň osobných dôchodkov, pokiaľ hruďobné dôchodku podniku i pri rovnakej trhovej produkcii na hektár poľnohospodárskej pôdy. Z toho vyplýva, že v určitej skupine by sa cenový

príplatok priznával i takým podnikom, ktoré dosahujú vysokú, ba možno povedať, že vo vzťahu k intenzite výroby i relatívne vysokú úroveň odmeny. Znamenalo by to odčerpávať tieto prostriedky z družstiev s vyššou úrovňou odmeny formou dane naspäť, alebo priznanie cenového príplatku v skupine ešte limitovať úrovňou odmeny.

Podobne je tomu aj u ukazovateľa trhovej produkcie určitého poľnohospodárskeho výrobku, napr. mlieka, na hektár poľnohospodárskej pôdy.

Zo súboru sledovaných družstiev vysvitá, že napr. v kukuričnej oblasti v skupine do 440 Kčs trhovej produkcie mlieka na hektár poľnohospodárskej pôdy sa pohybuje úroveň odmeny od 9,60 Kčs do 35,50 Kčs na jednu pracovnú jednotku, pričom v tejto skupine sa dosahuje dojnosť kráv od 948 do 2137 litrov na jednu kravu ročne. Podobne v repárskej oblasti českých krajov sa dosahuje v skupine do 1100 Kčs trhovej produkcie mlieka na hektár poľnohospodárskej pôdy úroveň odmeny na jednu pracovnú jednotku od 11 Kčs do 27 Kčs. Dojnosť kráv sa v tejto skupine pohybuje od 1206 do 2647 litrov na jednu kravu ročne.

Prehľad ukazuje, že úroveň trhovej produkcie mlieka na hektár poľnohospodárskej pôdy ovplyvňuje nielen úžitko-

vosť, ale i intenzita chovu kráv a výrobné zameranie družstiev vôbec. Preto uplatnením tohto ukazovateľa ako objektívneho základu pre priznávanie cenových príplatkov by sme sa dopustili podobných chýb ako u ukazovateľa trhovej produkcie celkom.

Keď hlavnou funkciou cenových príplatkov má byť odstraňovanie rozdielov v dôchodkovosti medzi jednotlivými družstvami, ako prejav rozdielných nákladov na výrobu, potom diferencované cenové príplatky podľa úrovne trhovej produkcie celkom alebo určitého výrobku, nám tieto nebudú riešiť, ba naopak, častokrát ich budú prehĺbovať.

I keď návrh u tohto variantu prepokladá iba prechodné uplatnenie, znamená by oproti súčasnému mechanizmu určité zlepšenie (odstránenie subjektivismu v priznávaní priamej pomoci). Jeho realizácia by ovšem vyžadovala ďalšie nástroje na odstraňovanie rozdielnej dôchodkovosti, rozdielny základ pre cenový príplatok i veľkosť odvodu štátu (dane) a v podstate individuálny prístup ku každému družstvu, čo je znova spojené s nebezpečením subjektivismu v druhej oblasti finančných vzťahov. Nazdávam sa, že ďalšími pákami by sa len finančné vzťahy komplikovali a neprineslo by to oproti súčasnému stavu žiadne zlepšenie a zjednodušenie.

III. variant — s použitím objektívneho základu výšky realizovaného hrubého dôchodku

Pri uplatnení jednotných nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov vznikajú medzi družstvami navzájom veľké rozdiely v úrovni dôchodkov, zavinené nerovnakými objektívnymi prírodnými i ekonomickými podmienkami. Za objektívne podmienky v súčasnom období nemôžeme považovať len podmienky prírodné, ktoré sú v podstate stále a menia sa veľmi pomaly, ale i niektoré podmienky ekonomické, ako sú počty a kvalifikácia pracovných síl, vybavenosť základnými a obežnými fondmi apod. Vzhľadom na to, že obidve zložky objektívnych podmienok vo výrobe spolupôsobia, ťažko je určiť ich jednotlivú ekonomickú účinnosť. Hospodársky výsledok môže byť výsledkom najrôznejších kombinácií prírodných i ekonomických podmienok. Ich spoločné pôsobenie a efektívne využívanie v akejkoľvek kombinácii možno kvalitatívne hodnotiť iba v dosahovanej úrovni hrubého dôchodku ako vrcholného a komplexného ekonomického ukazovateľa hospodárenia a racionálnosti výroby družstiev.

Hrubý dôchodok, ako novovytvorená hodnota, je základnou veličinou, z ktorej sa pri rozdeľovaní družstevných dôchodkov vychádza. Na jeho tvorbu má vplyv okrem rastu produkcie a úrovne realizovaných cien aj efektívnosť vynakladanej živovej a spredmetnej práce, ktorej účinnosť sa bezprostredne odráža na jeho vývoji. Skúmanie hrubého dôchodku a jeho štruktúry pomáha poznávať tendencie v rozvoji družstevného vlastníctva, tendencie rozdeľovania v družstevnom sektore a overovať správnosť hospodárskej politiky na poľnohospodárskom úseku. Proste sa v ňom odráža ako kvalita hospodárenia samých družstiev, tak aj kvalita ekonomických vzťahov medzi štátom a JRD.

Ako vieme, pripadá hlavný podiel z rozdeľovaného hrubého dôchodku v družstevnom sektore na osobný dôchodok družstevníkov. Výška hrubého dôchodku musí byť taká, aby umožnila odmeny za prácu družstevníkom na spoločenskej úrovni (veľkosť ktorej odpovedá v zásade veľkosti vytvoreného spoločnen-

sky nutného produktu) a takú výšku čistého dôchodku družstva, ktorý by po odvode do centralizovaného čistého dôchodku štátu zabezpečoval potrebné zdroje na rozšírenú reprodukciu tých podmienok výroby, ktoré sú ekonomicky a politicky odôvodnené, tj. boli kryté z vlastných zdrojov družstva.

Ukazuje sa preto správne, aby objektívna funkcia veľkosti hrubého dôchodku bola racionálne využitá i ako ekonomický základ pre riešenie rentových vzťahov medzi štátom a družstvom i pre dotáciu spoločenských fondov družstva. Doplňujúce hodnotové nástroje systému jednotných nákupných cien poľnohospodárskych výrobkov musia umožniť vo svojom komplexe s nákupnými cenami vytvárať takú výšku hrubého dôchodku družstva, ktorá by zabezpečila dostatok prostriedkov na úhradu výdavkov pre reprodukciu pracovných síl v družstve a potrebné zdroje na rozširovanie a modernizáciu základných i obežných prostriedkov v družstve.

Som toho názoru, že v tejto etape a pre najbližšie obdobie je nutné v našich podmienkach považovať výšku realizovaného hrubého dôchodku v družstve za najobjektívnejšieho ukazovateľa ako pre stanovenie veľkosti cenových príplatkov, tak i pre odvod poľnohospodárskej dane.

Pritom sa vynára otázka, ako konštruovať ukazovateľa hrubého dôchodku, poľnohospodárskej dane ako stanovenú výšku považovať za objektívne kritérium. Stanovenie výšky hrubého dôchodku je možno vyjadrovať a zrovnávať:

1. absolútne za JRD (podobne ako predpokladá návrh v priemysle),
2. na 1 ha poľnohospodárskej pôdy,
3. na jednotku živej práce (hodina, PJ alebo normatívneho pracovníka).

1. Absolútnu výšku realizovaného hrubého dôchodku za družstvo ako celok nemožno považovať za objektívny základ, pretože jeho absolútna úroveň, i keď zdanlivo vysoká, neznamena, že hrubý dôchodok nám primerané odmeny za prácu a prostriedky na rozšírenú reprodukciu plne zabezpečuje. Jeho absolútna výška je ovplyvnená jednak rozdielnym podielom peňažno-materiálových nákladov na celkovej produkcii ako dôsledok rozdielných výrobných podmienok a tiež štruktúrou a rentabilitou realizovanej produkcie v konkrétnych podmienkach. V dôsledku toho je dosahovaný rovnaký objem hrubého dôchodku v družstve pri nerovnakej výmere a štruktúre pôdneho fondu a nerovnakým počtom pracovných síl,

resp. množstva skutočne vynaloženej živej práce.

Tak napr. JRD Bardejov, s výmerou poľnohospodárskej pôdy 1054 ha, dosiahlo v roku 1963 objem hrubého dôchodku vo výške 2 770 194 Kčs pri počte 147 pracovných síl, tj. 18 817 Kčs na jedného pracovníka. Na druhej strane JRD Zvolenská Slatina, s výmerou poľnohospodárskej pôdy 1499 ha, dosiahlo v roku 1963 i pri vyššej intenzite výroby objem hrubého dôchodku vo výške 2 801 067 Kčs pri počte 262 pracovníkov, čo činí 10 670 Kčs na jedného pracovníka. To ukazuje, že rovnaká absolútna výška hrubého dôchodku medzi družstvami neznamena ešte, že sú vytvorené dostatočné zdroje na odmeny a akumuláciu, poľnohospodárske ukazuje, že ich v prepočte na pracovníka nezabezpečuje.

Určenie absolútnej výšky hrubého dôchodku družstva, ako objektívneho základu pre cenové príplatky a odvody štátu, by neodôvodnené rozdiely v osobných dôchodkoch v dôsledku rozdielných výrobných podmienok vôbec neriešilo, vyžadoval by sa individuálny prístup ku každému družstvu, pretože absolútna výška ešte nehovorí, či je rozšírená reprodukcia pracovných síl a výroby zabezpečená alebo nie. Veľká početnosť podnikov a ich individuálne posudzovanie ako veľkosti cenových príplatkov, tak aj odvodu dane by oproti súčasnemu stavu zvýšilo i nebezpečenie subjektivismu a tým by sa len mechanizmus doplňujúcich nástrojov ešte ďalej komplikoval.

Z uvedeného rozboru jednoznačne vyplýva, že absolútne stanovený hrubý dôchodok družstiev nemôže byť objektívnym základom rentových vzťahov nielen u družstiev, ale v poľnohospodárstve vôbec.

2. I ukazovateľ stanovenia výšky hrubého dôchodku na 1 ha poľnohospodárskej pôdy v JRD ako kritérium rentových vzťahov nevyhovuje. Ani pri rovnakej výške hrubého dôchodku na hektár poľnohospodárskej pôdy sa nedosahuje rovnaký hrubý dôchodok na jedného pracovníka, resp. na jednotku živej práce.

Tak napr. JRD Devínska Nová Ves v roku 1963 pri hrubej produkcii 5145 Kčs na hektár poľnohospodárskej pôdy dosiahol hrubý dôchodok vo výške 3668 Kčs a v prepočte na jedného pracovníka 22 743 Kčs. V družstve pripadlo na jedného pracovníka 4,9 ha ornej pôdy, 41 700 Kčs základných fondov a dosiahlo sa 32 300 Kčs trhovej produkcie. Naproti tomu u JRD Jánovce (okres Galanta) i pri vyššej hrubej produkcii na hektár

poľnohospodárskej pôdy, ktorá činila 7063 Kčs, sa dosiahol hrubý dôchodok na hektár poľnohospodárskej pôdy vo výške 3649 Kčs, čiže temer rovnaký, ovšem v prepočte na jedného pracovníka iba 13 042 Kčs, čo je i pri podstatne vyššej intenzite výroby menej o 9701 Kčs. V JRD Jánovce pripadalo na jedného pracovníka iba 3,54 ha ornej pôdy, 32 400 Kčs základných fondov a dosiahol sa iba 22 050 Kčs trhovej produkcie.

Prehľad ukazuje, že ani rovnaká úroveň hrubého dôchodku na hektár poľnohospodárskej pôdy nezabezpečuje dostatočné zdroje ako na odmeny v prepočte na jedného pracovníka, tak aj fondu akumulácie. Príčiny spočívajú predovšetkým v rozdielnych počtoch pracovných síl na hektár pôdy, ako dôsledok nerovnakej skladby pôdneho fondu (percenta ornej), štruktúry poľnohospodárskej výroby a v dôsledku toho i v rozdielnej dôchodkovosti realizovanej produkcie.

Dôkazom toho je JRD Devínska Nová Ves, ktoré je orientované na odchov hovädzieho dobytky; produkcia mlieka i pri dojnosti kráv 1920 litrov čini na hektár poľnohospodárskej pôdy iba 77 litrov a temer u 99 % realizovaných výrobkov sa dosahuje pomerne vysoká rentabilita (pri zrovnateľnom ocenení PJ vo výške 20 Kčs). Naproti tomu u JRD Jánovce sa dosahuje podstatne vyššia intenzita výroby (napr. produkcia mlieka 579 litrov na hektár poľnohospodárskej pôdy pri dojnosti kráv 2160 litrov), ale v dôsledku jej horšej štruktúry, náročnej na vysokú potrebu živej práce i vysoké počty pracovných síl sa tu dosahuje v priemere i nižšia rentabilita realizovanej produkcie, dokonca u 11,7 % z objemu realizácie sa dosahuje strata (pri zrovnateľnom ocenení PJ vo výške 20 Kčs).

Z uvedeného vysvitá, že podobne ako ukazovateľa absolútnej výšky hrubého dôchodku, tak aj výšky hrubého dôchodku na hektár poľnohospodárskej pôdy nemožno stanoviť ako objektívne kritérium pre hodnotenie činnosti družstva a ako základ cenových príplatkov a odvodu poľnohospodárskej dane.

3. Z hľadiska plnenia funkcií i predoslého rozboru sa ukazuje ako jedine správne považovať výšku realizovaného hrubého dôchodku na jednotku živej práce v JRD ako objektívny základ pre stanovenie veľkosti cenových príplatkov a odvodu štátu (dane).

Normatívne stanovená výška hrubého dôchodku musí byť konštruovaná tak, aby zabezpečovala úroveň odmeny za jednotku živej práce (na jedného pracov-

níka) na spoločensky odôvodnenej úrovni a prostriedky na akumuláciu v požadovanom rozsahu. Pri stanovení jeho objemu sa musí vychádzať z celkového množstva potreby živej práce v družstve, vypočítanej na základe schválených noriem, čo znamená, že musí plne uhradovať množstvo vynaloženej živej práce, ktoré bolo odpracované nielen stálymi, ale i nestálymi pracovníkmi. Pretože ukazovateľ „prepočítaný pracovník“ je v ekonomike družstiev už zaužívaný, predstavuje určité množstvo živej práce, navrhujem, aby sa objektívneho ukazovateľa bol považovaný realizovaný hrubý dôchodok na jedného prepočítaného pracovníka v družstve (normatívne stanoveného pre všetky družstvá a predstavujúceho ročný fond pracovnej doby ako v ostatných odvetviach národného hospodárstva).

Keď berieme do úvahy, že veľkosť vytvoreného spoločensky nutného produktu je v danej časovej jednotke pri rovnakej intenzite i kvalifikácii práce rovnaká, nezávisle na tom, aká je dosahovaná úroveň produktivity práce, či je vytváraná družstevníkmi v horších alebo v lepších prírodných podmienkach, alebo na tom, či ide o družstevníkov alebo pracovníkov ostatných odvetví národného hospodárstva, mám za to, že i výška základnej odmeny na jedného prepočítaného pracovníka v družstve, a tým i minimálna výška realizovaného hrubého dôchodku, musí byť vo všetkých družstvách zabezpečovaná rovnako.

Zabezpečovanie určitej úrovne hrubého dôchodku v rámci tovarovo-peňažných vzťahov vytvorí takto mimo primeranej odmeny za prácu aj rovnaké zdroje príjmov pre rozšírenú reprodukciu výroby v prepočte na jedného pracovníka. Odstráni sa tým diskriminácia družstiev v horších podmienkach, ktoré v porovnaní s družstvami v priemerných a lepších výrobných podmienkach často vyrovnávajú svoje osobné dôchodky na úkor čistého dôchodku, odvádzajú do nedeliteľného fondu často iba sumy rovnajúce sa odpisom a investičné náklady uhrádzajú prevažne z úverov; naproti tomu u ekonomicky silnejších družstiev začínajú sa na nedeliteľných fondoch objavovať voľné prostriedky. Napr. v roku 1963 odviedli v rámci ČSSR ekonomicky najsilnejšie družstvá, s výškou pracovnej jednotky do 5 Kčs, do nedeliteľného fondu na rozšírenú reprodukciu v prepočte na jednu pracovnú jednotku 0,70 Kčs a ekonomicky priemerné, s úrovňou odmeny 17 až 20 Kčs na pracovnú jednotku, 2,84 Kčs. Družstvá s úrovňou odmeny na jednu

pracovnú jednotku 20 až 25 Kčs odviedli 3,60 Kčs a s odmenou nad 25 Kčs dokonca až 4,50 Kčs na jednu pracovnú jednotku. Pritom v záujme urýchlenej konsolidácie a ekonomického pozdviženia musia slabé hospodáriace družstvá často relatívne rýchlejšie zväčšovať objem svojich základných i obežných prostriedkov. Musia rýchlejšie zvyšovať úroveň svojich dôchodkov cestou racionalizácie a intenzifikácie družstevnej výroby.

Samozrejme, že konštrukcia odvodu štátu (dane) z realizovaného hrubého dôchodku na jedného prepočítaného pracovníka musí vychádzať zo zásady, aby s rastom družstevného hrubého dôchodku rástol ako odvod štátu, tak i vlastné zdroje družstva zabezpečujúce zvyšovanie fondu odmien i fondu akumulácie.

Na základe uvedeného predpokladám, že všetky družstvá by mali byť zaradené do určitých skupín podľa výšky realizovaného hrubého dôchodku na jedného prepočítaného pracovníka, pričom skupine družstiev, ktorej by sa priznal cenový príplatok, nebol by odvod štátu (daň) stanovený. Pritom konštrukcia ako objemu cenových príplatkov, tak i poľnohospodárskej dane musí byť v závislosti na výške realizovaného dôchodku správne diferencovaná a cenové príplatky viazané tiež na realizovanú produkciu družstva.

Som toho názoru, že kategorizácia družstiev a veľkosť cenových príplatkov, včítane sadzieb poľnohospodárskej dane, by mali mať najmenej trojročnú platnosť. Ide o to, aby sa dosiahla v tejto oblasti určitá stabilita, aby náhodné zlepšenie hospodárenia nepôsobilo protichodne a ďalej aby sa ich ekonomická účinnosť mala možnosť vo výrobe vôbec prejavíť.

Rentové vzťahy medzi štátom a poľnohospodárskymi podnikmi, budované na báze hrubého dôchodku, súčasne umožnia odbúrať ďalšie existujúce nástroje na zmierňovanie diferenčnej renty, ktoré len tieto vzťahy komplikujú a robia ich neprehľadnými. Ďaleko efektívnejšie sa prejaví ekonomická účinnosť rôznych foriem prémie, pretože základná hmotná zainteresovanosť bude takto vo všetkých podnikoch zabezpečená.

Bolo by správne, aby tieto vzťahy boli voči štátnemu rozpočtu bilancované iba za odvetvie celkom, konštrukcia hodnotových nástrojov musí sa stať súčasťou plánu hrubej a trhovej poľnohospodárskej produkcie. Zabezpečil by sa tak v podstate i rovnaký prístup na riešenie finančných vzťahov medzi podnikom a štátom pre určitú skupinu podnikov bez ohľadu na to, v ktorej oblasti štátu sa nachádzajú.

Sú názory, že uplatnenie ukazovateľa hrubého dôchodku ako objektívneho kritéria pre veľkosť cenových príplatkov a poľnohospodárskej dane dáva podnikom absolútorium za ich individuálne-skupinové vlastné náklady, ktorých odchýlky v rôznych podnikoch nemusia byť spôsobené čiste objektívnymi príčinami. Som toho názoru, že je nerealizovateľné zisťovať v praxi, aký vplyv na celkových nákladoch majú subjektívne a aký objektívne príčiny. Nie je len problematická metóda ich zisťovania, ale i to, že ich charakter sa zo dňa na deň mení. U štátneho sektoru nášho poľnohospodárstva (i v ostatných odvetviach) spoločnosť plne uhradzuje nielen plánované, ale i neplánované straty bez toho, že by sa to dotýkalo pracovníkov a ich úrovne odmeny. Treba si uvedomiť, že úroveň intenzity výroby v poľnohospodárstve je čím ďalej tým viac závislá na faktoroch mimo samotného poľnohospodárstva. Sú to jednak prírodné podmienky, hlavne klimatické, ktoré silne ovplyvňujú dosahované výsledky výroby a stúpajúca účasť ostatných, hlavne však priemyselných odvetví na zvyšovaní dodávok výrobných prostriedkov do poľnohospodárstva. Stúpajúci podiel zhmotnej práce (technika, chémia atď.) a jej kvalita čím ďalej tým viac ovplyvňuje nielen úroveň výroby, ale i racionálnosť celého hospodárenia v poľnohospodárstve. Vyžaduje sa, aby tieto okolnosti boli vzaté do úvahy i pri tvorbe nákupných cien a odmien. Ich prípadné negatívne následky je nutné posudzovať komplexne a nepripisovať ich len na vrub poľnohospodárom.

Inž. Andrej Tatarko, CSc.

Výskumný ústav poľnohospodárskej ekonomiky, pobočka Bratislava

KONTRAKTAČNÍ NÁKUP A CENY

(Původní článek pro Zemědělskou ekonomiku)

V poválečné době význam kontraktálního systému v zemědělství většiny hospodářsky rozvinutých zemí stále roste. Tento růst je podmíněn řadou činitelů:

a) Rozvoj zpracovatelského průmyslu vede ke koncentraci jak poptávky po zemědělských výrobcích, tak i nabídky; vyžaduje zajištěný, pravidelný přísun zemědělských surovin určité jakosti.

b) Rozvíjející se průmysl výrobních prostředků, určených pro zemědělství, se snaží rozšířit odbytový trh vlastních druhů zboží. Proto se pokouší organizovat zemědělskou výrobu i její odbyt tím, že prosazuje vertikální integraci v zemědělství. A kontraktace je jednou ze základních forem této integrace.

c) Podstatné změny nastaly na trhu potravin. Stále významnější roli v zásobování obyvatelstva potravinami plní široce rozvinutá síť velkých prodejních středisek (supermarketů a migrosů). Tato síť je — podobně jako zpracovatelský průmysl — zainteresována na pravidelném zásobování zemědělskými produkty i na jejich standardizaci.

d) V zemědělství — podobně jako v průmyslu — je stále silněji pocíťována potřeba programování výroby.

Všechny uvedené faktory působí v socialismu s mnohem větší intenzitou než v kapitalismu. Rozhodující význam má zde skutečnost, že průmysl i velkoobchod jsou zestátněny a že celé hospodářství má plánovitý charakter. Kontraktace zde tedy vystupuje jako forma svazku kolektivizovaného zemědělství (nebo individuálního — v přechodu k socialismu) se státním průmyslem, jakož i jako forma a nástroj plánování zemědělské výroby. Tato forma nabývá tím většího významu, že veškeré pokusy o centrální, direktivní plánování celého areálu pěstování jednotlivých plodin nemůže — jak vyplynulo ze zkušenosti — dát pozitivní výsledky. Proto nejvýhodnější formou svazku ze-

mědělství s centrálním plánem je zajištění odpovídající struktury a objemu zemědělské výroby cestou uzavírání dobrovolných smluv se zemědělskými podniky. Tyto smlouvy, týkající se prodeje určitého množství produktů určitého standardu státním obchodním organizacím, se uzavírají ex ante, tj. před výrobními rozhodnutími zemědělských podniků, a mají tedy velmi účinný vliv na programování samotné zemědělské výroby.

Zásadní význam má zde skutečnost, že kontraktace umožňuje sladit celospolečenský zájem s běžnými hmotnými zájmy zemědělských výrobců. Výrobní plán je dáván zemědělství nikoliv cestou administrativních příkazů, nýbrž cestou ekonomických stimulů, přičemž jednotlivé zemědělské podniky si plně zachovávají volnost volby pro ně nejvýhodnějšího výrobního směru.

Kontraktální systém není žádným všelékem, řešícím automaticky problém rovnováhy mezi nabídkou zemědělských výrobků a poptávkou po nich. Zajištění takové rovnováhy závisí na všeobecných podmínkách hospodářského rozvoje a vyžaduje, aby bylo používáno různých prostředků působení na zemědělství. Dosáhnout požadované výrobní struktury je možné jen stanovením správných cenových relací.

Vyžaduje-li rychlý růst poptávky po zemědělských výrobcích urychlení tempa růstu jejich nabídky, stane se nutným používat takových prostředků, jakým je stimulování investic v zemědělství i v hospodářských sférách, poskytujících služby zemědělství, intenzivní zavádění technického pokroku, zvyšování nákladů na infrastrukturu atd. Avšak to vše mesnižuje význam kontrak-

tace jako formy mobilizace nabídky zemědělských produktů a přizpůsobování nabídky spotřebním potřebám společnosti. Naopak. Je-li nutné, aby stát uplatňoval řadu mimotržních metod působení na rozvoj zemědělství, je zároveň rozumné spojení těchto metod s kontrakčním systémem. Umožňuje to, aby vzájemné vztahy mezi státem a zemědělskými podniky byly založeny na zdravé zásadě „do ut des“ (dávám, abys dal; něco za něco). Zemědělské podniky jsou částečně dotovány hmotnými prostředky zvenčí (úvěry, výrobní prostředky, agrotechnické poradenství atd.) a z druhé strany jsou povinny závazně vyrábět a prodávat určitá množství produktů v souladu se společenskou potřebou. Podobně i cenová politika nabývá ve spojení s kontrakčním systémem nové hodnoty. Často bývá formulována teze, že plánovitě působení na výrobu je účinnější, není-li v rozporu s působením sil na trhu a opírá-li se o stimuly působící prostřednictvím mechanismu cen. Tato teze je bezesporu správná, nicméně je však správná i teze opačná. Ceny mohou se stát účinným nástrojem regulace zemědělské výroby jen tehdy, jsou-li impulsy, související s cenami podpořeny širokou akcí státu, působící přímo na výrobní i odbytové podmínky.

Všechny dosavadní úvahy směřují k závěru, že v socialismu má kontraktace tendenci k tomu, aby se stala v zemědělství všeobecným systémem, tzn. systémem, týkajícím se celé zemědělské výroby a všech zemědělských podniků. Jen všeobecný systém může být plně používán jako nástroj programování zemědělské výroby.

Uskutečnění tohoto modelu (nazveme jej účelovým modelem kontraktace) naráží však na řadu překážek:

a) nedostatečně je dosud vypracována metodologie plánování zemědělské výroby;

b) široké rozvinutí kontrakčního systému vytváří značné těžkosti organizační povahy;

c) obchodní náklady jsou při kontrakčním nákupu často vyšší než při nákupu na volném trhu.

Kontrakční systém se může proto stát systémem absolutně všeobecným jediné následkem dlouhotrvající evoluce. Pro cílevědomé řízení tohoto procesu je nutno zpřesnit:

a) pořadí, v jakém se jednotlivé skupiny zemědělských výrobků mají stát předmětem kontraktace a

b) negativní nebo pozitivní stránky přechodné situace.

Existují určité formy mobilizace nabídky zemědělských výrobků, velmi podobné kontraktaci, třebaže se neopírají o formální smlouvu kontrakčního typu mezi zemědělci a nákupními organizacemi. Mám zde na mysli například nákup mléka a vajec družstvy. Družstevní mlékárna pracuje podle trvale vytvořených vztahů se zemědělci ve svém rajónu, je jimi pravidelně zásobována určitým množstvím mléka o určité tučnosti a zajišťuje jim ze své strany předem zaručenou cenu i jiné výhody (možnost získání odstředěného mléka pro potřeby chovu zvířat, prémie apod.). Takovou formu nákupu bychom mohli nazvat smluvně parakontrakční, a uznat, že s ohledem na mnohem nižší „fauz fráis“¹⁾ plní znamenité svou úlohu a omezuje rozsah expanze kontraktace. Na druhé straně jsou mimo diskusi průmyslové plodiny, na něž se vždy vztahovala kontrakční soustava, neboť průmysl musí mít zajištěn spolehlivý přísun surovin; zemědělci se však bez zajištění odbytu jejich výrobou nezabývají. Zbývají tudíž takové skupiny zemědělských produktů, jako maso, zelenina a ovoce; na všechny se vztahuje kontrakční systém, avšak ve velmi různém stupni.

Obecná logika rozvoje kontrakčního systému je tato: Mimo technických plodin se budou především do tohoto systému zahrnovat:

a) zemědělské výrobky, které jsou předmětem vývozu (tj. produkty, vyžadující, aby bylo dbáno určitých standardů a přesných dodacích lhůt);

b) zemědělské výrobky, vyžadující zvláštní stimulaci;

c) zemědělské výrobky, které přispívají k rozvoji výrobní funkce kontraktace.

Výrobní funkce kontraktace rozumíme, že kontrahující organizace podniknou různá opatření, která mají vliv na samotný proces výroby kontrahovaných druhů zboží. Kontraktace v nejrozvinutější formě vede k tomu, že kontrahující instituce přebírají největší část organizačních funkcí v zemědělských podnicích, že jim dodávají osiva a sádky i prostředky na ochranu rostlin a že vyžadují, aby bylo dbáno určitých výrobních postupů atd.

Rozvoj kontrakčního systému má však i určité rozpory. První rozpor je všeobecné povahy. V situaci, kdy se projevují těžkosti v odbytu zemědělských výrobků (tj. v typické situaci pro některé

¹⁾ Doslovný francouzský překlad je „špatné náklady“; K. Marx užívá tohoto termínu k označení neúčelných nákladů (např. zbytečné skladování atd.)

země západní Evropy a Spojených států), je kontraktace pro zemědělce velmi přitažlivá, je však málo upotřebitelná jako nástroj boje s nadvýrobou. Hlavní hodnota kontraktačního systému spočívá bezesporu ve stimulaci, a nikoliv v limitování růstu zemědělské výroby.

Převyšuje-li však na trhu poptávka nabídku, ztrácí kontraktace pro zemědělské podniky mnoho na své přitažlivosti. Zemědělci se totiž neobávají ani poklesu cen ani obtíží s odbytem. Za této situace se stane na trhu nutným zvýšit zájem zemědělců o uzavření smlouvy tím, že se v ní poskytnou mimo zaručenou cenu řada jiných výhod, např. úvěr, priorita při získávání určitých nedostatkových výrobních prostředků atd. Mohli bychom zřejmě vyvodit tezi, že nejsprávnějším způsobem vyřešení těchto rozporů je odstranění výkyvy v rovnováze na trhu, nedopustit takovou situaci, v níž se projevuje nadbytek či nedostatek zemědělských výrobků. To by však znamenalo odbíhání od tohoto problému. Tato otázka nespočívá v tom, jaké podmínky nejlépe odpovídají rozvoji kontraktace, nýbrž jak může být kontraktace využívána jako nástroj plánování a rozvoje zemědělské výroby. Zdá se tedy, že odpověď je velmi jednoduchá. Kontraktační systém nehraje samostatnou úlohu, je výhradně prvkem plánovaného hospodářství, prvkem sice velmi podstatným, ale vyžadujícím doplnění v podobě řady jiných prostředků působení na zemědělskou výrobu.

Dalším závažným problémem, projevujícím se v naší praxi, je koordinace čin-

nosti četných institucí kontrahujících zemědělské výrobky. V roce 1961 jsme měli v Polsku 15 takových organizací. Tyto organizace působí v rámci jediného celostátního plánu, avšak disponují sítí vlastních agentů i sítí služeb zásobujících surovinami.

Existence určité konkurence²⁾ mezi kontrahujícími organizacemi má bezpochyby řadu kladů; ale tříštění organizačního úsilí, vynakládaného často po více kolech, naopak snižuje efektivnost kontraktace v oblasti zvyšování zemědělské kultury a zvyšuje i obchodní náklady (souvisící s uzavíráním smluv, s inspekcemi, s kontrolními měřeními porostů apod.). V poslední době byly v Polsku učiněny pokusy, týkající se rozpisu kontraktačních úkolů do vesnických (gromadzkich) kontraktačních plánů rozvoje zemědělství, a koordinační funkce byly svěřeny národním radám.

Rigoróznější plnění harmonogramů dodávek zemědělci, širší používání takových odrůd průmyslových brambor, zeleniny a ovoce, které uzrávají v různých obdobích, příslušná sezónní diferenciacie cen, jakož i řada jiných zásahů tohoto druhu může přispět k stejnoměrnějšímu přísunu kontrahovaných produktů do nákupních podniků a tím i k značnému snížení obchodních nákladů.

Zdokonalení metod plánování zemědělské výroby rozhoduje značnou měrou o vlastní efektivnosti kontraktačního systému jako nástroje tohoto plánování.

Kontraktace a hospodářský plán

V zemědělství není ovšem plánování možné v takovém rozsahu jako v průmyslu. Na rozdíl od toho, co platí v průmyslu, je předvídaní vývoje zemědělské výroby spolehlivější ve víceletém měřítku, než v krátkých obdobích. Totéž se rovněž týká předvídaní vývoje důchodů a cen zemědělských výrobků. V krátkých obdobích musí kolísání zemědělské výroby mít za následek určité kolísání zemědělských důchodů i cen zemědělských výrobků. Zásadního významu nabývá tedy problém takového sestavování plánů a metod nákupu, jakož i cen zemědělských výrobků, aby byly zajištěny předpoklady pro trvalý růst zemědělské výroby a stabilizaci maloobchodních

cen potravin, a současně, aby celý systém plánování zachoval nezbytnou pružnost.

Plány nákupu zemědělských produktů se sestavují formou naturální bilance, a to bilance hrubé a tržní zemědělské produkce.

Bilance hrubé zemědělské produkce zahrnuje celkový objem zemědělské výroby, jejíž část je určena pro potřeby zemědělských podniků (osiva, krmiva, vlastní spotřeba vesnického obyvatelstva a rovněž ztráty), a část k prodeji. Bilance tržní produkce se vztahuje na zemědělské produkty, zakoupené na vnitřním trhu státními (i družstevními) obchodními organizacemi, jakož i dovezené ze zahraničí. Bilance předpokládá určité rozdělení

²⁾ Tato konkurence se zpravidla netýká cen, nýbrž oboru služeb, tj. účelnosti odběru kontrahovaných produktů, organizace jejich dopravy apod.

těchto produktů pro účely zpracování, spotřebu, vývoz, na zvětšení zásob aj.

Hlavními formami nákupu zemědělských produktů státem jsou:

- a) kontraktace,
- b) nákup na trhu a
- c) povinné dodávky.

Ceny za kontrahované produkty jsou určovány ročně v úzkém vztahu k celkovému plánu nákupu. Jestliže stát hodlá například rozšířit porosty cukrovky, zvýší plán kontraktace a přizná pěstitelům cukrovky výhodnější cenu (popř. zlepši jiné podmínky odbytu jejich výroby).

Ceny však všeobecně vykazují poměrně velkou stabilitu. Ke změnám podmínek kontraktace nedochází častěji než jednou za několik let a jsou zpravidla nepatrné.

Zemědělské produkty, které nejsou předmětem kontraktace, jsou nakupovány za ceny volného trhu. Kolísání cen na volném trhu je mnohem větší než při kontraktaci. Politika cen nákupu (mimokontraktačního) směřuje k zachování těchto výkyvů v určitých hranicích (organizace nakupují v rámci určitého cenového limitu).

Třetí formou nákupu jsou povinné dodávky (vztahující se na část výroby obilí, masa a brambor). Nyní tvoří jen doplňkovou, zlomkovou formu. Ceny povinných dodávek jsou stále a nižší než ceny na volném trhu. Částky, odpovídající rozdílu mezi těmito cenami, jsou odevzdávány do tzv. Fondu rozvoje zemědělství (Fundusz Rozwoju Rolnictwa), z něhož rolnická sdružení (kółka rolnicze) nakupují traktory i jiné zemědělské stroje a financují kolektivní výrobní investice (např. výstavbu skladišť ovoce a zeleniny, čistění obilí, obhospodařování rybníků a nádrží atd.).

Vedoucí úloha v existujícím systému nákupu zemědělských výrobků připadá kontraktaci. Projevuje se to nejen ve stále rostoucím podílu kontraktace na celkovém množství zemědělských produktů, nakoupených státem, ale i ve stále rostoucí úloze kontraktace při zajišťování předpokladů pro stabilizovaný růst zemědělské výroby. Pokud jde o poslední otázku, je třeba připomenout tyto čtyři důležité momenty:

a) Kontrahující organizace se stále více zajímají o plánovitě zásobování zemědělských podniků potřebnými výrobními prostředky (jadrná krmiva, siláže, hnojiva atd.), což má pro zemědělství rozhodující význam ve stadiu jeho rychlého rozvoje.

b) Kontraktace zbavuje zemědělce rizi-

ka (souvisejícího s výkyvy na trhu), a to nejen v krátkém, nýbrž i ve středním období. Na volném trhu zesiluje kontraktace — ve středním období — proces vytlačování ekonomicky slabších zemědělských podniků. Firmy, kontrahující zemědělské výrobky, zavádějí technický pokrok do metod zemědělské výroby a zpravidla se zaměřují na efektivnější skupiny hospodářství. V důsledku výběru (tím přísnějšího, čím více rostou těžkosti odbytu) jsou méně efektivní podniky nejen zbavovány možnosti obnovovat kontrakty, nýbrž narážejí na neobvyklé těžkosti, chtějí-li se vrátit k původnímu stavu. V plánovaném hospodářství musí být omezování kontraktace v některých rajónech nebo skupinách hospodářství oborovými kontraktačními složkami považováno za hospodářskou samovolnost (nedisciplinovanost). Veškeré změny v kontraktaci mají být dohodnuty s vesnickou národní radou (Gromadzka Rada Narodowa), která řídí veškerou kontraktaci v terénu a která může navrhnout alternativní řešení.

c) Kontraktace slouží jako nástroj regulace struktury zemědělské výroby, odpovídající společensko-ekonomické struktuře zemědělství. Kontraktační plány směřují k rozvoji pracovně náročných plodin v zemědělských podnicích, disponujících nevyužitelnými rezervami pracovních sil, k šíření myšlenky hospodářské spolupráce zemědělců, jakož i k rozmístování výroby podle půdních poměrů jednotlivých rajónů Polska. Kontraktace plní tedy důležitou úlohu, a to ve snaze jak využívat disponovatelných zásob, tak i realizovat určitou společenskou politiku.

d) Stále častěji jsou vypracovávány návrhy, směřující k tomu, aby se vztahy se zemědělskými podniky utvářely na základě víceletých smluv. Aby stát mohl zemědělce podnítit k uzavírání takových smluv, které by umožnily vytvořit stále oblasti pěstování určitých plodin, musely by pěstitelům zajistit velmi značné úvěry, potřebné pro vynaložení odpovídajících výrobních investic.

Různorodost forem nákupu, související se soustavou cen, z nichž některé jsou stále, jiné pak podléhají nepatrným změnám a další vykazují poměrně velkou pružnost, znamená, že se v praxi uplatňuje určitý kompromis mezi dvěma obvyklými rozpornými požadavky zemědělců, tj. požadavkem stabilizace cen a požadavkem stabilizace důchodů. Na druhé straně je to rovněž kompromis svého druhu mezi zájmy ze-

mědělských výrobců a spotřebitelů. Zkušenost učí, že mimo určitých výkyvů cen na volném trhu, je možno zajišťovat po-

měrně velkou stabilitu cen potravin a nepropouštět nekontrolované změny v rozdělování národního důchodu.

Všeobecné zásady tvorby cen zemědělských výrobků

Organizace, kontrahující zemědělské výrobky, nerozhodují o cenách nákupu těchto produktů samostatně. Ceny základních zemědělských produktů jsou určovány centrálně vládou. Cenová politika přihlíží nejen k běžné situaci na trhu, nýbrž také k bezprostředním i vzdálenějším účinkům změn v cenách, k jejich působení na výrobu a na trh, jakož i k reálným důhodům jednotlivých sociálních skupin. Je třeba přitom poznamenat, že rozhoduje-li stát o cenách, nabývá problém správných vzájemných relací zvláštního významu. Jestliže se ceny vytvářejí volně na příslušném trhu, je struktura cen vždy více nebo méně vzájemně spjata (což ani dost málo neznamená, že tato struktura odpovídá vždy potřebám hospodářského rozvoje). Působení na jednotlivé ceny státními úřady skrývá v sobě vždy nebezpečí, že vnitřní logika struktury cen bude otřesena. Nedostatek vzájemné návaznosti jednotlivých cenových rozhodnutí (u jednotlivých zemědělských výrobků) vyvolává nebezpečí vzniku vnitřních rozporů a disproporcí, takže by byla oslabena účinnost veškerých prostředků působení na zemědělskou výrobu i na trh. Proto je nutné soustředit pozornost na celou cenovou strukturu, na její vnitřní logiku. Tomuto požadavku vyhovuje tzv. výrobně distribuční formule tvorby cen zemědělských výrobků.

Východiskem pro naše úvahy je odlišování otázky celkové cenové hladiny zemědělských produktů od otázky relace mezi cenami jednotlivých produktů. Zemědělci, jsou-li postaveni před nutnost volit mezi různými možnými způsoby využívání výrobních faktorů, které jim jsou k dispozici, řídí se ve svých rozhodnutích nikoliv absolutní, nýbrž relativní rentabilitou odvětví zemědělské výroby. Rozhodující význam pro správnou tvorbu struktury zemědělské výroby mají tedy relace mezi cenami zemědělských produktů (za předpokladu, že vlastní náklady jsou dány). Celková hladina cen zemědělských výrobků, a tudíž i jejich poměr k cenám průmyslo-

vého zboží a služeb, které zemědělci získávají, rozhoduje o výši reálných důhodů zemědělského obyvatelstva a o rozsahu osobní spotřeby i akumulace v zemědělských podnicích. Na akumulaci pak závisí tempo růstu zemědělské výroby. Celková hladina cen zemědělských výrobků musí být tedy stanovena v úzkém vztahu k plánovaným předpokladům, týkajícím se růstu národního důchodu, jeho rozdělování, jakož i konkrétních forem, v jakých se toto rozdělování děje.

Hovořím-li o rozdělování národního důchodu, mám na mysli jak rozdělování tohoto důchodu na fond akumulace a spotřeby, tak i jeho rozdělování mezi společenské třídy (dělnickou třídu a rolnictvo). Při zmínce o konkrétních formách redistribuce národního důchodu bych chtěl zdůraznit úzký vztah, k němuž dochází mezi hladinou cen zemědělských produktů a různými formami znovurozdělování důchodu, v dané době používaných. Je-li například v souladu se všeobecnými předpoklady hospodářské politiky větší část investic v zemědělství vynakládána státem (např. ve formě strojné traktorových stanic), musí být hladina cen získávaných zemědělci nižší, než v případech, vynakládají-li tyto investice samotné zemědělské podniky. Změny v systému i v oblasti financování zemědělství musí provázet i určité změny v celkové hladině cen zemědělských výrobků.

Myšlenkový postup je tento: Plán předpokládá určitý růst zemědělské výroby. Realizace tohoto růstu vyžaduje vynaložit určité investice v zemědělství, jakož i v hospodářských odvětvích, poskytujících zemědělství výrobní potřeby. Část těchto investic vynakládá stát, část zemědělské podniky. Dělbá investic na uvedené základní složky není výhradně funkcí plánovaného růstu zemědělské výroby, ale závisí na řadě ekonomických, politických a institucionálních činitelů. Tito činitelé rovněž určují tempo růstu osobní spotřeby zemědělci, které je třeba předpokládat v plánu rozvoje celého národního hospodářství.³⁾

³⁾ V Polsku se obvykle počítá s přibližně stejným tempem růstu spotřeby zemědělského obyvatelstva a dělnické třídy. Není to ovšem pravidlo, platné ve všech situacích. Objevují-li se značná rozpětí životní úrovně ve městě a na vesnici, může se ukázat nutným rychlejší zvyšování spotřeby rolnictva než dělnické třídy. V období celého poválečného dvacetiletí byl růst důchodů zemědělského obyvatelstva mnohem vyšší než důchodů dělnické třídy.

Přírůstek zemědělské výroby, ceny, důchody, spotřeba a akumulace jsou vzájemně souvisejícími veličinami. Je zřejmé, že výše zemědělských důchodů závisí na objemu výroby a na výši cen, na druhé straně však dosažení dané výroby vyžaduje určitou úroveň důchodů zemědělského obyvatelstva (v předchozím období) a věnovat jejich určitou část na výrobní investice.

Je-li předpokládáno reálné tempo růstu spotřeby a akumulace v zemědělských podnicích a jsou-li plánovány konkrétní formy, zajišťují převedení akumulovaných prostředků do investic, jejichž vlivem má zemědělská výroba vzrůst o určité procento, existují výchozí data pro stanovení celkové hladiny cen zemědělských produktů. Známe-li celkovou hladinu cen, můžeme tvořit relace mezi cenami jednotlivých zemědělských produktů tak, aby tyto ceny preferovaly určité zemědělské plodiny a stimulovaly změny ve výrobní struktuře, nejlépe odpovídající změnám, k nimž dochází ve struktuře potřeb společnosti.

Při realizaci tohoto úkolu plní důležitou úlohu kalkulace vlastních nákladů. Pokud jsou pokusy o bezprostřední stanovení cen na základě jednotkových nákladů nespolehlivé, je sledování dynamiky cen a nákladů nezbytné pro získání představy o změnách vznikajících v rentabilitě jednotlivých výrobních odvětví i pro předvídání reakce zemědělských podniků na tyto změny. Zjišťování nákladů je rovněž nezbytné pro stanovení výše důchodů v zemědělství. Výrobně distribuční formule nezamítá tedy kalkulace jednotkových vlastních nákladů v zemědělství, nýbrž vystupuje proti absolutizaci těchto kalkulací i proti zjednodušování vztahu mezi cenou a náklady.

Někteří ekonomové jsou toho názoru, že složitý výzkum normálních relací cen je zcela nepotřebný, neboť tuto otázku rozřeší nejlépe trh. Informace, získané rozbořem trhu, mají skutečně velký význam pro uvedený problém. Nesmí se však tato otázka příliš zjednodušovat. Především zde nejde jen o zjištění, jak se vytvářejí podmínky rovnováhy na trhu v daném okamžiku, nýbrž o normální předvídání budoucích změn. Za druhé, ceny, tvořící se živelně vlivem okamžitě působících činitelů, neposkytují zemědělcům správnou orientaci o volbě vhodného směru výroby. Nečekané změny vzbuzují nejistotu, naproti tomu anticipované změny cen plní pozitivní úlohu tím, že stimuluji zemědělské podniky k přeorientování výroby požadovaným směrem.

V souvislosti s tím se vnučuje otázka, jak překlenout mezeru mezi stanovenou teoretickou strukturou cen (podle našich úvah) pro zemědělské výrobce a reálnou strukturou cen finálních produktů zemědělského původu, která se vytvořila vlivem podmínek, rozhodujících o rovnováze na trhu (poptávky i nabídky). Spojování těchto dvou cenových struktur se realizuje manévrováním pěti veličinami:

a) obchodním rozpětím, oddělujícím maloobchodní ceny finálních produktů od cen pro zemědělské výrobce,

b) daněmi, vybíranými od zemědělců,

c) podporami ve prospěch zemědělství a úvěry,

d) cenami výrobních prostředků pro zemědělství,

e) cenami průmyslových spotřebních výrobků nakupovaných zemědělci.

Tyto veličiny umožňují zajišťovat vnitřní soulad plánu, tzn. sladit předpoklady plánu, týkající se růstu zemědělské výroby a důchodů zemědělců s hospodářsky zdůvodněnou strukturou maloobchodních cen potravinářského zboží.

Pro zabezpečení celkové rovnováhy na trhu v procesu hospodářsky zdůvodněného růstu má zásadní význam mzdová politika, směřující k tomu, aby efektivní poptávka po spotřebních statcích rostla s tempem nabídky těchto statků.

Takto formulované zásady určování cen zemědělských produktů by bylo možno nazvat výrobně distribuční formulí, neboť vycházejí z předpokladu, že ceny mají být určovány v úzkém vztahu s plánovanými proporcemi v rozdělování národního důchodu a dlouhodobými úkoly v oblasti tvorby zemědělské výroby. Tato formule je formou, postačující pro racionální politiku nákupních cen zemědělských výrobků. Významnou úlohu v ní plní prvek rozhodování ad hoc. Ze zkušeností vyplývá, že tento prvek se objevuje bez výjimky ve všech cenových formulích. I když by se snad na první pohled zdálo, nedává ani jedna z formulí zcela jednoznačnou odpověď na otázku o požadované výši cen jednotlivých zemědělských výrobků. Nespornou předností uvedeného systému je však skutečnost, že tento systém určuje vztah mezi cenami a výrobou pružněji než například systém paritních cen nebo cen, založených na takzvané „*Coss of Production Formula*“.

Prof. dr. M. Pohorille

Vysoká škola stranická, Varšava

KONFERENCE O PROBLÉMECH OSOBNÍ A PODNIKOVÉ HMOTNÉ ZAJINTERESOVANOSTI V ZEMĚDĚLSKÝCH PODNÍCÍCH

K ZÁSADÁM NOVÉ SOUSTAVY ŘÍZENÍ V ZEMĚDĚLSTVÍ

V červnu m. r. pořádala katedra zemědělské ekonomiky Vysoké školy ekonomické v Praze spolu s redakční radou a redakci vědeckého časopisu „Zemědělská ekonomika“ jednodenní vědeckou konferenci k problematice osobní a podnikové hmotné zainteresovanosti

v zemědělských podnicích.

Úvodní referáty přednesli doc. Karel Svoboda, CSc. na tema „Hrubý důchod jako základ hmotné zainteresovanosti ve zdokonalené soustavě řízení zemědělské výroby“ a doc. inž. Mikuláš Šebesta, CSc. „Hmotná zainteresovanost podniků ve zdokonalené soustavě řízení zemědělské výroby“. Oba referáty byly věnovány především teoretickým problémům rozdělování v družstevních a státních zemědělských podnicích, byly v nich objasněny ekonomické kategorie související s touto problematikou — celková hrubá produkce, hrubý důchod zemědělského podniku a způsob jejich výpočtu, rozbor vlivů na ně působících, proporcionalita rozdělování hrubého důchodu na fond odměn a čistý důchod, soustava odvodů z hrubého důchodu zemědělských podniků apod.¹⁾

V rozsáhlé diskusi, která následovala po hlavních referátech, byly diskutovány jak teoretické a metodologické problémy, spojené s prohloubením soustavy osobní a hmotné zainteresovanosti zemědělských podniků, tak řada dalších s tím souvisejících otázek, jako jsou cenová a daňová soustava v zemědělství, organizace odběratelsko-dodavatelských vztahů mezi zemědělskými podniky a podniky služeb, průmyslovými podniky atd.

V tomto článku bychom chtěli upozornit na některé myšlenky a názory, které se objevily v příspěvcích jednotlivých diskutujících.

Doc. Gabriela Olmová, CSc. (VŠE Praha) se zabývala otázkou, do jaké míry již dnes zmizely ekonomické rozdíly mezi státními a družstevními podniky. Podle názoru autorky existují v současné době mezi těmito dvěma typy socialistických zemědělských podniků rozdíly ve způsobu

zabezpečování osobních důchodů, v různém stupni závislosti bezprostředních výrobců na výsledcích činnosti zemědělského podniku, ve spoluúčasti pracujících na řízení výroby a na rozhodování o výrobě a rozdělování, a v rozvoji družstevní demokracie. Oba dva typy socialistických zemědělských podniků — státní a družstevní, nesou na sobě charakteristické rysy svého vzniku (omezenost na rámec obce, poměr k půdě a výrobním prostředkům, kvalifikace pracovníků atd.). Odstranění těchto rozdílů bude proto dlouhodobým procesem.

Pokud jde o problém zaručenosti odměny v zemědělství, o kterém je velmi častá diskuse s ohledem na dřívější podceňování společenského významu práce v zemědělství, nelze jej chápat jako zaručenost celoroční odměny za každou cenu bez ohledu na výsledky hospodaření podniku a sezónní charakter práce. Podle

¹⁾ Jeden z obou referátů ve formě článku, a to doc. CSc. Karla Svobody byl uveřejněn ve 3. čísle Zemědělské ekonomiky letošního roku, druhý referát je uveřejněn v tomto čísle Zemědělské ekonomiky.

názoru autorky jsou dva stupně zaručenosti odměny za práci:

Prvním stupněm je zaručenost určité výše odměny v zemědělství na základě ekvivalentní výměny práce mezi zemědělstvím a ostatními odvětvími národního hospodářství. Tato zaručenost je dána celkovým systémem ekonomických vztahů mezi zemědělskými podniky a státem, jehož hlavní část tvoří systém cen zemědělských výrobků, doplněný na jedné straně systémem přímých dotací, na druhé straně odvody z důchodů, které realizovaly zemědělské podniky, hospodařící v lepších přírodních podmínkách. Společenská zaručenost odměny za práci předpokládá, že jako společensky nutná práce je uznána práce v relativně nejhorších podmínkách, z čehož je třeba vycházet při stanovení celkové sumy prostředků, nutných na úhradu společenské práce v zemědělství.

Druhým stupněm zaručenosti je vztah zemědělského podniku a jednotlivce — vázanost individuální odměny na výsledek hospodaření podniku. Tato vázanost odměny na hospodářské výsledky, a to jak ve státních, tak i v družstevních podnicích je vyvolána nižším stupněm zespočtenštění práce v zemědělství a značnou závislostí výsledků na přírodních podmínkách, které mohou nejlépe poznat a ve prospěch sebe a celého podniku využít především pracující daného podniku, kteří nejlépe znají místní výrobní podmínky.

Dr. Josef Nikl, CSc. (Ekonomický ústav ČSAV) se zabýval nejprve problémem tvorby a rozdělování národního důchodu a účasti zemědělství v tomto procesu. Podle speciálních propočtů EÚ ČSAV činí podíl zemědělství na tvorbě národního důchodu při hodnotovém typu ceny a při ocenění živé práce na úrovni průměrné odměny v ostatních odvětvích 26,6 %, při výrobním typu ceny 25,1 %. Propočty dále ukázaly, že ceny zemědělských výrobků se odklánějí od hodnoty směrem dolů mnohem více než velkoobchodní ceny v průměru ostatních odvětví a že dosavadní statistika zkresluje podíl zemědělství na tvorbě národního důchodu v neprospěch zemědělství.

Při rozdělování hrubého důchodu uvnitř družstev zdůrazňuje autor nutnost zabezpečení reprodukce pracovní síly, přičemž musí platit zásada, aby stejné množství jednoduché abstraktní práce bylo ve všech odvětvích hmotné výroby stejně oceněno. V zemědělství při kvantifikaci hodnototvorného procesu je třeba vycházet z relativně nejhorších přírodních podmínek a z průměrné produktivi-

ty práce, již zemědělské podniky v těchto relativně nejhorších podmínkách dosahují.

Doc. Dimitrij Choma, CSc. (VŠE Praha) reagoval ve svém příspěvku na tezi referátu doc. Svobody, zejména na tvrzení, že určování určité — předem zaručené odměny za práci bez závislosti na dosaženém hrubém důchodu činí kategorii hrubého důchodu zbytečnou. Podle názoru doc. Chomy není třeba uvažovat jen o krajních případech — buď plná závislost odměny na hrubém důchodu nebo v plné výši zaručená odměna, která je v rozporu s úlohou hrubého důchodu. Proces sbližování dvou forem socialistického vlastnictví by měl mj. probíhat též postupným zvyšováním podílu pevné složky osobních důchodů družstevníků. Určitá fixní složka odměny není přece v rozporu s hmotnou zainteresovaností na hrubém důchodu, protože ten je nakonec zdrojem celkového osobního důchodu družstevníků. K otázce proporcí v rozdělování hrubého důchodu se doc. Choma domnívá, že by nebylo správné ponechat jejich vytváření zemědělskými podniky zcela bez povšimnutí a bez hodnocení vyššími řídicími orgány. Nejde o polemiku se správným návrhem na uvolnění možnosti vytvářet proporce v rozdělování hrubého důchodu JZD. Bylo by však nesprávné, kdyby vznikl dojem, že společnost je naprosto lhostejná, jak se tyto proporce vytvářejí, že společnost nemá družstva hodnotit i podle těchto kritérií a vytvářet ekonomické nástroje pro usměrňování proporcí mezi spotřebou a akumulací.

Věra Černá (VŠE Praha) se zabývala některými specifickými podmínkami pracovního procesu v zemědělství a jejich důsledky v soustavě odměny za práci. V důsledku dlouhotrvajícího výrobního procesu nelze v zemědělství ve většině případů vyjádřit bezprostřední efekt práce v užitné hodnotě. Proto je třeba v zemědělství hledat takovou soustavu hmotné zainteresovanosti, která by se vyrovnala se skutečností, že výsledek mnoha prací se projeví až za delší dobu. Musí se počítat s tím, že kvalita práce není bezprostředně průkazná, přitom špatná kvalita práce může podstatně poškodit základní výrobní prostředky — půdu, zvířata základního stáda; dochází dále ke střídání pracovníšť v průběhu jednoho pracovního dne, projevuje se vliv přírodních podmínek, zejména počasí — v nepříznivých obdobích a letech jsou výrobní výsledky neúměrně vynaložené práci, práce v zemědělství má dosud značně sezónní charakter apod. V další části příspěvku poukazuje na možnosti v respek-

tování uvedených zvláštností formou uplatnění akordní odměny.

Prom. ekonom Vlastimil Budík, CSc. (VŠZ Brno) formuloval v příspěvku jako hlavní zásady ekonomického systému řízení: 1. využití ekonomických forem zboží výroby, umožňujících nahradit v co nejširším rozsahu direktivní řízení řízením ekonomickým; 2. využití ekonomických forem zboží výroby, jako nástrojů hmotné zainteresovanosti jak při řízení podniků, tak při vnitropodnikovém řízení. Z tohoto zorného úhlu se staví kriticky k názoru vyplývajícimu z referátu doc. Svobody, podle něhož by jako základna pro konstrukci nástrojů hmotné zainteresovanosti podniků na uspokojování potřeb společnosti (tzn. při řízení podniků nadpodnikovými orgány) byla používána kategorie hrubého důchodu, vypočteného jako rozdíl hrubé zemědělské produkce (vyjádřené v běžných cenách) a materiálových nákladů. Výrobky vlastní výroby, jak uvádí V. Budík, spotřebované družstvem v průběhu roku ve výrobním procesu, nejsou nositelem hodnotového vztahu mezi zbožními výrobci, tj. nejsou realizovány jako zboží, i když na ně bylo vynaloženo určité množství práce. Z tohoto důvodu není celková produkce a z ní odvozený hrubý důchod nositelem reálného vztahu mezi zbožními výrobci. Společnost jako celek má zájem na růstu tržní produkce zemědělství a na její realizaci cestou zbožně peněžních vztahů. Z těchto důvodů považuje autor za správnější zjišťovat pro potřeby podnikového řízení jen realizovaný hrubý důchod, odvozený z tržeb JZD, což by se samozřejmě neobešlo bez úprav systému ekonomických informací, tj. účetní evidence v oblasti zjišťování materiálových nákladů na finální výrobky.

Budou-li zajištěny ekonomické podmínky realizace zemědělských výrobků a dostatek výrobních prostředků, není třeba se obávat, že fond akumulace neporoste, pokud to bude současně v souladu s konkrétními podmínkami podniku. Proto je třeba poskytnout volnost družstvům při vytváření proporcí v rozdělování hrubého důchodu.

Inž. Jiří Šilar, CSc. (Výzkumný ústav financí) polemizoval ve svém článku s některými závěry obsaženými v referátu doc. Šebesty. Ukazuje, že v dosavadní soustavě řízení byla hlavní příčinou nízké hmotné zainteresovanosti družstevníků především nízká úroveň hrubého důchodu, zejména v ekonomicky slabších družstvech, a v druhé řadě jednostranné zdůrazňování rozvoje základních výrobních fondů. Ve družstvech s nízkou odměnou zaujímal fond spotřeby často celý,

nebo téměř celý hrubý důchod. Za těchto podmínek nelze věc řešit jen „podporou tendence k přednostnímu růstu fondů osobní spotřeby“, nýbrž především v oblasti podmínek vytváření většího hrubého důchodu.

Podobně jako Vlastimil Budík, nesouhlasí inž. Šilar s vytvářením nových pravidel rozdělování hrubého důchodu v družstvech. Družstva musí mít sama dostatečný zájem na růstu fondu akumulace a zároveň dostatek možností dosáhnout jeho růstu při současném růstu životní úrovně družstevníků. Hmotný zájem družstev na růstu vlastních zdrojů akumulace lze zabezpečit několika způsoby, jako je zvýhodnění vlastních prostředků před úvěrovými prostředky, přednostním poskytováním úvěru JZD s vlastními prostředky, progresivním zdaněním fondu spotřeby nad určitou hranici atd.

Doc. Vladimír Novotný, CSc. (VŠE Praha) uvedl, že dosavadní řízení procesu rozdělování hrubého důchodu v družstvech na fond odměn a čistý důchod vedlo k tomu, že na jedné straně nebyla dostatečně zajištěna reprodukce pracovní síly, na druhé straně se v řadě družstev vytvářely nucené úspory na investičních účtech. Uvedené proporce jsou velmi značně ovlivněny soustavou financí, zejména soustavou daňovou. Na rozdíl od názorů, přednesených v referátě doc. M. Šebesty, je doc. Novotný toho názoru, že by bylo lépe stanovit vedle pozemkové daně odvody zemědělských podniků do státního rozpočtu v závislosti na proporcích rozdělování hrubého důchodu, například takto: činí-li podíl fondu odměn na hrubém důchodu 50 %, stanovit odvod ve výši 2 % hrubého důchodu; činí-li podíl fondu odměn 60 %, stanovit odvod ve výši 4 %, při 70 % — 6 % atd. Aby tato soustava odvodů měla pozitivní vliv na rozdělování důchodů, bylo by třeba zabezpečit dvě skupiny podmínek:

1. zajistit soustavou cen a pozemkové daně stejné možnosti dosáhnout optimálních proporcí v rozdělování hrubého důchodu ve všech výrobních oblastech;

2. vytvořit v podnicích dostatečné finanční rezervy, neboť v méně příznivých letech by daň zpravidla stoupala, protože podíl fondu odměn na hrubém důchodu by se poněkud zvýšil. Tento negativní rys by bylo možno odstranit zabezpečením normálních proporcí v rozdělování hrubého důchodu na úkor rezervního fondu. Takto konstruované odvody by pozitivně ovlivňovaly zájem zemědělských podniků na zvyšování efektivnosti investic, a mohly by sehrát, jak uvádí doc. Šebesta, do určité míry funkci odvodů ze základních prostředků v průmyslových

podnicích. Důležitý význam v zabezpečování správných proporcí mezi fondem odměn a čistým důchodem má i investiční a provozní úvěr, který ovlivňuje rozsah nutných vlastních zdrojů a tím zvyšuje nebo snižuje rozsah zdrojů, které lze rozdělit mezi členy formou odměn.

Inž. Jiří Pospíchal, CSc. (EÚ ČSAV) se zabýval problémem závislosti odměny pracovníků v zemědělství na dosaženém hrubém důchodu a garantovanou odměnou za práci. Soustava osobní a podnikové zainteresovanosti na hrubém důchodu, aplikovaná v nové soustavě řízení průmyslu od roku 1966, má své nesporné přednosti v tom, že vytváří určitý hmotný zájem na růstu tržeb z realizace a ostatních příjmů, na snižování materiálových nákladů, na efektivním využívání základních výrobních fondů atd. V JZD vyplývá tato závislost přímo z podstaty družstevního vlastnictví, i když v minulosti byla administrativním způsobem rozdělování hrubého důchodu zeslabována. Samotná hmotná zainteresovanost na dosaženém hrubém důchodu však problém neřeší, pokud ekonomické nástroje řízení (ceny, daně, úvěr atd.) neumožňují dosáhnout při průměrné úrovni hospodaření takového hrubého důchodu, který by zajišťoval družstevníkům společensky průměrnou odměnu za práci, vytvoření prostředků na akumulaci a společenskou spotřebu. Inž. J. Pospíchal považuje za hlavní ukazatel, na něž je třeba vázat hmotnou zainteresovanost (na rozdíl od Vl. Budíka) nikoliv realizovaný, nýbrž dosažený hrubý důchod, jak jej uvádí referát doc. Svobody. V zájmu stabilizace pracovních sil v zemědělských podnicích je třeba zabezpečit i pracujícím v JZD určitou zaručenou úroveň základní odměny. Např. v Bulharsku (podle usnesení Rady ministrů od r. 1963) poskytuje zaručenou odměnu v rozsahu 1,8 leva na 1 odpracovanou normu. Zaručená odměna se vyplácí z prostředků státního družstevního fondu jednou ročně, zejména horským družstvům, ekonomicky slabým. Tento způsob, který se zdá přitažlivý i pro naše podmínky, má však závažné nedostatky. Působí demobilizačně zejména na slabá družstva, vede ke změkčování norem, působí často proti zavádění progresivní techniky a technologie výroby. Mimoto ekonomicky upevněná TKZS nejsou ochotna přispívat do tohoto fondu (povinný příspěvek je 2 % z fondu odměn), neboť sama z těchto prostředků nečerpají a mají zájem vytvořit vlastní, podnikové rezervní fondy. Podle názoru inž. Pospíchala by bylo v čs. podmínkách účinnější zajistit společenskou úroveň odměny pra-

covníků zemědělských podniků soustavou ekonomických nástrojů, zejména cen, doplněnou v mimořádně obtížných podmínkách (po určité období 3—5 let) stabilizačními dotacemi na 1 Kčs tržní produkce. Vytváření zvláštních centrálních fondů pro garantování základní odměny by nebylo za těchto podmínek nutné.

František Crkva (MZLH) věnoval svůj diskusní příspěvek rozboru některých zvláštních podmínek, které v současné době ovlivňují hospodaření státních statků a které bude podle jeho názoru třeba nejprve odstranit, aby se i ve státních statcích mohla úspěšně uskutečnit zásada osobní hmotné zainteresovanosti pracujících na tvorbě a rozdělování hrubého důchodu.

Je třeba vidět, že 37 % výměry státních statků tvoří půdní fond převzatý z JZD, která ve většině byla družstvy úpadkovými a 41 % jejich půdního fondu leží v bramborářsko-ovesném a horském výrobním typu. Státní statky tedy hospodaří za velmi obtížných přírodně-klimatických podmínek, což je jednou z hlavních příčin značného podílu dotací na tržbách státních statků, které činí 115—166 Kčs na každých 100 Kčs realizace. K řešení této situace by bylo vhodné v budoucnu vytvořit soustavu diferencovaných cen pro skupiny státních statků s podobnými přírodními podmínkami a současně vytvořit i podmínky ve výrobním procesu. Dokud tyto podmínky budou vytvořeny, nelze podle názoru F. Crkvy dosáhnout u převážné většiny státních statků plné závislosti fondu odměn pracovníků na tvorbě hrubého důchodu. V počátečním období by bylo vhodné ponechat u státních statků plánování maximální hranice mzdových fondů a minimální výše produkce z hektaru, a hmotnou zainteresovanost soustředit na zvyšování výroby, na snižování mzdových fondů a na podíly z dosahovaného zisku.

Hmotná zainteresovanost pracovníků státních statků by se tak realizovala při rozdělování zisku, který by po krytí pevně stanovených odvodů do centralizovaných zdrojů nadpodnikového orgánu sloužil též na zvýšení fondu odměn (do výše maximálně 10 % plánovaných mezd), dále na fond technického rozvoje, na financování podnikových investic, na financování kulturního a sociálního fondu a rezervního fondu. U těchto fondů by se stanovila minimální a maximální hranice dotace.

Inž. B. Viktora (pobočka Státní banky čs. v Tachově) se na rozdíl od Fr. Crkvy domnívá, že na úseku státních statků by se mělo urychleně začít s experimenty v odměňování pracovníků na zá-

kladě dosaženého hrubého důchodu. Podle jeho názoru by měl tento systém pozitivní vliv na snižování vlastních nákladů, které vykazují za poslední čtyři roky velmi nepříznivý vývoj. V roce 1963 (nebereme-li v úvahu mimořádně nepříznivý rok 1964) činily vlastní náklady na 100 Kčs realizace 134,40 Kčs. Vysokou nákladovost státních statků (na základě rozborů sdružení státních statků Tachov) zvyšuje značná direktivnost řízení výroby a nízká pravomoc ředitelů státních statků (uvádí, že ředitel 1000 ha státního statku nemá ani takovou pravomoc v odměňování jako předseda 200 ha JZD) a nedostatečný hmotný zájem podniků o dosažení maximálního hrubého důchodu. V současné době se státní statky hodnotí jednostranně podle úspor mzdových nákladů bez ohledu na vývoj nákladů materiálových a růstu tržní produkce.

Státní statek Tachov vyzkoušel v roce 1965 odměňování podle dosaženého hospodářského výsledku u dvou kategorií pracujících — u ošetřovatelů dojníc a u traktoristů. Důležitým předpokladem je hodnotit pracovníky jen podle těch výsledků, které mohou sami svou prací ovlivnit. U ošetřovatelů dojníc se např. ukázal vzrůst nákladů na mléko v zimním období jako důsledek nízké kvality krmiva a nedostatečného obsahu stravitelných bílkovin v krmné dávce. Tyto skutečnosti byly zjištěny při laboratorních zkouškách krmiv. V tomto případě by měly vysoké náklady na krmiva jít nikoliv na vrub ošetřovatelů dojníc, nýbrž pracovníků v rostlinné výrobě. Traktoristé byli odměňováni na základě skutečných nákladů v porovnání s náklady normovanými. Tím se značně zvýšil zájem traktoristů o kvalitu a množství oprav a o spotřebu PHM. Tyto zkušenosti ukazují, že při splnění určitých předpokladů je možno zavést odměňování některých skupin pracovníků státních statků podle dosaženého hospodářského výsledku, a tak pozitivně ovlivňovat vývoj vlastních nákladů státních statků.

Inž. Zdeněk Skála (Krajská výrobní zemědělská správa, Praha) poukázal ve svém příspěvku na neustálé rozšiřování zboží peněžních vztahů mezi zemědělskými podniky a ostatními podniky a organizacemi, a to jak objemem vzájemných dodávek, tak počtem obchodních partnerů zemědělských podniků. Tento proces je zákonitým důsledkem horizontální a vertikální dělby práce v zemědělství a zprůměrnění zemědělské výroby. Proto nabývají mimořádného významu jak otázky cenové (ceny realizace zemědělských výrobků a ceny výrobních prostředků, dodávaných do zemědělství), tak

i otázky nejracionálnější organizace těchto vztahů. Ceny rozhodujících zemědělských výrobků by měly být podle názoru autora stanoveny na základě společensky nutných nákladů toho kterého výrobku v nejhorší výrobní oblasti, kde se z hlediska společenských potřeb daný výrobek ještě pěstuje; k těmto nákladům pak stanovit příslušné procento rentability, které by mohlo být u zvláště potřebných výrobků o něco vyšší. U méně významných výrobků připustit volnou tvorbu cen, přičemž jejich horní mez by byla určena ekonomickou výhodností pro kupujícího. Vzniklý mimořádný zisk v oblastech s příznivějšími přírodními podmínkami odčerpávat diferencovanou zemědělskou daní, popř. diferencovanými odvody zisků státních statků. U výrobních prostředků, dodávaných do zemědělství z průmyslu, navrhuje inž. Skála promítnout vedle hlediska podnikové rentability průmyslového podniku i efekt těchto výrobních prostředků při intenzifikaci zemědělské výroby, tzn. progresivnější výrobky, které mohou pronikavě ovlivnit intenzitu výroby a produktivitu práce v zemědělství, cenově pro vyrábějící podniky zvýhodnit proti výrobkům tradičním nebo dokonce zastaralým.

Při volbě organizačních forem tržního spojení výrobků je nutno zajistit zcela rovnoprávné postavení obou stran — zemědělského podniku a podniků, poskytujících služby nebo dodávajících výrobní prostředky, odstranit neoprávněné zvýhodnění nákupních podniků při volbě doby dodávek výrobních prostředků nebo odběru produkce, vytvářet sdružení zemědělských podniků pro společné provozování některých činností (skladování zemědělských produktů, stavební činnost apod.) a v daleko větší míře rozvíjet přímé tržní spojení mezi zemědělskými výrobci navzájem a mezi zemědělskými podniky a dodavateli (mísírnami krmiv apod.).

Toutéž problematikou se zabýval též prom. ekonom Zdeněk Bábek (Okresní výrobní zemědělská správa Olomouc). K otázkám soustavy cen se domnívá, že by ceny hlavních zemědělských produktů (maso, mléko, vejce, cukrovka, obilí a brambory) měly být zaručeny alespoň na pětileté období, aby tvořily pevný základ efektivnosti koncentrace a specializace zemědělského podniku na zvolený tržní produkt. Případné odchylky nabídky od poptávky by bylo možno řešit kontraktacemi a limitovanou nebo volnou cenou za nadkontrahované přebytky. Také limitované a volné ceny by bylo třeba stanovit alespoň na kontrahované množství spolu s termíny a kvalitou dodávek, a tím

zaručit určitou stabilitu příjmů pro dodávající zemědělský podnik. Důležitým opatřením pro zvýšení rentability zemědělské výroby by bylo stanovení nákupních cen franco zemědělský závod, které by zbavilo zemědělské podniky starostí s dopravou zemědělských produktů v období nejnáročnějších špičkových prací. Výstavba koncentrovaného zemědělského dopravního podniku by byla nesporně společensky efektivnější, než rozptýlená, nedostatečně organizovaná zemědělská doprava.

Velký význam v upevňování a zrovnoprávnění tržních vztahů mezi zemědělskými podniky a ostatními podniky a organizacemi mohou podle názoru autora mít výrobní zemědělské správy. VZS by měly jako nadpodnikový orgán zemědělských podniků organizovat dodavatelsko-odběratelské vztahy se všemi důsledky gestora a právního zástupce pro územně podléhající zemědělské podniky. Toto soustředění nákupní a odbytové činnosti zemědělských podniků ve VZS bude ještě po dlouhou dobu společensky efektivnější, než budování těchto oddělení přímo v každém zemědělském podniku, i když tím nelze nikterak snižovat aktivní úlohu zemědělských podniků v jejím zajišťování. Podobně jako inž. Skala navrhuje odstranit zbytečné mezičlánky v odběratelsko-dodavatelských vztazích a navázat přímo spojení mezi výrobcí a zpracovatelem, např. u masa, vajec, u sladovnického ječmene, cukrovky, zeleniny apod. Prospělo by to kvalitě vykupovaných výrobků, snížily by se ztráty, způsobené dlouhou přepravou a několikerým překládáním atd. Tato organizace by předpokládala přejít od hromadné smlouvy, kterou dnes uzavírá nákupní podnik se zemědělskými podniky, k individuálním smlouvám s příslušným odběratelem. Činnost nákupních a zásobovacích podniků by se pak mohla plně soustředit na oblast průmyslové činnosti a různých služeb, jako je sušárenství, krmivářský průmysl, doprava a dávkování průmyslových hnojiv, posklizňová úprava a skladování obilí, opravárenství, půdní rozbor, moření osiv atd., které jsou dnes provozovány v zemědělském podniku za malo-výrobních podmínek a s nízkou produktivitou práce. Přitom by šlo o to, vytvořit takové podmínky, aby společenská výhodnost průmyslové koncentrace těchto služeb byla výhodná i pro zemědělské podniky.

František Heřmánek (JZD Suchdol, okres Kutná Hora) upozornil na kvalitu a systém poskytovaných služeb zemědělským podnikům. Dodávající podniky by

měly plně převzít záruky za jakost poskytovaných služeb. Nezbytným úkolem je proto vybudování okresních laboratoří pro zjišťování jakosti dodávaných výrobků, např. hnojiv, krmiv, dále pro rozbor půdy v zemědělských podnicích, pro rozbor krmiv, vyrobených v zemědělských podnicích atd., které jsou důležitou podmínkou zintenzívnění zemědělské výroby.

K navrhované soustavě cen autor poznamenává, že by bylo nutno zavést pro JZD možnost finančních dotací v případě živelných pohrom nebo při extrémně nepříznivých přírodních podmínkách, aby byla zaručena hmotná zainteresovanost družstevníků. K dosavadnímu systému stanovení zemědělské daně uvádí, že její současná výše podle výrobních oblastí neodpovídá skutečným dosahovaným cenám těch plodin, které jsou pěstovány ve stejné intenzitě v různých výrobních oblastech s podstatně rozdílným procentem zemědělské daně. Do základu pro výpočet zemědělské daně jsou započítávány i tržby za odprodej naturalii u družstev bez záhumenek, zatímco výnosy ze záhumenek u ostatních družstev zdaňovány nejsou. Bytový fond se pro potřeby výpočtu zemědělské daně zahrnuje do společenské spotřeby, ačkoliv má podle autora charakter vnitrodružstevní akumulace; družstva, která mají rozsáhlou bytovou výstavbu, jsou znevýhodněna vyšší daní. Podle názoru autora by měly problémy stanovení výše zemědělské daně přejít na výrobní zemědělské správy, které lépe znají výrobní podmínky jednotlivých zemědělských podniků než finanční odbory ONV.

* * *

Obsah referátů, které byly předem zaslány účastníkům konference, i diskusní vystoupení ukázaly na velmi vážné problémy v oblasti hmotné zainteresovanosti zemědělských podniků, i to, že bude nezbytné, aby vědeckovýzkumní pracovníci se těmito problémy zabývali dále a připravili seriózní podklady pro přijetí příslušných opatření. Konference znovu přesvědčila o naléhavosti a prospěšnosti takovýchto setkání, protože jen otevřená výměna názorů může pomáhat řešit i nejsložitější problémy. Že jich máme v zemědělství nemálo, není třeba připomínat, jak ukazuje nejen návrh zdokonalené soustavy řízení v zemědělství, ale i diskuse k tomuto návrhu. Bude proto užitečné v těchto konferencích nebo seminářích pokračovat.

Inž. Jarmila Matoušková, CSc.

Vysoká škola ekonomická, Praha

BIBLIOGRAFIE

ANOTACE

Čerpunov I.

Základní směry růstu ekonomické efektivnosti živočišné výroby

Tempo rozvoje živočišné výroby závisí především na rentabilitě hospodaření. Živočišná výroba byla v posledních letech silně ztrátová. K zajištění její rentability bude nutno zvýšit nákupní ceny a kolchozy a sovchozy musí snížit vlastní náklady. Jedním z mnoha pokusů zvýšení rentability je růst užítkovosti, u které došlo v posledních letech naopak ke snížení. Důležitou úlohu mají krmiva. Doba výkrmu se špatným krmením zbytečně prodlužuje. Nesprávná skladba krmiv se vyznačuje především nedostatkem bílkovin v krmných dávkách.

— 1965, *Voprosy ekonomiki* č. 8

Fazekas B.

Vývoj zemědělských podniků v letech 1949—1964

V úvodu autor podává přehled rozvoje družstevnictví za posledních 15 let. Uvádí, že socializace zemědělství se podařila bez poklesu výroby. Po reorganizaci se podstatně zvýšila produkce zemědělských družstev. Dále autor analyzuje příčiny rozdílů v produkci družstev a v důchodech členů. Neuspokojivé nebo vynikající výsledky družstev závisí především na přírodních podmínkách, koncentraci výrobních prostředků a spotřebě živé práce. Rozdíly v produkci a důchodech mohou být zmenšeny pomocí státu.

— 1966, *Statistikai szemle* č. 1

Hach V., Trnka M., Areliová M.

Rozbor současného stavu organizace vědy a výzkumu v zemědělství vyspělých kapitalistických zemí

V práci se poukazuje na to, k jakým závěrům dospěli odborníci na západě v názorech na zemědělský výzkum a jaké tendence se v důsledku toho projevují v jeho organizaci. Práce je doložena výběrem příkladů současného stavu organizace zemědělského výzkumu vyspělých kapitalistických zemí. Sledování tendence vývoje organizace zemědělského výzkumu na západě socialistickými zeměmi je prospěšné jak pro důležitost samotného poznání situace na tomto úseku, tak i pro možnost konfrontace různých technickoorganizačních hledisek.

— 1965, *Stud. inf. ÚVTI*, ř. Všeob. ot. v zemědělství, č. 9—10

NOVÉ KNIHY

Lom F. a kol.

Zemědělská ekonomika

Tato vysokoškolská učebnice podává souborné a systematické vysvětlení a rozbor otázek řízení a plánování v zemědělství, výrobních sil, mechanizace, elektrifi-

kace a chemizace, normování, vlastních nákladů a rozdělování výsledků výrobního procesu až po intenzitu zemědělské výroby, produktivitu práce, rentabilitu a otázky ekonomické efektivity.

— 1966, SZN, 473 stran

Naučný slovník zemědělský I. A — D

Úhrnné dílo pro teorii i praxi. Je v něm propracována rozsáhlá oblast rostlinné i živočišné výroby spolu s mechanizací, ekonomikou, společenskými vědami a se základními vědami, především biologickými. Slovník obsahuje i hesla hospodářského zeměpisu se zhodnocením významu zemědělství každé země a každého světadílu (v tisku).

— 1966, SZN, 976 stran

Slabý A.

Ekonomické hodnocení technicko-organizačních opatření v rostlinné výrobě

Kniha ukazuje stručně a názorně na praktických příkladech, jak si sami pracovníci zemědělských závodů mohou předem určit, zda zavedení nového technicko-organizačního opatření konkrétně ovlivní z hospodárnění výroby a zda je tedy účelné toto opatření zavést.

— 1966, SZN, 96 stran

Šimunič a kol.

Ekonomické rozborý hospodárenia JRD

Autoři uvádějí přístupnou formou na konkrétních příkladech metodiku rozborů. Výklad metodiky je rozdělen takto: první část se týká předsedy, agronoma, zootechnika, mechanizátora a vedoucího komplexně mechanizované brigády, druhá část ekonoma.

— 1965, SVPL Bratislava

Tomčáni J.

Dôchodkovosť v ekonomike JRD

Autor dochádza k záveru, že z hľadiska družstva je rozhodujúcim kritériom efektivity pri voľbe intenzifikačných variantov a štruktúry výroby miera hrubého dôchodku v prepočítaní na všetky jednotky práce vynaložené v družstve.

— 1966, SAV Bratislava

Nikl J., Řádek S., Šilar J., Vydra V.

Problémy vývoje a plánovitého řízení reprodukce v JZD

Práce vychází z nové soustavy ekonomických ukazatelů. Bohatý číselný materiál je obsažen jednak v textu, jednak v tabulkové příloze. Všechny údaje představují zcela nové poznatky o reprodukci v JZD a osvětlují novým způsobem hlavní problémy rozvoje našeho zemědělství.

— 1966, NČSAV, 188 stran

Stanek I.

Agrární modely v soudobém světě

V knize autor rozebírá různé modely a varianty socialistického řešení: sovětský — tzv. klasický model se všemi klady a nedostatky, odlišné varianty socialistických přeměn: tzv. model jugoslávský, dále polský a zejména čínský experiment „komun“. Dále autor popisuje izraelské komuny. Jde o kolektivizaci v nesocialistické zemi. Naproti socialistické cestě pak konfrontuje modely řešení ve vyspělých kapitalistických zemích. Jde o „farmářské“ modely USA — Kanada, dále modely tzv. rodinných závodů v zemích „společného trhu“, a formy združstevňování v Dánsku, Švédsku apod.

— 1966, NPL Praha

Specifické rysy odměny za práci v socialistických zemědělských družstvech

Po stručném úvodu, charakterizujícím předmět pojednání, význam a aktuálnost tematu pro praxi a teorii, jsou v jednotlivých kapitolách rozebírány postupně charakteristické rysy odměny v družstvech na rozdíl od mzdy ve státních socialistických podnicích. Práce je doplněna o poznatky ze zkoumání vztahu odměny v družstvech k osobním důchodům družstevníků.

— 1966, NČSAV, 196 stran

VÝBĚR ČLÁNKŮ Z ČASOPISŮ

Mezinárodní zemědělský časopis

3/1965. Crkva F.: Nový způsob rozvrhování výroby a celopodnikové režie na státních statcích. — Szlamenczyky I.: Hlavní ekonomičtí činitelé výroby vajec (MLR). — Karadžov K.: Krmivová základna v zemědělských družstvech (BLR). — Basjuk T.: Některé otázky metodiky použití matematických metod v zemědělství (SSSR). — Dudin I.: Intenzifikace výroby hovězího masa (SSSR). — 4/1965. Andronikov V.: Skultúrňovanie, klasifikacie a diagnostika pôd (SSSR).

Plánované hospodářství

7-8/1965. Stražil V.: K zdokonalení plánovitého řízení a centralizace. — 9/1965. Hutník F.: Ekonomické otázky v dánskom poľnohospodárstve. — 11/1965. Eremiáš V., Janovic J.: Reservy a plánovanie v poľnohospodárstve. — 12/1965. Bartůnek J.: Ekonomická soustava řízení a plánování zemědělství v NDR.

Finance a úvěr

9/1965. Novotný V.: Využívání financí v zemědělství. — Pavelka F.: Diskuse o řízení zemědělství v Sovětském svazu.

2/1966. Bača J.: Model nákupní ceny a jeho vztah k finančním nástrojům v nové soustavě řízení zemědělství — Příbyl V.: Financovanie a úverovanie poľnohospodárstva.

Poľnohospodárstvo

10/1965. Šebesta M., Palášthy E.: Kritéria hmotnej zainteresovanosti JRD a ŠM v novej sústave riadenie.

1/1966. Pařík J., Matula J.: Niektoré otázky vinohradnickej špecializácie poľnohospodárskych podnikov.

Politická ekonomie

2/1966. Lipták J.: O ekonomickej

účinnosti investícií v poľnohospodárstve a o fondovej náročnosti poľnohospodárskej výroby.

Statistika

2/1966. Houška V., Glaserová J.: Některé poznámky k rozvoji výrobních sil v zemědělství.

Ekonomičeskije nauki (SSSR)

1/1966. Kagner J.: Efektivnost využití základních fondů v kolchozech — Florov A., Kononov A.: K otázce materiálního stimulování kolchozů v nečernozemním pásmu.

Planovoje chozjajstvo (SSSR)

1/1966. Jemeljanov A.: Ekonomické stimuly a řízení zemědělství — Kotěčenkov A.: Rozvoj společenské výroby a záhumenek.

Ekonomika selskogo chozjajstva (SSSR)

1/1966. Tjutin V.: Správně vypočítávat reálnou výši hrubého a čistého důchodu — Lukašin V.: Demokratické základy řízení v kolchozech — Škuratov I.: Prohlubovat demokratické základy řízení sovchozů — Valovoj D.: Organizace a činnost mezikolchozni kooperace — Lipkind A.: Rozbor efektivnosti nákladů v zemědělství — Lebedev I., Mironova A., Synzynys B.: Zkušenost z organizace mléčné farmy na průmyslovém základě — Běloborodov P.: Kritéria správné výše nákupu — Bugajev N., Jakovlev B.: Ekonomickou přípravu studentů Vysokých zemědělských škol na úroveň současných úkolů — Tichomirov M., Černov I.: K otázce sblížení forem využití práce v zemědělských a průmyslových podnicích.

Feldwirtschaft (NDR)

1/1966. Feuerlein W.: Vliv použití nářadí na úsporu práce při zpracování půd.

Voprosy ekonomiki (SSSR)

12/1955. Laptěv I.: Tempa a proporce rozvoje průmyslu a zemědělství — Archipov A.: Rozvoj společenských fondů spotřeby v kolchozech — Vladov D.: Rozdělování důchodu v TKZX (JZD) v Bulharsku.

Die Deutsche Landwirtschaft (NDR)

2/1966. Grebin M.: Plánování stavebních investic a další vývoj ve výstavbě vesnic — Lachse R., Ahne H.: Obsah a metoda výpočtu efektivnosti výstavby stájí — Meuer A.: Plánování potřeby kádrů pro zemědělství — Papesch J.: Optimální kombinace různých výrobních odvětví v zemědělském podniku s hlediska hospodárnosti práce.

Probleme agricole (RSR)

1/1966. Vrejba S., Jianu E.: Intenzifikace výroby — hlavní směr rozvoje našeho zemědělství.

Gazdáskodás (MLR)

1/1966. Ekonomické otázky produkce obilovin v Maďarsku.

Gospodarka planowa (PLR)

1/1966. Ciepielewska M.: Některé nové prvky regulování zemědělského trhu ve Francii.

Deutsche Agrartechnik (NDR)

1/1966. Haschker A.: Mechanizace obdělávání půd, prostředek k zvyšování úrodnosti půd.

Podepsáno k tisku 20. dubna 1966

Obsah

Sebesta M., Palášthy E.: Hmotná zainteresovanost podnikov v zdokonalenej sústave riadenia poľnohospodárskej výroby	267
Lipták M.: K otázke perspektívnych forem organizace materiálně výrobní základny v zemědělství	277
Gál T.: Nalezení přípustných intervalů změn původních omezujících podmínek pomocí výsledné simplexové tabulky	289
DISKUSE	
Bača J., Šilar J.: K soustavě nákupních cen zemědělských výrobků a zemědělské daně	303
Tatarko A.: Systém jednotných nákupních cen s použitím mechanismu příplatků a daně	310
ZE ZAHRANIČÍ	
Pohorille M.: Kontrakční výkup a ceny (Původní článek pro Zemědělskou ekonomiku)	317
Z VĚDECKÉHO ŽIVOTA	
Matoušková J.: Konference o problémech osobní a podnikové hmotné zainteresovanosti v zemědělských podnicích	323
BIBLIOGRAFIE	329
PŘÍLOHA	
Statistické přehledy o čs. a zahraničním zemědělství	

Содержание

М. Шебеста, Е. Палашты: Материальная заинтересованность предприятий в усовершенствованной системе управления сельскохозяйственным производством (267). — Липтак М.: К вопросу перспективных форм организации материально-производственной базы в сельском хозяйстве (277). — Гал Т.: Нахождение допустимых интервалов изменений первоначальных ограничивающих условий при помощи результирующей симплексной таблицы (289). Дискуссия: Баца Я., Шилар Й.: К системе покупок цен сельскохозяйственных продуктов и сельскохозяйственные налоги (303). — Из заграницы: Погориле М.: Контракционные заготовки и цены (317). — Из научной жизни: Матюшкова Я.: Конференция о проблемах личной и заводской материальной заинтересованности в сельскохозяйственных предприятиях (323). — Библиография (329). — Приложения: Статистические обзоры о чехословацком и заграничном сельском хозяйстве

CONTENT

Sebesta M., Palášthy E.: The Interest of Enterprises in their Profitableness in the Improved System of Management of Agricultural Production (267). — Lipták M.: On the Problem of the Prospective Forms of the Organization of the Material and Production Base in Agriculture (277). — Gál T.: The Finding of Admissible Intervals of Changes of Original Limiting Conditions by means of the Resultant Simplex Table (289). — Discussion: Bača J., Šilar J.: A Contribution to the System of Purchase Prices of Agricultural Products and of Agricultural Tax (303). — Tatarko A.: The System of Uniform Purchase Prices by Using the Mechanism of Additional Charges and Tax (310). — From abroad: Pohorille M.: The Contract Buying and Prices (317). — From the life of science: Matoušková J.: Conference about the Problems of Personal and Enterprise Material Interest in Agricultural Enterprises (323). — Bibliography (329). — Supplements: Statistical reviews of Czechoslovak and foreign agriculture.

Inhalt

Sebesta M., Palášthy E.: Materielle Interessiertheit der Betriebe im vervollkommeneten System der Leitung der landwirtschaftlichen Produktion (267). — Lipták M.: Zur Frage der perspektiven Formen der Organisation der

materiell-technischen Basis in der Landwirtschaft (277). — Gál T.: Ermittlung zulässiger Intervalle zwischen den Veränderungen der ursprünglichen Nebenbedingungen mit Hilfe der Simplex-Ergebnistabelle (298). — Diskussion: Bača J., Šiler J.: Zum System der Aufkaufpreise landwirtschaftlicher Produkte und der landwirtschaftlichen Steuer (303). — Tatarko A.: Das System der einheitlichen Aufkaufpreise unter Anwendung des Mechanismus der Zuschläge und der Steuer (310). — Aus dem Auslande: Pohorille M.: Die Vertrags-Erfassung und Preise (317). — Aus dem wissenschaftlichen Leben: Matoušková J.: Konferenz über Probleme der persönlichen und betrieblichen materiellen Interessiertheit in den landwirtschaftlichen Betrieben (323). — Bibliografie (329). — Beilagen: Statistische Übersichten der tschechoslowakischen und ausländischen Landwirtschaft.

STATISTICKÉ PŘEHLEDY

o československém a zahraničním zemědělství

PŘÍLOHA ČASOPISU ZEMĚDĚLSKÁ EKONOMIKA

číslo

5

1966

HEKTAROVÉ VÝNOSY HLAVNÍCH ZEMĚDĚLSKÝCH PLODIN

Vývoj hektarových výnosů sklizně hlavních zemědělských plodin v q

Plodina	Průměr let 1934— 1938	1957	1959	1961	1962	1963	1964	1965
ČSSR								
Pšenice	17,1	20,6	22,9	26,0	24,5	24,6	22,2	24,2
Žito a souřež	16,0	18,3	20,3	21,4	20,8	20,4	21,3	19,8
Ječmen	17,0	20,4	21,9	22,8	25,3	23,5	21,0	21,4
Oves a směs s ječmenem	16,2	16,8	18,4	20,6	20,1	19,4	17,2	17,2
Kukuřice na zrno	21,4	26,5	28,0	24,7	23,5	29,3	26,5	27,9
Luštěniny jedlé	10,5	8,7	10,5	12,1	11,5	12,4	12,9	13,4
Řepka a řepice	14,7	11,8	15,8	15,5	14,0	11,1	9,7	14,6
Len — surové stonky	30,5	18,7	22,3	29,0	28,2	31,9	31,4	31,4
Cukrovka — kořen	285,8	298,3	205,6	280,3	228,4	314,2	293,1	261,0
Brambory	134,8	139,4	108,7	104,0	98,9	129,6	156,0	84,6
Krmné okopaniny	300,9	330,0	258,6	302,7	238,1	380,9	386,6	308,8
Seno z píce na orné půdě	43,1	41,5	43,1	42,5	33,2	41,8	40,0	46,6
Louky trvalé	35,7	31,9	33,1	31,5	24,5	26,6	24,3	32,4
České kraje								
Pšenice	18,9	21,4	24,0	28,6	25,7	28,3	24,2	24,8
Žito a souřež	17,1	18,8	21,2	22,3	21,4	21,6	22,5	20,3
Ječmen	19,4	21,1	23,4	25,2	26,9	25,9	24,4	22,4
Oves a směs s ječmenem	17,7	17,3	19,6	22,4	21,3	21,1	19,0	18,3
Kukuřice na zrno	20,3	26,3	28,7	27,9	24,2	28,7	32,5	25,3
Luštěniny jedlé	9,7	7,2	9,9	13,6	12,4	14,5	14,3	14,9
Řepka a řepice	15,8	11,8	16,1	15,8	14,4	11,3	9,7	14,5
Len — surové stonky	30,5	18,2	22,0	30,0	27,9	33,4	34,0	31,7
Cukrovka — kořen	293,3	302,7	183,1	292,0	235,4	317,2	306,8	245,9
Brambory	147,5	144,9	117,6	104,8	105,1	143,2	176,8	99,9
Krmné okopaniny	282,0	343,3	166,9	313,9	241,2	398,1	415,0	309,2
Seno z píce na orné půdě	44,0	42,1	42,2	46,6	35,6	46,5	43,9	49,6
Louky trvalé	38,3	33,8	33,3	35,1	26,7	29,5	28,0	35,5
Slovensko								
Pšenice	14,8	19,4	21,1	21,3	22,5	16,5	18,2	22,9
Žito a souřež	12,4	16,5	16,5	17,2	18,1	14,8	15,4	17,4
Ječmen	14,0	19,5	19,9	19,9	23,2	20,4	16,7	20,1
Oves a směs s ječmenem	11,0	15,4	14,7	15,3	16,0	13,7	10,9	13,2
Kukuřice na zrno	21,5	26,5	27,9	24,4	23,4	29,4	26,1	28,1
Luštěniny jedlé	11,3	10,4	11,2	9,9	10,2	9,1	10,6	11,1
Řepka a řepice	13,3	11,9	14,7	14,1	11,4	7,5	9,6	15,1
Len — surové stonky	30,5	20,4	23,1	25,5	28,9	26,3	21,3	30,5
Cukrovka — kořen	249,0	284,9	269,9	249,3	211,2	306,7	259,6	300,9
Brambory	105,5	126,3	89,1	102,1	85,4	99,1	108,2	50,4
Krmné okopaniny	230,3	298,2	281,8	270,9	225,3	333,7	302,2	307,8
Seno z píce na orné půdě	40,2	40,2	44,8	33,7	28,0	32,4	32,2	39,9
Louky trvalé	30,7	28,3	32,7	24,8	20,5	21,4	17,4	26,1

Sklizeň hlavních zemědělských plodin v roce 1965 v ČSSR podle sektorů

Plodina	Zemědělství celkem		z toho			
			státní statky		JZD	
	sklizeň		sklizeň			
z 1 ha q	celkem t	z 1 ha q	celkem t	z 1 ha q	celkem t	
Pšenice	24,2	1 991 876	23,7	361 800	24,6	1 342 570
Žito a sourež	19,8	822 336	18,8	176 930	20,3	539 112
Ječmen	21,4	1 399 043	20,5	242 624	22,1	876 975
Oves a směs s ječmenem	17,2	630 439	15,3	120 195	18,6	369 898
Kukuřice na zrno	27,9	393 008	26,1	21 139	28,9	189 423
Hrách na zrno	15,4	39 997	12,7	5 446	15,9	31 226
Fazole	9,2	2 041	4,1	26	9,4	1 162
Čočka	4,4	2 103	2,7	55	4,5	1 978
Bob na zrno	19,7	19 851	16,9	4 209	20,7	12 257
Vikev ozimá a jarní na zrno	11,6	18 520	11,5	4 067	12,2	11 490
Pelůška na zrno	14,1	24 110	12,7	7 766	15,1	12 796
Luskoobilní směsky na zrno	15,2	83 851	12,4	20 962	16,9	52 371
Řepka a řepice	14,6	74 383	13,2	18 271	15,2	52 867
Mák	4,4	4 231	4,1	120	4,4	3 883
Hořčice na vyzrání	5,5	1 143	4,5	220	5,6	791
Slunečnice na vyzrání	9,6	1 838	8,1	236	10,1	1 557
Ostatní olejnin	7,5	276	4,8	57	8,1	158
Len — surové stonky	31,4	128 181	28,5	23 369	32,2	91 868
Len — semeno	3,4	12 764	1,8	1 361	3,7	9 809
Konopí — surové stonky	70,3	299 298	46,1	1 204	72,8	27 728
Konopí — semeno	5,0	379	1,1	2	5,0	329
Tabák	9,4	5 114	9,0	888	9,4	3 867
Chmel	7,9	7 194	7,0	1 760	8,1	4 926
Paprika — koření (suchá)	5,9	824	1,9	8	6,0	796
Cukrovka — kořen	261,0	5 662 444	243,3	980 888	264,7	4 231 286
Čekanka — kořen	175,2	27 223	141,7	1 233	177,7	24 917
Krmná řepa a tuřín — kořen	318,1	1 767 407	269,2	152 163	334,0	977 427
Krmná mrkev a ostatní krmné okopaniny	171,8	64 986	122,5	7 511	185,9	41 335
Krmná kapusta	185,4	302 276	157,7	72 225	201,2	196 048
Brambory	84,6	3 678 079	83,8	398 826	93,2	2 020 983
Jetel červený dvousečný	56,1	1 982 475	54,8	322 681	57,5	1 349 842
Jetele jednosečné	40,8	54 611	42,2	6 101	45,1	39 122
Vojtěška	60,8	1 904 055	62,5	418 625	59,7	1 249 968
Jetelo a vojtěškotrávy	54,6	696 920	51,9	279 486	56,4	275 311
Kukuřice a směsi na zeleno	192,6	1 951 778	156,0	364 813	207,5	1 402 691
Kukuřice a směsi na siláž	207,8	3 452 354	183,9	827 248	215,2	2 281 243
Jarní směsky na zeleno	145,4	3 104 632	125,7	907 491	157,2	1 774 775
Ostatní pícniny na zeleno	140,0	692 984	116,0	133 262	148,5	463 097
Louky a pastviny střídavé	40,7	425 495	40,7	44 311	42,4	191 890
Louky trvalé	32,4	3 058 141	26,7	531 650	35,0	1 713 093
Pastviny	15,0	1 100 684	15,4	244 648	16,3	586 556

Vývoj hektarových výnosů sklizně hlavních zemědělských plodin v ČSSR u státních statků a JZD v q

Plodina	1957	1959	1961	1962	1963	1964	1965
Státní statky							
Pšenice	21,9	23,0	26,4	23,0	24,4	19,2	23,7
Žito a sourež	17,2	18,2	19,4	17,8	17,4	18,9	18,8
Ječmen	20,6	21,4	22,7	24,9	22,5	19,4	20,5
Oves a směs s ječmenem	14,0	15,4	18,5	17,6	16,2	14,0	15,3
Kukuřice na zrno	24,1	25,8	21,9	20,6	24,9	24,0	26,1
Jedlé luštěniny	7,4	10,1	12,5	10,8	10,9	9,6	12,2
Krmné luštěniny	9,8	10,5	12,8	13,2	12,4	10,5	12,7
Řepka a řepice	11,8	14,7	14,4	13,1	10,9	8,6	13,2
Len — surové stonky	20,3	20,1	25,3	24,5	26,7	26,1	28,5
Cukrovka — kořen	293,6	178,5	261,6	205,7	280,0	239,5	243,3
Brambory	118,2	90,2	81,8	89,8	116,6	143,3	83,8
Krmné okopaniny	317,7	213,7	272,2	203,0	315,8	310,6	254,9
Seno z píce na orné půdě	31,8	34,5	40,2	28,3	37,9	33,9	43,0
z toho: jetel červený dvousečný	38,0	36,2	49,7	34,2	44,2	39,0	54,8
vojtěška	46,8	48,9	55,1	43,6	53,8	43,5	62,5
Louky trvalé	20,7	23,9	26,9	22,7	23,2	21,6	26,7
JZD							
Pšenice	22,0	23,6	26,4	25,2	25,0	23,0	24,6
Žito a sourež	19,2	21,1	22,2	21,8	21,3	22,4	20,3
Ječmen	21,9	22,6	23,1	26,1	24,2	22,0	22,1
Oves a směs s ječmenem	18,3	19,7	22,0	21,8	21,0	19,0	18,6
Kukuřice na zrno	29,0	28,6	24,1	22,8	28,9	27,2	28,9
Jedlé luštěniny	8,8	10,4	12,0	11,6	12,6	13,5	13,6
Krmné luštěniny	13,6	13,6	15,2	15,9	15,9	14,1	16,3
Řepka a řepice	12,5	16,2	15,7	14,3	11,2	9,9	15,2
Len — surové stonky	19,8	22,9	30,2	29,4	33,5	33,1	32,2
Cukrovka — kořen	318,4	210,1	284,3	233,3	320,4	305,8	264,7
Brambory	140,8	111,1	102,3	98,7	137,8	171,3	93,2
Krmné okopaniny	350,5	265,9	326,7	254,2	408,3	425,3	323,6
Seno z píce na orné půdě	43,9	45,2	43,2	34,4	43,0	42,4	48,2
z toho: jetel červený dvousečný	43,7	48,0	47,6	40,1	47,9	45,7	57,5
vojtěška	46,8	54,3	51,7	45,7	51,2	38,8	59,7
Louky trvalé	34,9	36,2	32,2	25,0	27,2	25,7	35,0

Hektarové výnosy hlavních zemědělských plodin podle krajů v roce 1965

Kraj, území	Hektarový výnos v q										
	pšenice	žito a souřež	ječmen	oves a směs s ječm.	kukuřice na zrno	hrách na zrno	bob na zrno	lusko-obilní směsky na zrno	řepka a řepice	mák	len – surové stonky
Praha hlavní město	31,9	34,1	28,2	19,5	—	—	25,0	21,6	—	—	—
Středočeský	27,5	21,2	22,8	18,6	21,3	20,7	26,9	15,9	14,3	5,6	30,8
Jihočeský	17,4	18,0	14,8	15,6	—	9,7	13,9	10,3	10,5	3,4	31,6
Západočeský	24,2	21,0	18,1	18,6	—	14,6	21,6	13,6	13,8	3,8	29,5
Severočeský	30,1	22,4	24,2	17,4	20,4	18,1	23,3	17,4	12,3	6,8	30,7
Východočeský	24,6	20,7	21,6	19,7	18,0	13,9	21,9	15,4	14,9	4,8	33,4
Jihomoravský	25,4	21,8	24,8	20,4	25,4	16,4	20,9	17,7	16,9	5,5	32,7
Severomoravský	21,9	17,3	23,2	16,4	20,1	11,3	15,0	13,6	16,1	4,3	29,7
Západoslovenský	27,1	18,0	24,1	19,9	29,5	17,0	18,6	19,7	17,6	3,7	39,9
Středoslovenský	18,7	17,3	15,1	11,6	21,1	6,9	8,8	11,7	12,1	2,4	27,0
Východoslovenský	19,3	17,0	16,7	12,0	22,3	9,6	13,1	13,0	13,6	2,7	29,6
České kraje	24,8	20,3	22,4	18,3	25,3	15,7	20,3	15,0	14,5	5,0	31,7
Slovenské kraje	22,9	17,4	20,1	13,2	28,1	14,9	16,6	16,0	15,1	3,2	30,5
ČSSR	24,2	19,8	21,4	17,2	27,9	15,4	19,7	15,2	14,6	4,4	31,4

Kraj, území	Hektarový výnos v q										
	konopí – surové stonky	chmel	cukrovka – kořen	brambory	jetel červený dvousetč.	vojtěška	jetelo a vojtěško-trávy	kukuřice a směsi na zeleno	kukuřice a směsi na siláž	jarní směsky na zeleno	louky trvalé
Praha hlavní město	—	—	280,8	110,0	62,9	69,3	66,6	156,6	335,1	167,7	30,7
Středočeský	—	7,5	242,4	93,6	60,8	70,1	59,9	181,1	208,5	142,0	38,2
Jihočeský	—	—	133,3	105,3	61,5	63,2	59,5	169,9	166,4	133,2	38,1
Západočeský	—	6,1	167,7	103,1	59,4	68,9	54,5	137,3	180,6	135,4	33,5
Severočeský	—	8,1	264,6	96,3	53,6	59,0	48,2	172,8	196,7	144,9	30,3
Východočeský	—	—	220,2	113,7	63,5	71,9	61,3	216,6	224,2	172,3	38,8
Jihomoravský	—	5,9	267,2	103,0	51,7	66,1	54,2	229,5	256,3	174,3	33,8
Severomoravský	—	8,0	231,8	73,9	62,2	73,2	52,0	185,4	200,4	145,9	32,4
Západoslovenský	70,6	6,7	332,2	67,1	46,9	50,2	42,6	197,6	235,5	161,0	21,4
Středoslovenský	46,4	—	204,3	51,4	47,2	50,6	43,1	159,1	172,9	125,6	27,5
Východoslovenský	70,1	1,3	206,8	42,2	46,4	52,4	50,4	153,7	169,8	116,9	26,1
České kraje	—	7,9	245,9	99,9	59,5	67,2	55,7	196,4	210,9	147,5	35,5
Slovenské kraje	70,3	6,1	300,9	50,4	46,8	50,7	45,3	185,2	203,8	139,3	26,1
ČSSR	70,3	7,9	261,0	84,6	56,1	60,8	54,6	192,6	207,8	145,4	32,4

Podíl jednotlivých krajů na celkové sklizni některých plodin v roce 1965

Plodina	Z celkové sklizně jednotlivých plodin v ČSSR připadá (v %) na												
	České kraje	Slo- venské kraje	kraj										
			Hl. m. Praha	Středo- český	Jiho- český	Zápa- do- český	Seve- ro- český	Výcho- do- český	Jiho- mo- ravský	Seve- romo- ravský	Zápa- doslo- venský	Středo- sloven- ský	Výcho- doslo- venský
Pšenice	69,8	30,2	0,1	15,9	4,5	6,2	7,9	11,0	16,3	7,9	17,2	5,4	7,6
Žito a sourež	84,1	15,9	0,1	12,8	14,7	14,8	7,5	12,6	14,6	7,0	3,7	4,7	7,5
Ječmen	58,1	41,9	0,1	12,1	2,8	3,8	6,0	6,9	18,5	7,9	25,4	6,6	9,9
Oves a směs s ječmenem	82,5	17,5	0,0	9,6	11,6	10,4	6,1	14,7	20,2	9,9	4,7	6,9	5,9
Kukuřice na zrno	6,7	93,3	—	0,1	—	—	0,0	0,0	6,6	0,0	80,1	5,5	7,7
Hrách na zrno	71,5	28,5	—	18,5	3,4	8,2	8,4	10,0	16,6	6,4	24,4	1,4	2,7
Bob na zrno	85,4	14,6	0,0	13,9	3,3	3,0	7,8	23,3	19,1	15,0	12,0	0,9	1,7
Luskoobilní směsky na zrno	75,7	24,3	0,2	14,1	6,0	11,2	8,1	10,3	15,6	10,2	14,6	3,8	5,9
Řepka a řepice	78,1	21,9	—	16,6	5,6	11,7	5,0	10,9	14,0	14,3	11,6	3,6	6,7
Mák	72,7	27,3	—	16,8	4,5	3,7	7,3	13,3	20,6	6,5	17,7	4,1	5,5
Len — stonky surové	77,4	22,6	—	5,3	13,2	6,6	2,5	20,9	16,9	12,0	5,3	7,1	10,2
Chmel	98,3	1,7	—	32,3	—	0,4	62,3	—	0,1	3,2	1,6	—	0,1
Cukrovka — kořen	68,4	31,6	0,1	20,0	0,1	0,6	7,7	9,2	21,5	9,2	26,3	1,8	3,5
Čekanka — kořen	84,2	15,8	—	12,3	—	—	—	33,3	32,2	6,4	15,8	—	—
Brambory rané	78,3	21,7	—	24,3	5,5	2,8	6,1	13,5	18,3	7,8	15,0	2,9	3,8
Brambory ostatní	81,8	18,2	0,0	9,8	14,8	9,4	3,8	14,8	21,6	7,6	4,1	7,5	6,6
Jetel červený dvousetý	77,7	22,3	0,0	13,7	16,1	11,1	3,3	14,6	11,2	7,7	3,3	8,7	10,3
Vojtěška	68,0	32,0	0,2	20,4	1,0	3,2	10,0	6,1	21,8	5,3	22,6	3,0	6,4
Jetelo a vojtěškotrávy	91,2	8,8	0,1	5,2	13,2	13,5	5,8	20,8	9,8	22,8	2,4	3,4	3,0
Jarní směsky na zeleno	75,0	25,0	0,0	11,6	11,8	10,8	6,2	12,8	12,9	8,9	13,4	5,3	6,3
Kukuřice a směsi na zeleno	67,4	32,6	0,0	14,0	4,5	2,8	4,4	10,2	22,6	8,9	24,4	3,6	4,6
Kukuřice a směsi na siláž	57,2	42,8	0,2	11,0	5,3	4,9	5,9	7,2	14,9	7,8	25,2	6,8	10,8
Krmná kapusta	98,0	2,0	—	8,3	20,0	17,6	9,0	21,3	14,3	7,5	1,2	0,3	0,5
Louky trvalé	73,1	26,9	0,0	6,7	17,4	11,4	6,1	15,3	9,0	7,2	3,6	15,3	8,0
Pastviny	41,6	58,4	0,0	2,5	5,1	6,2	6,0	6,3	5,9	9,6	6,3	29,2	22,9

Hektarové výnosy hlavních zemědělských plodin v roce 1965 podle výrobních oblastí

Plodina	Hektarové výnosy v q					
	celkem	ve výrobní oblasti				
		kuku- řičné	řepařské	brambo- rářské	brambo- rářsko- ovesné	horské
ČSSR						
Pšenice ozimá	24,4	26,5	27,8	21,7	18,9	16,1
Pšenice jarní	21,3	23,3	24,9	19,3	16,7	14,4
Žito a souřež	19,7	19,1	22,2	19,8	19,5	17,3
Ječmen ozimý	22,8	22,4	26,6	21,0	18,1	14,3
Ječmen jarní	21,4	25,0	24,3	17,7	16,2	14,3
Oves a směs s ječmenem	17,2	20,4	20,6	17,4	17,2	13,3
Kukuřice na zrno	27,9	29,1	23,5	20,0	18,1	14,8
Řepka a řepice	14,6	18,3	16,4	13,6	12,6	12,1
Len — surové stonky	31,4	42,3	30,9	31,6	31,5	30,2
Cukrovka — kořen	261,0	317,5	251,5	170,9	166,5	191,1
Brambory (bez raných)	84,6	70,7	84,8	86,7	110,4	67,8
Jetel červený dvousečný	56,1	43,6	60,8	57,4	53,9	49,3
Vojtěška	60,8	51,4	66,8	62,7	56,1	54,9
Jetelo a vojtěškotrávy	54,6	41,2	57,8	59,0	55,8	48,7
Jarní směsky na zeleno	145,4	160,3	152,8	141,6	142,1	133,4
Kukuřice a směsi na zeleno	192,6	203,1	203,8	169,3	170,9	168,7
Kukuřice a směsi na siláž	207,8	231,6	225,4	181,9	189,1	164,7
České kraje						
Pšenice ozimá	25,1	25,9	28,8	22,5	20,4	17,1
Pšenice jarní	21,7	25,0	25,2	19,6	16,9	14,9
Žito a souřež	20,2	20,8	23,2	20,1	20,1	17,2
Ječmen ozimý	24,2	22,3	28,5	21,6	18,8	15,7
Ječmen jarní	22,4	26,5	25,5	18,6	17,9	14,4
Oves a směs s ječmenem	18,3	22,3	21,3	17,9	18,1	15,4
Kukuřice na zrno	25,3	25,5	25,2	17,8	16,7	7,3
Řepka a řepice	14,5	19,6	16,8	13,8	12,9	12,7
Len — surové stonky	31,7	—	29,9	32,5	32,0	29,8
Cukrovka — kořen	245,9	276,1	253,5	169,8	162,8	185,9
Brambory (bez raných)	100,2	91,2	94,1	96,7	117,3	93,4
Jetel červený dvousečný	59,5	52,5	64,8	59,0	56,6	53,7
Vojtěška	67,2	61,0	68,8	65,1	61,5	48,1
Jetelo a vojtěškotrávy	55,7	48,5	60,5	59,8	56,6	48,6
Jarní směsky na zeleno	147,5	194,2	160,0	143,9	147,1	133,9
Kukuřice a směsi na zeleno	196,4	243,9	210,1	171,3	174,4	165,8
Kukuřice a směsi na siláž	210,9	280,4	245,2	183,8	197,7	161,9
Slovensko						
Pšenice ozimá	23,0	26,7	23,4	17,8	15,2	15,2
Pšenice jarní	18,4	22,0	18,6	13,7	12,7	12,8
Žito a souřež	17,4	18,7	18,5	16,2	14,9	17,6
Ječmen ozimý	20,3	22,4	18,3	16,2	15,2	13,8
Ječmen jarní	20,1	24,7	20,1	15,1	13,7	14,3
Oves a směs s ječmenem	13,2	19,8	16,4	12,6	10,6	11,3
Kukuřice na zrno	28,1	29,3	23,1	20,0	18,1	14,8
Řepka a řepice	15,1	18,3	15,1	11,8	11,1	11,0
Len — surové stonky	30,5	42,3	31,0	27,0	27,3	31,3
Cukrovka — kořen	300,9	327,1	229,3	178,1	177,0	196,3
Brambory (bez raných)	49,7	63,1	47,1	38,9	38,6	55,2
Jetel červený dvousečný	46,8	43,1	47,8	48,0	44,6	47,3
Vojtěška	50,7	49,0	54,6	53,4	50,6	57,5
Jetelo a vojtěškotrávy	45,3	40,2	47,2	44,2	40,7	49,1
Jarní směsky na zeleno	139,3	156,5	124,7	118,5	109,5	132,1
Kukuřice a směsi na zeleno	185,2	194,1	173,1	153,9	145,4	173,3
Kukuřice a směsi na siláž	203,8	224,5	186,1	173,8	165,5	168,8

Podíl výrobních oblastí a sektorů na celkové sklizni hlavních plodin v roce 1965

Plodiny	Z celkové sklizně jednotlivých plodin připadá v % na						
	výrobní oblasti					státní statky	JZD
	kukuřičnou	řepařskou	bramborářskou	bramborářsko-ovesnou	horskou		
ČSSR							
Pšenice ozimá	21,2	41,5	28,0	6,5	2,8	18,6	67,3
Pšenice jarní	10,9	50,4	21,9	11,2	5,6	11,0	69,3
Žito a souřež	5,0	16,8	44,7	21,2	12,3	21,2	65,8
Ječmen ozimý	24,7	38,3	29,7	5,7	1,6	23,3	61,2
Ječmen jarní	28,1	40,7	18,9	5,7	6,6	16,4	62,7
Oves a směs s ječmenem	4,9	20,4	38,3	19,9	16,5	19,1	58,7
Kukuřice na zrno	85,0	12,0	2,4	0,5	0,1	5,4	48,2
Řepka a řepice	10,8	29,0	50,4	8,5	1,3	24,6	71,1
Len — surové stonky	3,1	5,6	37,8	31,1	22,4	18,2	71,7
Cukrovka — kořen	31,0	62,9	5,7	0,3	0,1	17,3	74,7
Brambory rané	23,9	56,3	15,2	3,5	1,1	7,0	82,2
Brambory ostatní	5,0	18,6	38,7	22,9	14,8	11,0	53,8
Jetel červený dvousečný	2,4	22,4	47,7	16,9	10,6	16,3	68,1
Vojtěška	28,1	55,4	13,7	1,7	1,1	22,0	66,2
České kraje							
Pšenice ozimá	4,8	50,9	34,8	7,4	2,1	20,0	64,9
Pšenice jarní	5,6	54,0	23,3	12,0	5,1	11,4	68,8
Žito a souřež	1,2	16,5	49,1	23,2	10,0	22,0	66,1
Ječmen ozimý	2,3	49,6	40,3	7,2	0,6	26,0	56,6
Ječmen jarní	8,2	57,5	25,4	6,4	2,5	19,5	62,9
Oves a směs s ječmenem	1,5	21,8	43,1	22,3	11,3	20,6	60,6
Kukuřice na zrno	59,6	39,9	0,5	0,0	—	2,9	40,1
Řepka a řepice	1,2	28,9	59,5	9,2	1,2	25,4	69,5
Len — surové stonky	—	0,7	41,3	36,6	21,4	20,1	69,1
Cukrovka — kořen	7,4	85,1	7,1	0,3	0,1	18,0	74,7
Brambory rané	10,8	67,8	17,2	3,6	0,6	7,1	85,8
Brambory ostatní	2,2	20,2	43,7	25,7	8,2	12,1	60,1
Jetel červený dvousečný	0,2	23,5	53,8	17,8	4,7	16,9	70,3
Vojtěška	9,4	72,1	16,7	1,4	0,4	23,3	65,0
Slovensko							
Pšenice ozimá	57,3	20,8	13,0	4,7	4,2	15,3	72,6
Pšenice jarní	58,7	17,1	9,4	4,2	10,6	6,9	74,1
Žito a souřež	25,0	18,2	21,4	11,1	24,3	17,0	64,0
Ječmen ozimý	70,4	15,2	8,1	2,8	3,5	17,7	70,6
Ječmen jarní	55,5	17,7	10,0	4,6	12,2	13,9	62,5
Oves a směs s ječmenem	20,9	13,7	16,0	8,6	40,8	11,9	49,8
Kukuřice na zrno	86,8	10,1	2,5	0,5	0,1	5,6	48,8
Řepka a řepice	45,0	29,3	18,1	5,7	1,9	21,4	76,9
Len — surové stonky	13,6	22,5	25,8	12,2	25,9	11,7	80,3
Cukrovka — kořen	82,3	14,8	2,5	0,3	0,1	15,8	74,9
Brambory rané	71,2	14,6	7,9	3,4	2,9	6,7	69,1
Brambory ostatní	17,8	11,1	16,4	10,4	44,3	6,2	25,7
Jetel červený dvousečný	9,9	18,4	26,6	13,8	31,3	13,9	60,6
Vojtěška	67,8	19,7	7,4	2,4	2,7	19,1	68,7

Nákup chmele v roce 1965 v ČSSR podle jakostních tříd

Skupina zemědělských závodů		Nákup chmele							
		Celkem	v tom v jakostní třídě						
			I	II	III	IV	V	VI	ne-standardní
J Z D	q	49 263	404	5 692	24 607	13 962	3232	1211	155
Státní statky	q	17 599	8	539	7 456	6 730	2173	610	83
Ústředně plánov. a říz. závody	q	3 623	13	—	977	1 601	883	133	16
Ústředně říz. záv. a škol. stat.	q	1 108	—	42	487	458	85	36	—
Ostatní zemědělské závody	q	351	—	49	169	104	16	12	1
Zemědělství celkem	q	71 944	425	6 322	33 696	22 855	6389	2002	255
Pro srovnání v r. 1964	q	68 903	947	15 851	38 699	11 168	1967	241	30
r. 1963	q	90 329	589	8 467	48 531	28 064	3479	1094	105
J Z D	%	100,0	0,8	11,6	49,9	28,3	6,6	2,5	0,3
Státní statky	%	100,0	0,0	3,1	42,4	38,2	12,3	3,5	0,5
Ústředně plánov. a říz. záv.	%	100,0	0,4	—	27,0	44,2	24,4	3,6	0,4
Ústředně říz. záv. a škol. stat.	%	100,0	—	3,8	44,0	41,3	7,7	3,2	—
Ostatní zemědělské závody	%	100,0	—	13,9	47,9	29,6	4,7	3,6	0,3
Zemědělství celkem	%	100,0	0,6	8,8	46,8	31,8	8,9	2,8	0,3
Pro srovnání v r. 1964	%	100,0	1,4	23,0	56,2	16,2	2,9	0,3	0,0
r. 1963	%	100,0	0,6	9,4	53,7	31,1	3,9	1,2	0,1

Hektarové výnosy, tržby za 1 q a tržby na 1 ha chmele v ČSSR v r. 1963 až 1965

		Celkem	v tom				
			JZD	státní statky	ÚPŘZ	ÚŘZ	ostatní zemědělské závody
Hektarový výnos v q	1965	7,9	8,1	7,0	9,9	8,7	8,8
	1964	7,5	7,8	6,5	9,3	8,3	8,0
	1963	10,0	10,4	8,6	11,6	10,5	12,4
Tržby za 1 q v Kčs	1965	3 587	3 645	3 481	3 326	3 562	3 628
	1964	3 742	3 842	3 460	3 620	3 764	3 786
	1963	3 681	3 741	3 580	3 580	3 687	3 670
Tržby na 1 ha v Kčs	1965	28 204	29 360	24 499	32 853	30 847	31 882
	1964	28 252	29 993	22 645	33 640	31 390	31 210
	1963	36 737	38 613	30 659	41 715	38 747	45 640